

ונקריב לפניך באהבה

תיאור חי ומפורט לעורך את הגעגועים והכיסופין
לקיים מצות "הקרבת קרבן פסח"
ו"העליה לרגל" בביחמ"ק שיבנה במחנה בימינו

ונלוח אליו:

סדר אמירת קרבן פסח להגר"א
עם פירוש משולב
סדר הקרבת קרבן פסח להיעב"ץ
תיאור הרומאי שהובא ביעב"ץ

יו"ל ע"י מכון "לדביר ביתך"

לייקוואד נ.ד.ז. יצ"ו

בשנת "בניסן עתידים להגאלי" (עז"כ) לפ"ק

כמצות רצונך

זהב יאנו לציון עירך ברגה ולירושלים בית מקדשך

חזקתנו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם ואת קרבן הפסח נעשה

בקשה גדולה ונחוצה

בקשתנו שטוחה בפני המעיינים לשלוח לנו כל הערה או תיקון
כדי שנוכל לתקן במהדורות הבאות
ומינן ומנכון תסתיים שמעתתא (פסחים פח.) להגדיל תורה ולהאדירה
אפשר לשלוח ע"פ הכתובת:

מכון "לדביר ביתך"

112 5th St. #8

Lakewood NJ 08701

732.730.9490

הפצה: "יפה נוף"

טל': 1599-581581

מותר להעתיק לצלם לסרוק ולהדפיס בכל אופן שהוא
להגדיל תורה ולהאדירה. ועצה טובה קא משמע לן
לברר אצלינו אם יש מהדורה חדשה ומתוקנת יותר
(גם אפשר לקבל אצלינו את הקונטרס בפורמט וורד או PDF).

תוכן העניינים

הקדמה ה

ט"ו אדר.

והכינו את אשר יבואו ~ ההכנות לעליה לרגל ט

כ"ט אדר.

כי היא חכמתכם ובינתכם ~ עיבור השנה..... י

בית ה' נלך ~ כלל ישראל יוצאים לדרך יב

חודש ניסן.

העיר רבתי עם ~ הגענו לירושלים יד

ולא אמר אדם צר לי המקום ~ מתארגנים בירושלים טז

משכו וקחו לכם ~ קניית הפסח כא

לטהר אתכם לפני ה' ~ הטהרה לכבוד חג הפסח כד

י' ניסן.

בעשור לחודש הזה ~ ביקור הפסח וסידור החבורות כו

י"ג ניסן.

מזמור לתודה ~ הקרבת קרבן תודה..... כט

י"ד ניסן – ערב פסח.

זה היום עשה ה' ~ סדר היום לערב פסח ל

וזבחת פסח צאן ובקר ~ חגיגת ארבעה עשר לב

תמידין כסדרן ~ תמיד של בין הערבים לד

נעלה ונעשה חובותינו ~ עולים להקריב לה

קהל עדת ישראל ~ שלוש כיתות לז

ושחטו הפסח ~ שוחטים את הפסח מ

ודם זבחין ישפך ~ קבלת הדם וההולכה מב

עד ארכובותיהם בדם ~ אמת המים מו

ואת כל חלבו ידים ממנו ~ הפשט והוצאת החלבים נ

ריח ניחוח אשה לה' ~ הקטרת האימורים נד
השיר יהיה לכם ~ ההלל בהקרבת הפסח נז
כמעשה כת ראשונה ~ כת שניה ושלישית ס
השלם כל הקרבנות ~ סיום העבודה והנקיון סא
שובו לכם לאהליכם ~ הולכים הביתה סג
משלשלין את הפסח לתנור ~ תנורי פסחים סד
יצאו וצלו את פסחיהם ~ צליית הפסח סו

ליל ט"ו ניסן – ליל הסדר.

כולנו מסובים ~ יושבים לסדר הפסח סט
מה נשתנה הלילה ~ ליל הסדר ע
וככה תאכלו אותו ~ אכילת הפסח עב
סידור פסח כהלכתו ~ סדר הלילה למעשה עד

יום ט"ז ניסן – א' דפסת.

נעלה ונראה ונשתחוה לפניך ~ יו"ט ראשון של פסח במקדש עט

כ"ב ניסן – אסרו חג.

משעבר הרגל ~ סידור ביהמ"ק אחר החג פג
ופנית והלכת לאהלך ~ נוסעים הביתה פג

ציור צורת בית המקדש, השורות, וחר הבית פו

סדר אמירת קרבן פסח.

סדר אמירת קרבן פסח להגר"א ~ עם ביאור משולב פט
סדר אמירת קרבן פסח להיעב"ץ ק
תיאור הרומאי שהובא בסידור היעב"ץ קג

הקדמה

נדלג על המשל, ונתחיל מיד בנמשל.

מעשה במלך אדיר וחזק שהיה מולך על הרבה מדינות, והיה לו בן יחיד וחביב, וכמובן בנו יחידו נתגדל בחיי מלכות ותפארה. ביום מן הימים נחלה בן המלך במחלה קשה, והוצרך ליסע למדינה רחוקה מאוד שיש בה אויר טוב ומיוחד המועיל לרפואתו, ושהה שם כמה וכמה שנים בין אנשים פשוטים וגסים, ומאוד היה מתגעגע לחיי המלכות, ועל משכבו בלילות היה זוכר את מצבו הקודם כשהיה יושב בכבודו של עולם ברוב פאר והדר, והיה מצפה ומייחל שיתרפא במהרה ויוכל לחזור לארמון המלוכה. כעבור שנים רבות נסתגל לחיי הכפריים עד שכבר נשתכח ממנו אורח החיים בבית המלך, וכבר לא זכר בדיוק מה היה שם ואיך היה נראה, ומי היה לו זכרון עמום משנים קדמוניות. פעם נקלע למקומו אחד משרי המלוכה היושבים ראשונה במלכות, ויספר לו בן המלך כל תלאותיו במקום הזה, ויאמר לו השר הנכבד, דע לך, כי כל תקוותך לחזור לבית המלך, הוא רק כל זמן שאתה עדיין מתגעגע ומשתוקק לחזור, אבל אם תתייאש ותאבד את התקוה, ותשמח להיות כפרי בין כפריים, אזי תפסיד הכל, ולא תוכל לחזור כלל וכלל. בן המלך שמע את דבריו והתבונן במצבו, כי מחמת ריחוקו שנים רבות כ"כ, כבר שכח כמעט את כל מצב חיי המלוכה, וכל הגעגועים היו עמומים וחלושים, וכמעט שלא היה לו השתוקקות וכיסופים לחזור עוד, אבל בן המלך רצה מאוד לזכור ולדעת, כדי שעי"ז יתגעגע למצבו הקודם ויוכל לחזור למקומו הראשון. מה עשה בן המלך, הלך לספריות ובית גנזי ספרים, וחיפש ומצא באנציקלופדיה את תיאורי בית המלוכה וגיוני המלכות וכו', ועי"ז חיזק בעצמו את הגעגועים, ואף שכבר לא כ"כ זכר את כל הפרטים והענינים, מ"מ עורר אצלו געגוע עמוק.

נמשל הוא ולא משל. בני מלכים אנו, בני מלך מלכי המלכים, נתגדלנו בחצרות בית ה' בארמון המלוכה – בבית המקדש, ומפני חולי החטאים והעוונות גלינו ונתרחקנו מארצינו, וברוב השנים כמעט נשכח מאיתנו שבני מלכים אנחנו, ונשתכח ממנו שמקומנו האמיתי הוא בחצרות בית ה'. אכן גילו לנו שרי המלוכה חכמינו הקדושים, שכל תקוותינו הוא רק כל זמן שאנו זוכרים ומתגעגעים, ואם נשכח נאבד הכל, כמו שאמרו דז"ל¹ כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה, וכמו שביאר בזה המהר"ל² כי מי שמרגיש שחסר לו הבית המקדש, יזכה והקב"ה ימלא את החסרון וישלימנו, ויזכה

¹ תענית דף ל,ב.

² נצח ישראל פכ"ג.

ויראה בשמחתה, אבל מי שאין מתאבל על ביהמ"ק ואינו מרגיש שחסר לו כלום, אין צריך להשלים לו כלום, ולא יזכה לראות בשמחתה, ונמצא כל תקוותינו לזכות לראות בבנין ביהמ"ק הוא רק אם אנו מתגעגעים ומרגישים שחסר לנו המקדש. אבל מה נעשה שנתרחקנו מאוד, ואנו שרויים בגלות כבר שנים ארוכות, ואין אנו זוכרים כלום מכל חיי הארמון, ולכן קשה עלינו להתגעגע, ולכן עלינו לעיין בגנוי הספרים, בגמרא ובהלכה ומדרשים, ומתוך זה נוכל לדעת את צורת הדברים ומהלך העבודה בבית קדשנו ותפארתנו, ועי"ז נוכל לחדש בעצמינו את הגעגוע לביהמ"ק, ולעורר בנפשינו את הבקשה מעומק הלב והשב את העבודה לדביר ביתך.

אחד הזמנים היותר גדולים בעבודת ביהמ"ק היה ערב הפסח, הן בכמות - שהיה היום היותר עמוס בעבודה בביהמ"ק³, והן באיכות - מצד חשיבות העבודה, שהוא הקרבן היחיד שהוא בחיוב כרת, ולכן ראוי ונכון להתבונן בסדר עבודת הקרבת קרבן הפסח. ובאמת מצינו שתיקנו חז"ל כמה וכמה תקנות בליל הפסח שעיקרם הם לזכרון עבודת והקרבת קרבן הפסח בביהמ"ק, ולכן תיקנו אכילת כורך זכר למקדש⁴, ותיקנו אפיקומן זכר לקרבן פסח⁵, ולכן תיקנו להביא לפניו שתי תבשילין בקערה, א' צלוי והוא זכר לקרבן הפסח הנאכל צלוי, וא' מבושל זכר לקרבן חגיגת י"ד שאינה צריכה להאכל צלי דייקא⁶, גם נהגו שהתבשיל המבושל הוא ביצה שהוא מאכל אבלים, זכר לאבילות ביהמ"ק שאין אנו יכולים להקריב קרבן הפסח כתיקונו⁷, גם נוהגים בקצת מקומות לאכול בסעודה ביצים, וא' הטעמים הוא כי אנו מתאבלים על החורבן שהפסדנו את הקרבת קרבן הפסח⁸, והרי לנו כמה תקנות שנתקנו בפסח כדי לזכור את חורבן ביהמ"ק, ושאין אנו יכולים לעשות חובותינו ולהקריב את קרבן הפסח, ולזכור ולהתבונן בגודל ההפסד שהפסדנו.

ולא זו בלבד, אלא כי בזמן שביהמ"ק היה קיים היינו מקיימים את מצות קרבן פסח ועליה לרגל בפועל ממש, ובזמן הזה שאין אנחנו יכולים לעלות וליראות ולעשות חובותינו, לא נשאר לנו אלא הגעגועים והתשוקה לקיים את אלו המצוות, צא וראה מש"כ השפ"א⁹ וז"ל: וגם עתה שאין לנו בפועל עבודת ביהמ"ק אבל הרצון והתשוקה צריכין למצוא גם עתה, ואיתא¹⁰ מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה,

³ עד שכאשר רצה אגרפס המלך למנות את אוכלסי ישראל, עשה זאת בהקרבת קרבן הפסח, כמו שאמרו בגמ' (פסחים סד, ב). גם חג הפסח נקרא דיבחא, משום שבו היו ריבוי קרבנות, וכמ"ש לקמן הערה 152.

⁴ טישוע תע"ה.

⁵ עיין פסחים קט"ב, ורש"י רשב"ם ד"ה אין מפטירין, ותוס' קכ"א ד"ה באחרונה, וברא"ש סי' ל"ד.

⁶ פסחים קיד, ב ומש"כ שחגיגת י"ד א"צ צלי דווקא, עיין מחלוקת תנאים פסחים ע"א ועיין תוס' פסחים קט"א, ד"ה כולו צלי.

⁷ ב"י תע"ג ודרכי משה סק"י.

⁸ רמ"א תע"ז ס"ב ומג"א, ועיין ביאור הגר"א שם, ובמעשה רב להגר"א.

⁹ שקלים תרמ"ד ד"ה איתא, וע"ע שפ"א פסח תרל"ז ד"ה ויש.

¹⁰ קידושין מ"א.

ויתכן שגם בסדר הדורות מצרפין בשמים הרצונות שבליבות בני ישראל גם עתה, לאותן הדורות שהיו מקיימין בפועל. ויתכן לומר שע"י שחטאנו בעוד המקדש קיים, ולא היה העבודה בשמחה ורצון שלם כראוי, לכן צריכין עתה לתקן ברצון ותשוקה בלי עבודה בפועל, עכ"ל הנפלא. נמצינו למדים כי התשוקה הזאת עולה לפניו ית"ש לרצון, ועל זה אמר הכתוב¹¹ כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוקים, צמאה נפשי לאלוקים לקל חי, מתי אבוא ואראה פני אלוקים, ופירש"י מתי אבא ואראה פני אלוקים לעלות לרגל, עכ"ל, וזהו העבודה שלנו בזמן הגלות, להרגיש את החסרון שחסר לנו עבודת הקרבנות, ולרצות ולהשתוקק לזכות לקיים שוב בפועל ממש, ולהתפלל ולבקש לפני אבינו האב הרחמן שיחזיר עבודת ביהמ"ק למקומה במהרה בימינו אמן סלה.

ולכן אמרנו לצאת ללקוט שושנים בדברי רז"ל בגמרא ובמדרשים, ברמב"ם וראשונים¹², ולסדרם על סדר ההשתלשלות ומהלך הדברים בהקרבת קרבן הפסח עם כל פרטיה ודקדוקיה, ונלווה עמו תיאור העליה לרגל והמסתעף, לעורר את הלבבות להרגשת ההפסד והכיסופין לזכות לקיים בפועל ממש, ובלימוד הדברים יחשב לנו כאילו קיימנו, וכמו שאמרו בתנחומא¹³ אמר הקב"ה לישראל אף על פי שביהמ"ק עתיד ליחרב והקרבנות בטלין, לא תשכחו עצמכם לסדר הקרבנות, אלא הזהרו לקרות בהן לשנות בהן, ואם תעסקו בהן אני מעלה עליכם כאלו בקרבנות אתם עוסקים, וכמו שאמרו¹⁴ כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכמו שאמר הכתוב ונשלמה פרים שפתינו¹⁵, ומתוך העסק בתורת הקרבנות קרבן הפסח נשפוך תפילה ותחינה, כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה לעשותו, שנזכה במהרה להקריב קרבן הפסח במועדו ובמקומו וכהלכתו, בבנין בית המקדש במהרה בימינו אמן.

¹¹ תהילים מב, ב.

¹² גם הבאנו מתיאור הרומאי שהביאו הקדמונים, ונדפס בסידור היעב"ץ. אכן כבר הקשו עליו כמה קושיות, שכו"כ מהדברים נראים שלא כדין וכהלכה, וכתבו שלא ראה כהוגן או לא הבין, ובאמת יש מפקפקים באמיתות הדברים, וסוברים כי התיאור כולו מזויף הוא.

¹³ תנחומא פרשת צו סי' י"ד.

¹⁴ מנחות ק"א.

¹⁵ הושע יד, ג, ועיין טוה"ח סי' מ"ח.

יש להדגיש כי מטרת החיבור הוא לתת תמונה כללית, להרגיש איזה הרגשה מן ה"מצב" שהיה בהקרבת הפסח, ואין לראות בו זה ספר חלכה כלל. גם לא באנו להקיף כל הענינים כולם, ולא כתבנו לפי כל שיטות הראשונים. גם כתבנו רק מה שעושים לכתחילה, ובלי כל העיורים וההלכות של דיעבד. ובאנו רק לתת ציור ותיאור כללי, לפי איזה שיטות בראשונים, (ומ"מ השתדלנו לעיין את עיקרי המחלוקות ושיטות הראשונים).

כל החשבונות הם משוערים ובאופן של בערך, כדי לסבר את האוזן ולתת תמונה והרגשה כללית.

השתדלנו שהתיאור יהיה ניתן לקריאה בעורה זורמת, ולכן הבאנו את כל המראי מקומות בהערה, וכן את כל המו"מ והטעמים הבאנו בהערות.

נתעוררתי לחיבור קונטרס זה, מתוך הקונטרס הנפלא "ההלל בהקרבת קרבן פסח" מאת הגה"צ רבי הלל בריסק שליט"א, אשר נעזרתי בו הרבה, גם חלק נכבד מן החשבונות והמספרים לקוחים משם.

ט"ו אדר.

והכינו את אשר יבואו ~ ההכנות לעליה לרגל

שלושים יום קודם לחג – ביום ט"ו אדר – התחילו ההכנות לקלוט ולקבל את הציבור העצום שיגיעו. בית הדין שולחין שלוחים לתקן את הדרכים והרחובות מכל הקלקולים שנתקלקלו בימות החורף, שיהיו הדרכים חלקים וטובים לנסיעה, ולעשות גשרים על הנחלים, שיהיו הדרכים מתוקנות בשביל עולי הרגל שיבואו¹⁶. ואחר חורבן ביהמ"ק אמרו חז"ל¹⁷ לא רציתם לתקן הדרכים והרחובות לעולי רגלים, הרי אתם מתקנים את הבורגסין ואת הבורגנין לעולי לכרכי מלכים, וכן הוא אומר תחת אשר לא עבדת את ה' אלוךך באהבה, ועבדת את אויבך בשנאה.

בי"ד גם שולחים שלוחים להכין בורות מים מיוחדים עבור עולי הרגל¹⁸, והיה ממונה מיוחד בביהמ"ק שהיה ממונה לחפור בורות בדרכים בשוב ובמדבר עבור עולי הרגלים שיהא להם לשתות¹⁹, והיה שמו נחוניא חופר שיחין²⁰.

בניית הדרכים והבורות נעשה מממון הציבור²¹, ולכן דין אלו הבורות הוא ששייכים הם לכל כלל ישראל, ומ"מ אינו נחשב כשותפות ממש, ולכן המודר הנאה מחבירו מ"מ מותרין שניהם לשתות מבור כזה, ואינו נחשב שיש לו שותפות בזה לאסור חלקו על חבירו²².

בימים שלפני פסח מסיידים את המזבח ואת הביהמ"ק²³, את המזבח היו מסיידים פעמיים בשנה, לפני פסח ולפני סוכות, אבל את ההיכל צריך רק פ"א בשנה. וטעם שעשו בערב פסח דייקא, הוא משום שבימות החורף נתלכלכו הכתלים ונימוח הסיד ע"י הגשמים²⁴, או משום שהיה ריבוי עצום של ישראל שעלו לרגל, ולכבוד הקהל עשוהו נאה²⁵, וי"א שסיידו בערב פסח מחשש חמץ, שמא נדבק בכתלים²⁶ משוירי

¹⁶ משנה שקלים פ"א מ"א, ופירוש הרמב"ם והרע"ב, ותוספתא שם.

¹⁷ מכילתא יתרו מסכתא דבחדש פרשה א'.

¹⁸ תוספתא שם.

¹⁹ שקלים פ"ה מ"א ופיה"מ לרמב"ם, ועיין רמב"ם פ"ז מכלי המקדש הט"ז ולקמן הערה 111.

²⁰ שקלים שם, וברמב"ם פירש שהמשנה הזכירה את הממונים הצדיקים הידועים, וברע"ב כתב ורבותי פירשו, על שם שהממונים הראשונים שנתמנו על כך, כך היה שמם, לפיכך נקראו הבאים אחריהם על שמם.

ועמו אירע העובדא הנורא הנוכח ביבמות קכא,ב, שפ"א נפלה בתו של נחוניא חופר שיחין לבור הגדול, באו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא, אמר דבר שהצדיק מתעסק בו יכשל בו זרעו, וכשעלתה אמר לה רבי חנינא בן דוסא מי העלך, אמרה לו אילו של יצחק נודמן לי ואאע"ה מנהיגו, והם הוציאוה מן הבור.

²¹ משנה שקלים פ"ד מ"ב, שעושין כל צרכי הרבים משיירי הלשכה, היינו מה שנשאר בלשכה אחר שתרמו ג' קופות, וברע"ב פירש חפירת הבורות, וכ"ה במאירי כתובות ק,ב.

²² עיין נדרים מ,ב, ועיין מאירי שם, כיון שחלק מועט הוא ואין לחוש לו.

²³ משנה מידות ג,ד, ורמב"ם פ"ד מבית הבחירה ה"ג.

²⁴ שו"ת תורה לשמה סי' תק"ט, וע"ש שנשאל ע"ד מנהג שנהגו לסוד את כותלי הבית לפני פסח, וכתב שיסוד המנהג הוא משום שעשו כן בביהמ"ק, ע"ש.

²⁵ עזרת כהנים מידות שם, ובפסח היה ציבור גדול יותר מסוכות, עיין לקמן ליד הערה 152.

²⁶ עיין שו"ע או"ח סי' תמ"ב ס"ו.

המנחות והחמין, או פירורים מלחמי תודה ושתי הלחם שהם חמין²⁷. המפרשים²⁸ העירו כי כתלי ההיכל היו מצופים בזהב מבפנים²⁹, ולא היו מסיידים שם, אלא סיידו את הכתלים החיצוניים של ההיכל³⁰, וי"א שסיידו את כל ביהמ"ק, היינו את העזרות והלשכות וכו'³¹.

שלושים יום קודם לפסח היו הכהנים מתחילים באימונים, להתכונן לעבודה הגדולה של מסירת הבזיכין מזה לזה בזריזות³², שהיה עבודה גדולה כמו שיתבאר לקמן³³.

כ"ט אדר.

כי היא חכמתכם ובינתכם ~ עיבור השנה

אמרה תורה³⁴ יהי מאורות ברקיע השמים וגו', והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, והיינו שקביעות השנים והמועדים הוא לפי המאורות. החמה יש לה מחזור שנתי, ואין לה חילוק חדשים, הלבנה יש בה מחזור חדשי ואין בה חילוק של שנה, ולכן³⁵ קביעת סדר השנים הוא לפי החמה, וקביעת סדר החודשים הוא לפי הלבנה. אמרה תורה³⁶ שמור את חודש האביב, שצריך שיהיה חידוש חודש ניסן – היינו ר"ח ניסן – בזמן האביב היינו בזמן בישול התבואות שהוא תקופת ניסן³⁷, גם אמרה תורה³⁸ חג האסיף תקופת השנה, שצריך שימי הסוכות יהיו בתקופת השנה – היינו בתחילת השנה שהוא תקופת תשרי³⁹, גם אמרה תורה⁴⁰ וביום הביכורים, שצריך שחג השבועות יהיה בזמן ביכורי הפירות שראוי להביא ביכורים⁴¹, כי אם לא יביאם בבואו לרגל יהיה צריך לטרוח ולעלות פעם אחרת⁴². וכיון ששנת חמה ארוכה יותר משנת לבנה, ויהיה נמצא שאלו הזמנים יבואו פעם בימות החמה ופעם בימות הגשמים⁴³, לכן צריך להוסיף

²⁷ כן פירש בדרך חכמה ביאורו ספ"ד מבית הבחירה. ולענ"ד צ"ע אם יש לחוש לזה, ובפרט כי הלא כהנים וריוזין הם, וצ"ע"ק.

²⁸ עזרת כהנים מידות שם, ועיין חשוקי חמד יומא דף כ,א.

²⁹ מידות פ"ד מ"א.

³⁰ לפ"ז לכאורה דין זה שייך רק בתחילת ימי בית שני, כי בבנין בית ראשון היה בנוי אבני גזית ושיש, וכן גם בנין הורדוס היה מאבני שיש בצבעים שונים, וא"כ סיוד כתלי ההיכל מבחוץ שייך רק בתחילת בית שני.

³¹ עיין דרך חכמה שם, ולפ"ז א"ש דזה שייך גם בבנין הורדוס.

³² עדות הרומאי.

³³ לקמן ליד הערה 367.

³⁴ בראשית א, יד.

³⁵ רמב"ם פ"א מהלכות קידוש החודש ה"א.

³⁶ דברים טז, א.

³⁷ ר"ה כא, א ורש"י.

³⁸ שמות לד, כב.

³⁹ סנהדרין יג, א ורש"י.

⁴⁰ במדבר כח, כו.

⁴¹ אף שעיקר הפירוש הוא על שתי הלחם, מ"מ דרשו גם על הבאת ביכורים.

⁴² סנהדרין יא, ב ורש"י.

⁴³ רמב"ם פ"ד מקידוש החודש ה"א וה"ב.

חודש מפעם לפעם, ולכן היו הסנהדרין יושבין וקובעים עיבור שנים. כשמוסיפין חודש מוסיפין עוד אדר⁴⁴. זמן קביעת השנה למעוברת הוא בחודש אדר, ובשעת הדחק בכל עת שירצו מראש השנה ואילך⁴⁵.

זהו עיקר הטעם של עיבור החודש, אבל אמרו חכמים שלפעמים מעברין השנה גם מפני טעמים צדדיים וטכניים⁴⁶, לצורך העליה לרגל והקרבת קרבן הפסח, וכגון מפני הדרכים שנתקלקלו בימות החורף ע"י הגשמים, ועדיין לא נתקנו, ולא יוכלו עולי רגל לבוא ולעלות, וכן מפני הגשרים שנהרסו, ולא יוכלו לעבור את הנהרות, או שמא יעברו העם את הנהר ויבואו לידי סכנה, לכן מעברים את השנה כדי שיהא פנאי לממונים לתקן את הדרכים והגשרים.

וכן מפני תנורי פסחים שנתקלקלו. כי התנורים שלהם היו עשוין חרס, והיו עומדים בחצרות, ובימות החורף היו מכניסים אותם לתוך הבתים שלא ימוקו בגשמים⁴⁷, אבל אם באו גשמים באופן לא צפוי וכדו', ולא הכניסו את התנורים ונתקלקלו בגשמים, ואין להם תנורים לצלות את פסחיהם⁴⁸, לכן מעברין את השנה עד שיבנו תנורים חדשים ויתייבשו בחמה.

וכן אם שמעו בי"ד שבני הגולה הרחוקים יצאו ממקומם לבוא לרגל להקריב קרבן פסח, וראו בי"ד שלא יספיקו לבוא, מעברים את השנה כדי שיספיקו לבוא, שאם לא יעברוה ויאחרו את הקרבת הפסח, לא ירגילו לבוא לפסח⁴⁹.

⁴⁴ סנהדרין יב,א ורמב"ם פ"א מקידוש החודש ה"א.

⁴⁵ רמב"ם פ"ד מקידוש החודש ה"ג.

⁴⁶ כל זה בסנהדרין יא,א ורמב"ם פ"ד ה"ה, ופירוש הענין (ע"פ הראשונים שם) הוא, כי הלא יש צורך לעבר שנים מפעם לפעם, וכמו שאצלינו מעברין ע"פ קביעות הלוח את השנים ג"ח אדו"ט (3,7,9,11,14,17,19) – במחזור של 19 שנים, רמב"ם פ"ז ה"י, ולכן אפשר לקבוע איזה שנה לעבר ע"פ טעמים צדדיים אלו, אף אם היה שייך להמתין עוד שנה וכדו', מ"מ מחמת הצורך עתה הותר לבי"ד להקדים ולעבר שנה זו, וכמו שאמרו (סנהדרין יב,א ורמב"ם פ"ד ה"ט) אין מעברין לא שנת שביעית ולא שנת רעבון, ואף אם בעצם צריכה השנה להתעבר, דוחין העיבור לשנה הבאה, כן גם הותר לבי"ד להקדים את העיבור מחמת אלו הטעמים.

⁴⁷ תענית יט,א ורש"י.

⁴⁸ עיין לקמן הערה 596.

⁴⁹ אע"פ שבני חו"ל פטורים מלכבד לשיטת כמה ראשונים, וכמו שיתבאר לקמן הערה 60–61, מ"מ ודאי מקיימים מצוה, ולכן כשכבר יצאו לדרך מעברין עליהם את השנה.

ביד רמ"ה (סנהדרין יא,א) הביא מירושלמי דדווקא אם הגיעו לנהר פרת, אבל אם לא הגיעו לנהר פרת אין מעברין השנה עליהם, ויש להעיר, דהנה בתוס' (שם ד"ה ומפני) כתבו דדווקא לבני גלויות, אבל על בני ארץ ישראל אין מעברים, כי הרחוק ביותר באר"י הוא בנהר פרת, והוא מהלך ט"ו יום, ויספיקו לבוא לפני הפסח, עכ"ד, ולכאורה התוס' ס"ל דלא כירושלמי, ואדרבה מתקנים על בני חו"ל רק אם לא הגיעו עדיין לנהר פרת, ואם באו כבר לנהר פרת הרי הם כבני אר"י ובודאי יספיקו לבוא ואין מעברים עליהם, והרמ"ה שהביא דברי הירושלמי דדווקא כששבאו לנהר פרת, ס"ל דלא בתוס', וגם עבור בני אר"י מעברים השנה אם נראה לבי"ד שלא יספיקו לבוא בזמנו, כן היה נראה לכאורה. שו"ר בפירוש ר"ש סיריליאן (שביעית פ"י ה"א) שעמד בזה, וכתב דכוונת הירושלמי לחלק אחר של נהר פרת שהוא בבבל, ואם באו לשם מעברים עליהם, ואם לא הגיעו לשם אין מעברין, ולפ"ז אינו סותר לדברי התוס', ובאמת משבאו לגבול אר"י אין מעברים עליהם, וא"ש.

ובעיקר הדבר יש להעיר, דנמצא שאם יעברו את השנה, הרי יגיעו לירושלים כמעט חודש שלם לפני חג הפסח.

מקור הדין שאפשר לעבר את השנה עבור טעמים צדדיים אלו. ו"א⁵⁰ שיסוד הדין הוא שמסר הכתוב עיבור השנים לבי"ד, וכמו שדרשו עה"פ⁵¹ אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם במועדם, ודרשו בגמ'⁵² אתם אפילו שוגגים אפילו מזידין אפילו מוטעין, וכיון שמסרו לחכמים יכולין לעשות ולעבר גם מפני טעמים צדדיים. וי"א⁵³ שהוא הלכה למשה מסיני. וי"א⁵⁴ שהוא נדרש מקרא, שנאמר⁵⁵ דבר אל בני ישראל מועדי ה', עשה את המועדות שיעשו אותן כל ישראל, שמעברים את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים⁵⁶.

ולכן כשמגיע סוף חודש אדר, אם לא עיברו את השנה, יושבים הבי"ד לבדוק ולברר האם העולם מוכן לפסח, ואם יש צורך כנ"ל מעברים את השנה ומוסיפים חודש אדר שני, ונדחה הפסח בעוד חודש. התאריך האחרון לעיבור השנה הוא כ"ט אדר⁵⁷, ונמצא שעד סוף אדר לא ידעו בבירור אם פסח בעוד שבועיים או בעוד ששה שבועות⁵⁸...

בית ה' נלך ~ כלל ישראל יוצאים לדרך

בסוף חודש אדר מתחילין כלל ישראל לצאת לדרך מכל מקומות מושבותיהם, כי כולם חייבים במצות עליה לרגל, ולהביא קרבן פסח שהוא הקרבן היחיד שחייב עליו כרת. הבאים מארץ ישראל מתחילין לצאת בער"ח ניסן, כי המקומות הרחוקים ביותר הוא מהלך חמש עשרה יום⁵⁹, מנהר פרת עד ירושלים, וכיון שצריכים להגיע ליום י"ד ניסן, א"כ צריכין לצאת בער"ח ניסן. הבאים מחוץ לארץ היו צריכים לצאת מוקדם

⁵⁰ ר"ן סנהדרין שם.

⁵¹ ויקרא כג,ב.

⁵² ר"ה כה,א.

⁵³ יד רמ"ה שם.

⁵⁴ ירושלמי שביעית פ"י ה"א, ורש"י ויקרא כג,ב, ולכאורה דרשה זו היא רק על הגלויות שנעקרו, ואולי גם על קלקול הדרכים, אבל יל"ע אם נוכל ללמוד מזה לעבר השנה מפני תנורי פסחים, ויל"ע.

⁵⁵ ויקרא כג,ב.

⁵⁶ ובנחלת יעקב על פירש"י שם פירש שגם זה מעיקרי ענין הרגל הוא, כי הרמב"ן שם פירש את הלשון מועדי ה', שהיו ישראל מתקבצים בבית האלוקים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לקל בכסות נקיה וכו', וא"כ אם אין הקהל יכולין לבוא, מעברים את השנה. וע"ע לקמן הערה 183.

⁵⁷ רמב"ם פ"ד מקדוש החודש ה"ג.

⁵⁸ ומן הסתם היו אנשים שאמרו נו, מסתמא יעברו את השנה ויהיה פסח בעוד ששה שבועות, ולבסוף היו צריכין להודרו... והיו שאמרו בודאי יהיה פסח עוד שבועיים, ואח"כ עיברו את השנה ונשאר להם זמן...

⁵⁹ תענית י,א ומהלך ט"ז יום כולל ימי שביתה בשבת, תו"ט פ"א מ"ג, ובראשונים (תענית שם, וב"מ כח,א) דנו בזה כי ע"פ החשבון צריך להיות זמן ההילוך מירושלים לנהר פרת יותר מט"ז יום, ובתורא"ש ב"מ שם כתב שהוא מהלך עשרים יום, אלא שעולי רגלים היו באים בסוסים ועגלות וממהרים ללכת, ולכן היה ט"ז יום, וכע"ז כתב בריטב"א תענית שם שעולי רגלים היו הולכים במהירות יותר, או היו מהלכים קצת גם בלילה, ואולי י"ל הטעם כי הלכה היא (תענית יב, ומג"א ק"י סק"י) יצא אדם בכו טוב, אבל עולי רגלים שהובטחו בשמירה עליונה, כמו שיתבאר לקמן ליד הערה 810, מותרים ללכת גם בלילה.

יותר, אע"פ שי"א שתושבי חו"ל פטורים מקרבן פסח ומראיה⁶⁰, מ"מ גם מחו"ל היו באים בהמוניהם⁶¹.

כל הדרכים העולות לירושלים מלאות, והציבור הגדול מתקהלים מכל המקומות, ועולים לירושלים בשמחה של מצוה, והיו לובשים מנעלים צבעוניים לאות שמחה ורינה⁶².

במשך כל הדרך היו כולם מודים ומהללים יחדיו בשמחה גדולה, וככתוב⁶³ אדם עד בית אלוקים בקול רינה ותודה המון חוגג, ופירש הרד"ק אדם עד בית אלוקים, היינו אדדה עמם, אעלה עמם לאט, כי היו מתנהלים לאיטם⁶⁴ בעלותם לרגל, כי לא היה שטן ולא פגע רע בדרך, והיו הולכים בקול רינה ותודה, ומודים לקל ומשבחים לפניו, על שהיה מוליכם בבטח ובהשקט. ואמר הכתוב בקול רינה ותודה המון חוגג, חוגג הוא מלשון ריקוד, כי היו מרקדים בדרך מרוב שמחה⁶⁵, ואמרו במדרש⁶⁶ והיינו באין אנו ובנינו בחיל גדול, בקול רינה ותודה ושיר וצלצלים ותרועה, והאומות דוממות בפנינו. והיו משוררים כל הדרך⁶⁷ שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים וכו'. והיה זה מעמד נפלא ומפורסם בעולם, ואמרו חז"ל⁶⁸ שכלל ישראל נמשלה ליונה מה היונה הזאת נאה בהילוכה, כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולין לפעמי רגלים, עד שבעת החורבן היו כלל ישראל מתגעגעים ואומרים⁶⁹ אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי, כי אעבור בסך אדם עד בית אלוקים בקול רינה ותודה המון חוגג.

כל ההמון העולים לרגל צריכין לשנות הם ובהמותיהם בעודם בדרך, ולכן הבי"ד היו חופרים בורות לאורך הדרך, כדי שיהיו מים מצויים להם ולבהמותיהם⁷⁰. ולגודל הצורך והנחיצות למי שתיה עבור עולי הרגלים הוסיפו חז"ל לתקן תקנה ליום השבת, כי הבור הוא רשות היחיד ועומד ברה"ר, וא"א לשנות ממנו בשבת כי מוציא מרשות לרשות, ולכן תיקנו תקנה מיוחדת של פסי ביראות, והוא שבאר העומד ברה"ר או

⁶⁰ רש"י פסחים ע"ב ד"ה וישב, ועי' תוס' פסחים ג' ב ד"ה מאליה, וצל"ח שם, ועיין מל"מ קרבן פסח פ"א ה"א, ומנ"ח מצוה ה' אות ז' מש"כ בדעת התוס', ועיין שאילת יעב"ץ ח"א סי' קכ"ז.

⁶¹ ברור הוא שהיו באים גם מחו"ל, וכן מוכח מהמבואר לעיל (הערה 49) שהיו מעברים השנה עבור הבאים מחו"ל. אם לא באו לפסח ראשון, לדעת המחייבים בני חו"ל בעליה לרגל, א"כ אף שהם בדרך רחוקה חייבים בפסח שני, ולדעת הפוסקים פטור לגמרי, וכן משמע מדברי התוס' הנ"ל דפטור גם מפסח שני, ועיין מל"מ הנ"ל.

⁶² תרגום שה"ש ז"ב, ועיין מהרש"א תגינה ג"א. וע"ע ב"ק נט"ב, שאחר החורבן היה הנהגה של גדולים לנעול נעלים שחורים לאבלות על החורבן, ועיין תוס' שם.

⁶³ תהלים מב,ה.

⁶⁴ ומסתמא הטעם משום שבאו עם המשפחות והילדים והצאן, וכמו שאמר יעקב אבינו (בראשית לג,ג), ויש להעיר מדברי הריטב"א הנ"ל הערה 59 שהיו הולכים במהירות.

⁶⁵ רד"ק שם.

⁶⁶ מדרש תהילים שם.

⁶⁷ תהילים פרק קכ"ב ואבן עזרא שם.

⁶⁸ שהש"ר פ"א, טו לפי גירסת הילקוט שה"ש רמז תתקפ"ה.

⁶⁹ תהלים מב,ה.

⁷⁰ עיין לעיל ליד הערה 18.

בכרמלית, לא הטריחו לעשות סביבו מחיצות גמורות, אלא מעמיד סביבו שמונה פסין באופן מסוים⁷¹, שעי"ז נחשב כל המקום לרה"י, ויוכלו עולי רגלים לשתות הם ובהמותיהם⁷².

במשך כל הדרך צריך להזהר מכל טומאה, הן שלא יטמאו האנשים, וגם שלא יטמאו הכלים והאוכל שהביאו עמם, ולכן כל הדרך לא היו נכנסים לבתים, אלא היו ישנים ברחובה של עיר⁷³.

היתר מיוחד הותרו חכמים לעולי הרגלים לתקן בחול המועד את המנעלים שהתקלקלו בדרך, אף שאינו דבר האבד⁷⁴.

חודש ניסן.

העיר רבתי עם ~ הגענו לירושלים

עולי הרגלים מגיעים לירושלים, ומתקבצים ציבור עצום. אין לנו ידיעה מפורטת מכל השנים כמה אנשים עלו להקריב קרבן פסח, אבל יש לנו בגמרא⁷⁵ תיאור של קרבן פסח מסוף תקופת בית שני⁷⁶, שפעם אחת רצה אגריפס המלך למנות את אוכלוסי ישראל, לדעת כמה יהודים באו לירושלים להקרבת קרבן פסח, וציוה את הכהן גדול שיספור וימנה את קרבנות הפסח⁷⁷, מה עשה הכהן הגדול, נטל את הכליות של כל קרבן לפני שהקטירום, והניחו כנגדה אבן בקערה, וכך יכלו למנות את מנין קרבנות הפסח, ונמצאו כפלים כיוצאי מצרים, היינו 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) קרבנות פסחים. ואמרו בגמ' שכל קרבן פסח נמנו עליו לכה"פ עשרה בני אדם, ובמדרש⁷⁸ הובא מעשה זה, ואמרו תני ר' חייא אפילו ארבעים ואפילו חמשים, בר קפרא אמר אפילו מאה⁷⁹, וא"כ יש לנו כאן תיאור של מספר קרבנות פסחים בשנה אחת⁸⁰, ונחשב

⁷¹ וכ"כ פרטי דינים נאמרו בזה, ואכמ"ל.

⁷² עירובין יז, ב' ורמב"ם הלכות שבת פי"ז הכ"ז – ה"ל.

⁷³ משנה ביכורים פ"ג מ"ב ורמב"ם ביכורים פ"ד ה"טז גבי מביאי ביכורים, ובמשנה ראשונה שם כתב דלכאורה ה"ה עולי רגלים, וכתב דיל"ע למה לא נזכר בחז"ל, ע"ש. ובאמת יתכן שעולי רגלים היו מגיעים לירושלים לפני הרגל באופן שהיה להם זמן ליטהר בירושלים לפני החג, וא"כ א"צ זהירות זו, אכן כ"ז על האנשים והכלים, אבל האוכלים שהביאו עמם צריכין זהירות, ויל"ע. ובאמת מצאנו ענין זה גם גבי עליה לרגל, גבי אלקנה שאמרו רז"ל (תנדרבא"ר פ"ח, וילק"ש ריש שמואל א') אלקנה ואשתו בניו ואחיותיו וכל קרוביו היה מעלה עמו לרגל, ובאים ולנים ברחובה של עיר וכו', ע"כ, אכן יש לחלק ולומר שאלקנה עשה כדי לפרסם, ולא מפני הטומאה.

⁷⁴ פסחים נה, ב' ותוס' שם, ועיין בסוגיא שם דמבואר דכו"ע מודו בזה. ועיין בגמ' חגיגה ג, א' ומאירי שם ב, א.

⁷⁵ פסחים סד, ב.

⁷⁶ כי הסיפור הוא מימי אגריפס המלך, שהיה מלך ישראל מזרעו של הורדוס, והוא שנחרב בהמ"ק בימיו (רש"י סוטה מא, א), והוא מלך כ"א או כ"ד שנים (עיין סדר הדורות שנת ג"א תת"ד), וא"כ זה המעשה היה לכל היותר כ"ד שנים לפני חורבן בית שני, או היה עד חמישים שנה לפני החורבן (אם נאמר שהיה זה אגריפס הראשון) ואכמ"ל.

⁷⁷ יצוין לתרגום שמואל א' טו, ד ע"ש וברד"ק שם.

⁷⁸ איכ"ר פ"א, ב, ועיין משנה פסחים צא, א ואפילו חבורה של מאה וכו', וע"ע הגהות הר"מ שטראשון עירובין ב, ב.

⁷⁹ וכא"כ היה מקבל רק כזית מקרבן הפסח, עיין לקמן הערה 208. והטעם שעשו חבורות גדולות כל כך, כתב המאירי (פסחים סט, ב) מפני שהקרבן פסח אינו בא אלא זכר ושה ותמים וכן שנה, ולא

כאן לפי המספר הקטן ביותר – עשרה בנ"א בכל קרבן⁸¹, והיו 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) קרבנות פסחים, ולפי חשבון 10 איש לקרבן, נמצא היו בירושלים 12,000,000 (שתים עשרה מליון) נפשות⁸², וכל זה הוא חוץ מטמאי מתים זבים ומצורעים נדות ויולדות שאינם יכולים לאכול קרבן פסח. ויש להדגיש שבגמ'⁸³ אמרו דבמקדש ראשון נפיש ישראל טובא, ובמקדש שני לא נפיש ישראל טובא, והיינו

היו מצוים מהם כל כך (עיין עוד לקמן ליד הערה 143, והערה 147), ולכן היו הרבה נמנין על פסח אחד.

ויש להעיר בלשון הרמב"ם (פ"ז מק"פ ה"ו) שכתב בתו"ד וז"ל: שאפשר שיהיו עשרים נמנין על פסח אחד ומשלחין אותו ביד אחד לשחוט עליהן, ע"כ, ולא ידעתי למה בחר מספר עשרים, ולא כתב עשרה כמו שאמרו בגמ' הנ"ל, ואולי מנין עשרה שאמרו בגמ' הכוונה שלא היה פחות מעשרה, אבל הממוצע היה עשרים, ועדיין יל"ע מנליה להרמב"ם, ולא ראיתי מי שעמד בזה. וע"ע ב"ר. ב"ר. ב"ר.

⁸⁰ ואין לנו ידיעה מכל שאר השנים, ומ"מ מסתבר שהיה בערך כמספר הזה, אכן בגמ' אמרו והיו קוראים אותו פסח מעובין, ופירש"י מעובין – עב, על שם שהעם רב, ע"כ, וא"כ משמע שבשנה ההיא נתייחד שהיה עם רב יותר משאר שנים, אכן יל"ע אם יש סיבה למה בשנה זו יהיו יותר אנשים מבשנה אחרת. ויתכן שנקרא שמו פסח מעובין משום שבשנה זו נודע מספר העם כי רב הוא, ויל"ע עוד. וע"ע בית אלוקים להמב"ט (שער היסודות פרק צ"ה) שהדגיש כי זה העובדא היה בסוף ימי בית שני אחר שמתו כמה אלפים ורבבות מישראל במלחמת היונים ומלחמות אחרות, ע"ש.

עוד יש לציין כי יוסיפון (פלביוס) מלחמות היהודים ספר ו' פרק ט', אות ג') מספר כעין הסיפור שאמרו בגמ', שמנו את קרבנות הפסח, וכתוב שהיו 255,600 קרבנות פסחים, ועל כל חבורה נמנו לכה"פ עשרה, והרבה חבורות היו עשרים אנשים, עכ"ל, וכשנחשב את מספר הקרבנות, נמצא שבשנה ההיא היה רק 21 אחוז ממה שהיה בשנה שאמרו בגמ'.

⁸¹ וכן כל החשבונויות בהמשך יהיו לפי חישוב זה **שהוא הקטן ביותר**, אף שבלי ספק היה הרבה יותר, פי כמה וכמה מכל החשבונויות הללו, כי כתבנו את החשבונויות לפי עשרה מנינים, ואם נחשב לפי חשבון חמישים אנשים לקרבן פסח, ה"ז 60,000,000 (שישים מליון) אנשים, ולפי חשבון מאה אנשים לקרבן ה"ז 120,000,000 (מאה עשרים מליון) אנשים.

⁸² הנה מצינו הרבה מקומות במספרים שאמרו חז"ל, שנתבאר בגמ' או בראשונים שהם דרך גזומא והפלגה, או שהם דרך משל ורמו, ולא כפשוטו ממש, אכן כל זה במקום שביארו כן המפרשים, אבל כשלא אמרו כן בפירוש, אזי הוא כפשוטו ממש, וכמבואר בגמ' (ב"ב עה"א) שר' יוחנן דרש שעתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהם שלשים על שלשים, וחוקק בהן עשר על עשרים, ומעמידן בשערי ירושלים, לגלג עליהן אותו תלמיד וכו', אמר לו ר' יוחנן מלגלג על דברי חכמים אתה, נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, ע"כ, וביאר המהרש"א (סנהדרין ק"א) שהתלמיד הבין שהכל רמז ואגדה, ודרך גזומא וכו', ואמר לו מלגלג על דברי חכמים אתה, כי יש להאמין שהדברים כפשוטן, ולא להוציאן ממשמען שנאמרו בדרך משל, כי כן דרך האפיקורסים שלא להאמין שהדברים כמשמען, עכ"ל המהרש"א.

ובאמת בעיקר הדברים יש להעיר, כי בהרבה מקומות מצינו מספרים גדולים לאין ערוך, וכמו בגיטין נדא, שאמרו על העירות שהיו לינאי המלך, שמספר האנשים ע"פ החשבון הוא יותר משלושים מליארד איש, ובגמ' שם נחא, אמרו על כך של יותר שהיו שישים וארבע מליון תינוקות של בית רבן, ובאיכ"ר פ"א, ב אמרו שהיו בירושלים יותר מתשע מאות וחמישים מליון אנשים, ולכאורה הוא פלא, אם היו כ"כ הרבה אנשים, א"כ איך יתכן שבקרבן פסח היה רק שנים עשרה מליון אנשים מכל ארץ ישראל וחז"ל, וקצת משמע שהמספרים שם הם באמת דרך גזומא, אבל כאן המספר הוא כפשוטו, וכ"כ בענף יוסף על העין יעקב פסחים סד"ב בשם ספר כוזרי שני.

עוד ראיתי מי שכתב דמצינו בחז"ל הרבה פעמים את הנוסח "כפלים כיוצאי מצרים" (סוכה נא"ב, מגילה יד, א ועוד), ומשמע קצת שהוא מספר דרך הפלגה ואינו כפשוטו, אכן עיין תוס' נדה ג"ב, ד"ה קשים, דמשמע שהוא כפשוטו, ע"ש.

שהמספר העצום הזה נקרא "לא נפישו ישראל טובא", ובבית ראשון היה הרבה והרבה יותר, ועל זה נאמר בפסוק⁸⁴ איכה ישבה בדד העיר רבתי עם, עיר מרובה באוכלוסין, שהיה בה ציבור עצום.

ובאמת הוא פלא גדול איך נכנסים כ"כ הרבה אנשים לתוך ירושלים⁸⁵, ובמדרש⁸⁶ דרשו ע"ז את הפסוק⁸⁷ כל הנחלים הולכים אל הים – כל ישראל אינם מתכנסין אלא לירושלים, ועולים בפעמי רגלים בכל שנה ושנה, והים איננו מלא – וירושלים אינה מתמלאת לעולם, כי היה זה למעלה מדרך הטבע, והוא מופת אות ועדות על קדושת ישראל וקדושת ירושלים, ועל זה אמר הכתוב⁸⁸ ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו, ששם עלו שבטים שבטי קה עדות לישראל, ופירש הרד"ק הכוונה שהעיר ירושלים הבנויה היו מתחברים בה כל עדת ישראל יחדיו שלש פעמים בשנה, שהיו עולים שנים עשר שבטים, וירושלים היתה מכילה את כולם, וזו היתה עדות לישראל שהשי"ת בחר בהם, וזה המשך הפסוק להודות לשם ה', שהיו מודים ומהללים לפניו ית"ש על הנסים הגדולים האלו, שהיה הקב"ה מראה להם חביבותם.

ולא אמר אדם צר לי המקום ~ מתארגנים בירושלים

כולם צריכין למצוא מקום לינה ומטה, ואיך יש מקום לכל אלו לישון, אמרו במשנה⁸⁹ עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש⁹⁰, וא' מהם ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים, ואמרו עוד⁹¹ מעולם לא אמר אדם לחבירו לא מצאתי מיטה שאישן עליה בירושלים⁹², ונמנו לשני ניסים, הא' שכל אחד ואחד מצא מיטה ומקום לישון, וזה למעלה מדרך הטבע, והב' שלא היה צר להם מקום השינה והלינה. רבינו יונה בפירושו לאבות גרס ולא אמר צר לי המקום בשעולין לירושלים, והיינו שלא על השינה לבדה אמרו, אלא על כל השהיה בירושלים, שאע"פ שהיה צפיפות גדולה כזו, וכמות אנשים עצומה, בכל זאת לא היה המקום צר להם.

שיטה אחרת מצאנו בחתם סופר⁹³, שכתב להעיר בלשון המשנה, שלא אמרו ולא נדחק אדם מעולם בלינת ירושלים, אלא לשון המשנה הוא שלא אמר אדם מעולם צר לי המקום שאלין בירושלים, ומשמע שבאמת ודאי היה צר ודוחק, והראיה לזה כי

⁸⁴ איכה א,א, ובמדרש איכ"ר פ"א,ב.

⁸⁵ יש לציין ששטחה של ירושלים בימים ההם היה 1800 דונם, שהוא כמו שטח של 1350 X 1350 מטר בערך, שהוא 0.8 X 0.8 מייל (לדעת רוב החוקרים, עיין אוצר ירושלים והמקדש שבהוצאת האנציקלופדיה התלמודית עמ' 97).

⁸⁶ קה"ר פ"א,ח.

⁸⁷ קהלת א,ז.

⁸⁸ תהילים קכב,ג.

⁸⁹ אבות פ"ה מ"ה.

⁹⁰ עיין יומא כא,א שהקשו בגמ' פתח במקדש וסיים בירושלים, ואמרו שבבית המקדש היו עוד ניסים אחרים, ע"ש, ובאמת באדר"נ פל"ה מנו זה בעשרה ניסים שנעשו בירושלים, ע"ש.

⁹¹ אדר"נ פל"ה.

⁹² וכולם היו מוצאים מיטה בתוך ירושלים, ולא הוצרך אדם ללון חוץ מפתחה של ירושלים, אדר"נ נוסחא ב' פל"ט.

⁹³ שו"ת יו"ד סי' רל"ד.

הלא אפילו בבהמ"ק עצמו עמדו צפופים, ורק ההשתחויה היה בנס שמשתחוים רווחים⁹⁴, וא"כ בלינה שבירושלים שלא היה מצוה כל כך כמו מצות ראיית פנים בעזרה, א"כ בודאי היו נדחקים וצפופים, אלא שהנס היה שלא אמר אדם מעולם, כי מרוב אהבת ה' ושמחת המצוה אשר שמחם השי"ת בהיותם שמה, לא אמר אדם מעולם צר לי המקום⁹⁵.

כמה עולה שכירות בית / חדר / מיטה בירושלים בימי הרגל? – חינם אין כסף⁹⁶, הלכה פסוקה היא אין משכירין בתים בירושלים⁹⁷, ולחד מ"ד אף שכר מיטות⁹⁸ וארונות⁹⁹ ושכר מצעות אין נוטלין¹⁰⁰, ונמצא שבני ירושלים היו נדחקים מאוד ע"י עולי רגלים, וכלי ביתם ומטותיהם היה מופקדים להם¹⁰¹, ואפ"ה היו עושים בסבר פנים יפות. וביותר מזה היו עושים בני ירושלים, היו נותנין לאורחים את החדרים הפנימים, והם עצמם היו דרים בחדרים החיצונים, ונמצא כל פעם שהיו עולי הרגלים נכנסים ויוצאים היו עוברים דרך החדרים של בני הבית¹⁰².

⁹⁴ משנה אבות שם, ויתבאר עוד בהמשך ליד הערה 792.

⁹⁵ וע"ד מ"ש בסנהדרין זא, כי רחמיתין הוה עזיזא וכו', ע"ש, ומ"מ נחשב נס, כי היו בירושלים בערך שבועיים ימים בצפיפות נוראה וכו', ולא ימלט שיהיה איזה רגעים קשים לאיזה אדם וכו', ומ"מ מעולם לא אמר אדם צר לי.

⁹⁶ היפך טבע וסדר העולם, שבעת שבאים מלינוי אורחים מחוץ לעיר ולמדינה שצריכים מקום לינה, בנוהג שבועולם הוא שהמחירים מופקעים ומופזים...

⁹⁷ מגילה כזא, וימא יבא, ורמב"ם פ"ז מבית הבחירה ה"ד. רש"י במגילה כתב דהכוונה שאין משכירין לעולי רגלים דווקא, אבל בשאר ימות השנה משכירין, וכ"ה בריטב"א יומא שם, אכן ברמב"ם סתם וכתב אין משכירין, ומשמע אפילו שאר ימות השנה, אכן י"א דכוונת הרמב"ם גם בשאר ימות השנה במי שבא לירושלים להקריב קרבנות וכדו', אבל הרוצה לדור שם משכירין לו בית, עיין חסדי דוד על התוספתא פ"ז מנגעים ה"ב.

טעם הדין אמרו בגמ' משום שירושלים לא נתחלקה לשבטים, ושייכת לכל ישראל, ואע"פ שבעה"ב בנה את הבית, והעצים ואבנים שלו, וא"כ מצד הדין יכול הוא להשכיר, מ"מ כיון שאינו לגמרי שלו, לכן תיקן יהושע בן נון לישראל שיכולים לבנות רק בתנאי שבימות הרגלים לא ישכירו (עיין חסדי דוד הנ"ל, וקובץ שיעורים ב"ק אות צ"ה).

פשטות הגמ' הוא דלמ"ד ירושלים נתחלקה לשבטים, מותר להשכיר בתים בירושלים, וי"א דלכו"ע אין משכירין בתים, ולמ"ד שירושלים נתחלקה לשבטים הוא תקנה בעלמא שלא להשכיר, שמא יוקירו השכירות וימנעו מלעלות לרגל, עיין משכנות יעקב או"ח סי' צ"ב.

⁹⁸ וטעם הדבר כתבו התוס' מגילה שם, משום שהקרקע מקום המיטה אינו מיוחד לבעלים, וא"כ אינו שכירות גמורה, ולכן תיקנו שאין נוטלים שכר, אופן נוסף פירש בתורא"ש יומא שם, דכיון שכל השנה היו דרים בבתי שחיו משותפין לכל ישראל, ולא היו צריכין לשלם עליהם, דין הוא שישאילו להם מיטות בלא שכר, אכן לכאורה זה תלוי במחלוקת הנ"ל הערה 97 אם אין משכירין בכל ימות השנה, או רק בימי הרגלים.

וטעם ת"ק פירשו דלא תיקנו כן כדי שיהיו מיטות מצויות לעולי רגלים, אלא אדרבה ישלמו להם, כדי שיכינו מיטות וכו'.

⁹⁹ תוס' ישנים יומא שם, דלפי טעם הנ"ל ה"ה גם בארונות וכדו', דמקומם אינו שייך לבעלים, ואינו שכירות שלימה.

¹⁰⁰ אדר"נ פל"ה, ויל"ע בגדר הדבר, דבזה אין שייך טעם הנ"ל, דהמצעות אינם ע"ג קרקע, אלא על המיטות שלהם, ולכאורה צ"ל שהוא תקנה בעלמא.

¹⁰¹ שו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ד.

¹⁰² אדר"נ שם.

ולכן תיקנו חכמים שבעלי האבסניא יטלו את עורות הקדשים (-) שבעצם שייכים לבעלים¹⁰³, כיון שדרך ארץ ומנהג העולם הוא להשאיר העורות והכלים לבעל האבסניא, ולכן תיקנו חכמים כן בתורת תקנה שבעלי הבתים יטלו כשכר המיטות¹⁰⁴, וגם כדי שיתנו מיטות לעולי רגלים בסבר פנים יפות¹⁰⁵. האורחים היו שמחים ומרוצים לגמול טוב עם בעלי הבית, וליתן להם את העורות, ואדרבה היו מערימין ונותנין להם עורות מיוחדים ויקרים, שהיו שוים ארבע וחמש סלעים, ומהם היו בני ירושלים מתפרנסין¹⁰⁶.

צריך כמויות עצומות של אוכל לכל עולי הרגלים, עולי הרגל נשארו בירושלים עד סוף הרגל¹⁰⁷, וא"כ כל הציבור העצום הזה היה בירושלים לכה"פ שמונה ימים, חלק גדול מהציבור הגיעו כמה ימים קודם, והרבה מהם נשארו אחר הרגל עוד יותר זמן¹⁰⁸, ונחשב ממוצע של עשרה ימים, וא"כ צריך אוכל לכל הקהל לעשרה ימים. ומעתה בואו חשבון, שיעור אכילת אדם בינוני ביום הוא עשרון, כשיעור המן שירד לכל אחד ואחד במדבר - שהוא שיעור חלה¹⁰⁹, והוא בערך 2 ק"ג¹¹⁰ (4.4 פאונד), וא"כ לשמונה ימים מערב פסח עד סוף היו"ט, הוא 20 ק"ג (44 פאונד), ואם נחשב לשיעור 12 מליון נפשות הוא סה"כ 240,000,000 (מאתים ארבעים מליון) ק"ג מזון, היינו 240,000 (מאתים וארבעים אלף) טון מזון, שהם 530,000,000 (חמש מאות שלושים מליון) פאונד מזון.

¹⁰³ היינו עורות הקדשים קלים ושלמי חגיגה ושמחה, ועיין בשפ"א יומא שם שכתב לדון דלפי הטעם שאמרו בגמ' שהוא משום דדרך ארץ ומנהג העולם להשאיר את העורות לבעלים, א"כ לכאורה ה"ה עורות של חולין ולא רק עורות הקדשים, ויל"ע.

¹⁰⁴ תוספות מגילה שם. ותיקנו כן בתורת תקנה, ולא רק כמנהג העולם. ומש"כ בשכר המיטות, הכוונה דאף שתיקנו שאין נוטלין שכר מיטות, מ"מ כיון שמעיקר הדין ראוי שישלמו להם שכר מיטות, שהרי אינו מן הקרקע כלל, לכן תיקנו שיטלו העורות בשכרם. ויל"ע למיד משכירין מיטות האם ג"כ יש תקנה זו, וברמב"ם לא נזכר ענין העורות כלל, ויתכן משום שהרמב"ם פסק דאין משכירין בתים, ומשמע דמיטות משכירין, ולכן לא תיקנו שיטלו העורות.

¹⁰⁵ ריטב"א יומא שם.

¹⁰⁶ אדר"נ שם.

¹⁰⁷ כמו שיתבאר לקמן הערה 803.

¹⁰⁸ כמו שכתבו התוס' ב"ב כא, א ד"ה כי מציון, עה"פ (דברים יד, כג) ואכלת לפני ה' במקום אשר יבחר לשכן שמו שם, מעשר דגן תירוש ויצהרך ובכורות בקר וצאנך, למען תלמד ליראה את ה' כל הימים, והביאו תוס' מהספרי שהיו ישראל נשארים בירושלים עד שיאכלו את כל המע"ש, והיו רואים קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה, וכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, ועי"ז היו גם הם מכוונים ליבא ליראת שמים ולעסוק בתורה, ע"ש, ומבואר שישראל היו נשארים בירושלים גם אחר הרגל, כדי לאכול את כל המעשר שני. אכן עיין רש"י ב"מ כ"ב, ד"ה מעשר, שכתב וז"ל: שאין אדם שוהה בירושלים עד שיאכל כל מעשרותיו, ונותן מעות מעשר לעניי העיר או לאוהביו יושבי העיר, והיו מתפרנסים מזה כל השנה, ע"ש. וע"ע ברש"י ב"מ מה, א ד"ה וב"ה שכתב שהיו משאירין את כסף מעשר שני בירושלים עבור רגל הבא.

¹⁰⁹ עירובין פג, ב, ושם אמרו האוכל כמדה זו הרי זה בריא ומבורך, ופירש"י הרי זה בריא - שאוכל כל צרכו, ומבורך - שאינו אוכל יותר מדאי.

¹¹⁰ יש כ"כ שיטות ושיעורים בשיעור חלה, ולשיעור הגרז"נ 1.670 ק"ג, ולחזו"א 2.250 ק"ג, ולכן נקטנו ממוצע של 2 ק"ג להקל על החשבונות.

צריך גם מים לשתייה לבישול ולאפיה, ולכן היה ממונה מיוחד לחפור בארות ומעיינות ומאגרי מים בירושלים, כדי שיהיו מים מצויין בירושלים לכל אחד מיושביה ולכל עולי הרגלים¹¹¹.

צריך גם כמויות עצומות של מצות למצוה וללחם משנה, ואם נחשב מצה אחת לליל הסדר לכאור"א, ונחשב מצה א' ליום לכל אדם¹¹², הרי זה בסה"כ סך 84,000,000 (שמונים וארבע מליון) מצות¹¹³. גם צריך כרפס ומרור למצוה לכל קהלא קדישא הדין. צריך גם יין לארבע כוסות עבור כל הקהל הקדוש, צריך גם יין לקידוש היום והבדלה ליו"ט ראשון ושבת חוה"מ ולשביעי של פסח, צריך גם יין לסעודות החג¹¹⁴, אפשר לשער לכאור"א לפחות בקבוק וחצי, וה"ז לכה"פ 18,000,000 (שמונה עשרה מליון) בקבוקי יין. יש להדגיש שכל זה צריך שיהיה טהור בשלימות הטהרה¹¹⁵, כי בימות הרגל אוכלים קרבן פסח ושאר קדשים. וכל זה הוא לצרכי ציבור עולי הרגל, חוץ מהיין והסולת לנסכים הבאים עם הקרבנות¹¹⁶.

ומלבד כל זה גם צריך קש ותבן לכל החמורים והסוסים והגמלים שרכבו עליהם לירושלים, וגם לכל הבהמות שהביאו לירושלים עבור הקרבנות, שהם 20,000,000 (20 מליון) בהמות בערך¹¹⁷, שגם הם צריכין לאכול עד שחיתתם¹¹⁸, וא"כ כמות המזון שצריך בירושלים בימים אלו, אין לתאר ואין לשער¹¹⁹. ובאמת הוא למעלה מדרך הטבע שיש מזון לכאור"א כפי צורכו, וברש"י¹²⁰ פירש ולא אמר אדם מעולם צר לי המקום בירושלים, שלא אמר אדם מעולם מזונותי דחוקים דירתי דחוקה, והיינו שזה נס איך שהיה מספיק מזונות לכולם. ולא זו בלבד שהיה מספיק אוכל לכולם, אלא

¹¹¹ מלשון הרמב"ם פ"ז מכלי המקדש הט"ו, שתפקידו של הממונה לחפור בורות בירושלים, גם העובדא בנקדימון בן גוריון שאמרו בגמ' תענית יט"א, היה זה בירושלים שלא היה מים לעולי רגלים וכו', ועיין פיה"מ שקלים פ"ה מ"א ולעיל הערה 19 שמשמע שהיה חופר בורות בדרכים, ואולי שניהם הם מתפקידי הממונה הזה.

¹¹² ויש אנשים שלא אכלו מצה כל יום, אבל יש שאכלו יותר, גם יש שבת ויו"ט ראשון ושביעי של פסח שצריך לחם משנה.

¹¹³ ובמצות שלנו הוא בערך חמש מליון ק"ג (11 מליון פאונד, לפי מצות רגילות שלנו שהם בערך 16 - 17 מצות לק"ג), אכן יש להדגיש שבזמן ביהמ"ק היו מצות מסוג אחר לגמרי, כי היו מצות עבות ורכות.

¹¹⁴ אף שבזמן ביהמ"ק שמחת יו"ט היה בבשר ולא ביין, כמ"ש התוס' פסחים קט"א ד"ה במה, מ"מ צריך לקבוע את סעודת יו"ט על היין, כמ"ש בשו"ע (סי' תקכ"ט ס"א) מצות יום טוב וכו' וחייב לבצוע על שתי ככרות ולקבוע כל סעודה על היין, ובמשנ"ב (סק"י) פירש דהיינו גם באמצע הסעודה, מלבד מה שקידש על היין מתחלה, ועיין גם בשו"ע סוף סימן ר"נ לענין שבת, וע"ע רש"י יחזקאל מה"ט.

¹¹⁵ היינו שיהיה על טהרת הקודש, שלא יהיה אפילו שלישי לטומאה, ועיין רמב"ם פ"א משאר אבות הטומאות ה"ט.

¹¹⁶ כמו שיתבאר בהמשך ליד הערה 775 בעה"י.

¹¹⁷ כמו שיתבאר בהמשך הערה 168.

¹¹⁸ הבהמות קודמות לאכול לפני האדם, כמבואר בגמ' ברכות מ"א. ועיין שו"ע סי' אר"ח קס"ז ס"ו ובנו"כ.

¹¹⁹ ובאמת יש לציין, שהיה בירושלים גם הרבה מאוד אוכל של מעשר שני שהיו מעלים לירושלים, וכמו שהבאנו לעיל הערה 108, שהיו נשארים גם אחרי היו"ט כדי לאכול ולגמור את המעשר שני.

¹²⁰ יומא דף כא,ב אכן ראיתי שכתבו דרש"י מפרש על הדרים בירושלים שלא היתה פרנסתם דחוקה, ולא קאי על עולי רגלים.

שמחירי האוכל היו זולים, ואפילו אם היה תקופה של יוקר, כשהיו עולים לרגל היה נעשה זול בדרך נס¹²¹.

ובאמת מצאנו שהקלו חכמים כמה קולות מיוחדות כדי שיהא מספיק אוכל לעולי רגלים, לדעת ר"י אמרו קולא בהלכות חולין בטהרה, והתירו סופו משום תחילתו, כי אם לא נתיר לו, לא יפתח חביתו למכור ולא יהיה מזון מצוי לעולי רגלים¹²².

עוד מצאנו בהלכות חדש, שאסרו חכמים לקצור קודם העומר, ואמרו בגמ'¹²³ שמיד אחר שקרב העומר, היו יוצאין ומוצאין שוקי ירושלים שהם מלאים קמח קלי, והיינו שהיו העולם קוצרין לפני הקרבת העומר, ונחלקו תנאים שם אם היה ברצון חכמים, או שהיה שלא לרצון חכמים ומ"מ לא מיחו בידם, וטעם המ"ד שהיה ברצון חכמים כתבו התוס'¹²⁴ שהוא כדי שיהא מזון מצוי לעולי רגלים¹²⁵.

גם מי שלא הסתדר עם אוכל, אל דאגה, אנשי ירושלים היו מיוחדים במידת הכנסת אורחים, ואינו צריך להסתובב ולחפש מי מוכן להכניס אורחים, אלא מנהג גדול היה בירושלים¹²⁶, מי שמוכן ומזומן להכניס אורחים לסעודה היה פורס מפה על גבי הפתח, כל זמן שהמפה פרוסה יודעים האורחים שהם מוזמנים לאכול, נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין.

פלא והפלא, בירושלים יש עתה יותר מ- 12 מליון אנשים, ועוד 20 מליון בהמות, כל ירושלים מלאה אנשים, צפוף בכל מקום¹²⁷, ומ"מ אין שום תקלה ומכשול, ואמרו חז"ל¹²⁸ שהוא מהניסים שנעשו בירושלים, שלא ניזוק אדם בירושלים מעולם, ולא נפגע אדם בירושלים, ולא נכשל אדם בירושלים מעולם¹²⁹. ובאמת חז"ל תיקנו הרבה תקנות לצורך הענין, הן לשמור שלא יהיו תקלות, וגם שלא יהיו תקלות של טומאה, ולכן אמרו¹³⁰ אין מוציאין זיזין וגוזזטראות (- היינו מרפסות וכדו'), כדי שלא יזזקו עולי רגלים בלכתם ברחובות העיר, וגם מפני אהל הטומאה, שמא יהיה כזית מן המת ברחוב העיר, וע"י הגוזזטרא יתרבה הטומאה בטומאת אודל. עוד תיקנו שאין עושין

¹²¹ אדר"נ נוסחא ב' פל"ט, ונמנה שם לא' מעשרה ניסים שנעשו בירושלים, ויש להדגיש שזה נגד הטבע, כי כשבאים ציבור עצום מחוץ לעיר ולמדינה, סדר העולם הוא שהמחירים הם כפולים ומשולשים...

¹²² חגיגה כו, א ורש"י שם, ולא נתבאר מ"ט דרבנן דפליגי, ומ"ט לא חשו לזה, ובאמת בכ"מ מצינו מחלוקת אם מקילין סופו משום תחילתו, ואולי י"ל ע"ד שיתבאר לקמן הערה 300 שבדבר שבלא"ה כולו בדרך נס, שפיר סומכין על הנס, וא"כ ה"ה כאן, ס"ל דאינו ע"פ דרך הטבע שיהא מזון לכולם די סיפוקם, וכיון שבלא"ה נס הוא, שפיר סומכין על הנס, וא"צ להקל קולות בהלכה.

¹²³ מנחות סז, ב.

¹²⁴ מנחות סח, א ד"ה אבל, ופסחים יא, א ד"ה אבל.

¹²⁵ ויתכן דגם למ"ד שלא ברצון חכמים, מ"מ ה"ט דלא מיחו, ויל"ע עוד.

¹²⁶ ב"ב צג, ב ורשב"ם, והובא בטור או"ח ק"ע, ועיין תוס' סנהדרין לב, ב ד"ה אור.

¹²⁷ שו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ד, כתב דודאי היה צד ודוחק, שהרי אפילו בביהמ"ק עצמו עמדו צפופים, ורק ההשתחוויה היו משתחיים רוחים בדרך נס, וע"ע הערה 737.

¹²⁸ אדר"נ פל"ה.

¹²⁹ כפל הלשונות ע"פ פשוטו, לא ניזוק אדם - בממון, ולא נפגע - בגוף, ולא נכשל אדם - אפילו נפילה ומכה קטנה.

¹³⁰ ב"ק פב, ב ורמב"ם בית הבחירה פ"ז ה"ד.

אשפה בירושלים, משום שדרך שרצים ליגדל באשפה, וכשמתים השרצים הרי הם מרבים טומאה, וגורמים לטמא הקדשים, גם תיקנו שאין מגדלין תרנגולים בירושלים, שתרגולין מנקרין באשפה ומביאים בשר שרצים בפיחם ומטמאין את הקדשים. על אף הציבור העצום הזה, רחובות ירושלים נקיים לגמרי, ואין אפילו לכלוך בשיעור כעדשה¹³¹, כי בכל יום ויום מנקים את הרחובות, שלא יהיה לכלוך¹³², וגם כדי שלא יהיה שום שרצים בשיעור כעדשה, שלא יטמאו הטהרות¹³³.

משכו וקחו לכם ~ קניית הפסח

כולם צריכין לקנות בהמה לקרבן הפסח, או כבש או גדי זכר, כבשים ועיזים שוין ואין עדיפות לא' מהם, הן מצד הדין והן מצד איכות הבשר וטעמו¹³⁴. ומ"מ מנהג העולם היה שרוב פסחיהם היו טלה¹³⁵, והטעם¹³⁶ כי הטלה הוא מזל מצרים היה והיו עובדים אותו, ולכן בחרו בו דייקא להקריבו לה¹³⁷, וגם משום שהכבש יש בו גם אליה שהוא לגבוה, והגדי אין בו אליה, ולכן הכבש מהודר יותר¹³⁸.

כל הקרבנות צריך שיהיו לכה"פ בן שמונה ימים¹³⁹, וככתוב שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי¹⁴⁰, ומ"מ קרבנות חובה צריך לכתחילה שיהא בן שלושים יום¹⁴¹,

¹³¹ שיעור כעדשה הוא בקוטר 5 - 7 מ"מ.

¹³² רש"י שם ד"ה ושוקי, ופסחים ז, א ד"ה בהר הבית.

¹³³ תוס' שם ד"ה עשוין.

¹³⁴ פסחים נז, ב.

¹³⁵ תוס' פסחים ג, ב ד"ה מאליה. וע"ע בדרשות הקשורים ליעקב להיעב"ץ (דרוש שערי עזרה) שהאריך להוכיח דלא כהתוס', ודעתו שרוב פסחיהם היה גדי, כי בכמה מקומות נזכר גדי בפשיטות (ע"ין שבת כ, א, פסחים עד, א, פד, א, וע"ע לקמן הערה 635), וכתב הטעם משום דגדי רך הוא ביותר, והוא כבוד המצוה, וע"ש.

¹³⁶ רש"ש פסחים ט, ב.

¹³⁷ במדרש (שמ"ר פט"ז, ב) אמרו וז"ל: וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח, ואמרו שם עוד (פט"ז, ג) שהצאן אלהיהם של מצרים הן זכר, חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו את אלהי מצרים לעיניהם, שאודיע להם שאין אלהיהם כלום. אלא דיש להעיר, דיתכן ששם צאן כולל גם גדי וגם הוא אלוהי מצרים, וא"כ צל"ע למה בחרו בטלה דווקא, אכן בזה"ק (ח"ג דף רנב) אמרו וז"ל: אימרא דאיהו פסחא אמאי, אלא דחלא דמצראי ואלהא דלהון הזה אמרא, בגין דמצראי פלחין למול טלה, ובגין כך פלחין לאימרא (תרגום: כבש שהוא פסח למה, אלא שיראת מצרים ואלוהותם היה כבש, משום שהם עובדים למול טלה, ולכן הם עובדים לכבש, ולדברי הוזה"ק משמע דמשום מול טלה הוא, וגדי הוא מול אחר, וא"כ מבואר שהע"ז של מצרים היה טלה דווקא שהוא כבש, ולא גדי. ויתכן דזהו גופא כוונת הוזה"ק, לפרש למה המנהג היה בכבש דייקא, ועיין. אכן יש לציין מש"כ בפירוש סידור התפילה לרוקח (אות כ"א, פירוש הללויה הללו את שם ה') כתב וז"ל: מצרים היו עובדים לבהמה כי אלהיהם מזלות גדי וטלה, לכך מן הכבשים ומן העיזים תקחו, עכ"ל, ומפורש שגם גדי העיזים הוא אלוהי מצרים, וא"כ עדיין יל"ע למה בחרו בכבש דייקא. היעב"ץ בדרשות הקשורים ליעקב הנ"ל הערה 135.

¹³⁸ ודנו האחרונים אם יום השמיני הוא כמו בברית מילה, יום השמיני ללידתו, או שמונה ימים מעל"ע, עיין ערו"נ נדה מז, ב ד"ה בגמ' ולא שנה, וטובי"ת יו"ד סי' ז, ועיין רעק"א ערכין יח, ב ואכ"מ.

¹⁴⁰ שמות כב, כט.

¹⁴¹ פרה פ"א מ"ד ור"ש שם, ועיין רמב"ם פ"א ממעשה הקרבנות ה"ב.

ובקרבת פסח – אף שהוא קרבן חובה – הקילו חכמים שמיד בן שמונה ימים יכולין להקריבו. והטעם כתבו הראשונים¹⁴² כיון שאינו נאכל אלא למנויו, ויבוא לידי נותר, לכן הקלו ליקח מיד כשהוא קטן יותר, וטעם נוסף¹⁴³ משום שהיו צריכים טלאים הרבה לכל ישראל, ושמא לא ימצאו כל כך טלאים מבני שלשים יום ואילך, ולכן אוקמוה אדאורייתא מיום השמיני והלאה.

קרבן פסח כשר רק עד בן שנה¹⁴⁴. שנה האמורה בקדשים היא מעת לעת, דהיינו עד אותו יום ואותה שעה לשנה הבאה, כי שעות פוסלות בקדשים, וכגון אם נולד ביום י"ד ניסן בשעה תשיעית, הרי הוא כשר לקרבן פסח רק עד שעה התשיעית, וצריך שיהא נשחט ונזרק דמו לפני שעה תשיעית, ואחר שעה תשיעית פסול הוא¹⁴⁵. נחלקו הראשונים מאימתי מונין לו שנה, י"א שכיון שאינו ראוי להקרבה אלא מיום השמיני והלאה, אין מונים לו שנה משנולד אלא מיום ההרצאה, דהיינו מיום השמיני, ויש חולקין בזה, וסוברים שמונין לו מיום הלידה¹⁴⁶.

לפי חשבון הנ"ל צריך 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) כבשים או גדיים בתוך שנתם הראשונה עבור קרבן הפסח¹⁴⁷, כל מי שיש לו כבש או גדי מביאו עמו לירושלים¹⁴⁸, ומי שאין לו צריך לקנות, ולכן מיד בתחילת חודש ניסן היו יוצאים שלוחים בשליחות המלך והשופטים לכל הישובים מסביב לירושלים, שכל מי שיש לו צאן ובקר למכור יעלה ויביא אותם לירושלים, שיהיו הבהמות מצויות לצורך הקרבנות, ומי שלא בא לזמן הקצוב החרימו נכסיו לבדק הבית¹⁴⁹, וכל סוחר הבהמות היו מעלים בהמותיהם. וכשהיו מעלים את הצאן לירושלים לא היתה הארץ נראית מרוב לבנונית הצמר¹⁵⁰, עד שהפסוק ממשיל את ריבוי כלל ישראל לעתיד לבוא כמו הצאן שהביאו לקרבן הפסח, וככתוב¹⁵¹ כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרות מלאות צאן אדם, כי אז היה הצאן מרובה בירושלים, כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו וקרבתיו¹⁵².

¹⁴² ר"ש שם, וכ"כ הרע"ב.

¹⁴³ פירוש מהר"ם מרוטנבורג פרה שם, והו"ד גם בתו"ט שם. וע"ע הערה 79.

¹⁴⁴ שמות יב, ה.

¹⁴⁵ זבחים כה, ב ורש"י, ורמב"ם פ"א ממע"ק הי"ג. ועיין חכמת שלמה למהרש"ק או"ח סי' נ"ה ס"י, שהקשה דלולי החידוש שנאמרו שעות בקדשים, א"כ היה נפסל מיד בתחילת היום, שכבר נשלמה לו שנה, וא"כ ההלכה נאמרה לקולא, ולשון הגמ' שעות פוסלות בקדשים משמע שבא להחמיר, ועיין כתבי הגרי"ז זבחים שם.

¹⁴⁶ תוס' ערכין יח, ב ד"ה שנתו, וברשב"א ריטב"א ותורא"ש (ע"ה"ג) נדה מז, ב.

¹⁴⁷ ובאמת לפעמים לא היו מספיק קרבנות לפסח, והיו צריכין להמנות הרבה אנשים יחד על קרבן א', כמו שהבאנו לעיל הערה 79 מהמאירי.

¹⁴⁸ עיין שקלים פ"ז מ"ה, דדעת רבי יהודה דכל בהמה הראויה לקרבן פסח שנמצאה סביבות ירושלים שלשים יום קודם הפסח, ה"ז בחוקת שהוקדשה לפסח, ולרבנן פסח בזמנו זהירים בו שלא יאבד.

¹⁴⁹ תיאור הרומאי המובא בסידור היעב"ץ, ולפלא שבחז"ל לא נזכר כלום מזה, וצל"ע.

¹⁵⁰ תיאור הרומאי.

¹⁵¹ יחזקאל לו, לה, ועיין בתרגום שם וברש"י ורד"ק.

¹⁵² והוא היה ההג שהיה בו היותר קרבנות מכל השנה, עד כדי שחג הפסח נקרא "דיבחא" היינו "יום השחיטה", בגמ' שבת ק"א ופסחים מב, ב מדיבחא ועד עצרתא.

וכל זה הוא עבור הקרבן פסח, וגם צריך בהמות עבור חגיגת י"ד¹⁵³, מספר קרבנות החגיגה היה הרבה יותר מן קרבן הפסח, כי אם יש חמישים או מאה מנוים על הפסח, וצריכין לשבוע מקודם מבשר חגיגה, בודאי הקריבו כמה קרבנות חגיגה, וכנראה אפשר לחשב לכה"פ כמספר קרבנות הפסח¹⁵⁴, וא"כ אפשר לחשב סך 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) בהמות לחגיגת ארבעה עשר. קרבן זה בא מן הבקר או מן הצאן, גדולים או קטנים, זכרים או נקבות, כדין כל קרבן שלמים¹⁵⁵.

מלבד זה צריך גם בהמות לעולת ראיה (- מצות הראיה היא שיראה פניו בעזרה ביו"ט, ויביא עמו קרבן עולה¹⁵⁶), ושלמי חגיגה (- מצות חגיגה היא שכ"א מישראל יקריב קרבן שלמים בחג לכבוד הרגל, בבואו להיראות בעזרה), ושני אלו הם מצות עשה, והם חובה על כאו"א מישראל¹⁵⁷, אלא ששני אלו יוכל להביא בשותפות עם אחר¹⁵⁸. גם צריך להביא שלמי שמחה (- מצות השמחה היא שיקריב קרבן שלמים בנוסף על שלמי חגיגה), שהם ג"כ חובה לכל¹⁵⁹, ועיקר המצוה הוא אכילת בשר של שלמי שמחה, ולכן יכול לצאת בשל חבירו¹⁶⁰. כל אלו הקרבנות אפשר להביא כמה וכמה¹⁶¹, וא"כ אם נבוא לשער כמה בהמות היו צריכים עבור קרבנות אלו, אפשר לשער מכל אלו יחד - בערך א' לכל אדם¹⁶², וד"ז לכה"פ 12,000,000 (12 מליון) בהמות.

בנוסף לכל זה, כאו"א חייב להביא את כל הקרבנות שנתחייב במשך השנה לפני הרגל הראשון שפוגע בו¹⁶³, וכולל כל קרבנות החובה¹⁶⁴, כגון חטאות ואשמות¹⁶⁵ וקרבן יולדות וזבים, וגם את כל הנדרים ונדבות, עולות ושלמים ותודה.

¹⁵³ ענינה יתבאר לקמן ליד הערה 686.

¹⁵⁴ כי יש שלא הביאו, ויש שהביאו כמה חגיגות.

¹⁵⁵ רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"א, ולבן תימא חגיגת י"ד דינה כקרבן פסח, ובאה רק מן הצאן הזכרים פחות מבן שנה (פסחים דף ע"א).

¹⁵⁶ פשטות הסוגיא חגיגה ז, ורש"י שם שצריך בהמה דווקא, ולא עולת העוף, אבל שיטת הרמב"ם (פ"א מחגיגה ה"א) דסגי בעולת העוף, ועיין בנו"כ שם.

¹⁵⁷ רמב"ם פ"א מהלכות חגיגה ה"א. נשים פטורות מראיה וחגיגה.

¹⁵⁸ כן מפורש בתוספתא פ"א מחגיגה ה"ו, וז"ל: אם יש לו להביא מתוך ביתו הרי זה מביא, ואם לא משתתף הוא עם אחרים, ועיין טורי אבן חגיגה ו,א.

¹⁵⁹ רמב"ם שם, וגם נשם חייבות בשמחה, ואוכלות מקרבן של בעליהם, עיין רמב"ם שם ובנו"כ.

¹⁶⁰ וא"צ שיהיה לו שותפות בקרבן, תוספות פסחים צה"ב סד"ה טעון, ועיין חגיגה ז,ב שאמרו שהכהנים לא היו צריכין להקריב שלמי חגיגה, כי היה להם מהחטאות והאשמות של כל ישראל וכו', ע"ש.

¹⁶¹ רמב"ם פ"א מחגיגה ה"א, ומי שהיה לו הרבה אנשים ונכסים מועטין, היה מביא הרבה שלמי חגיגה שיהיה בשר שלמים לכולם, ועולות ראייה מועטין. ומי שהיו לו מעט אנשים ונכסים מרובין, היה מביא הרבה עולות ראיה, ושלמי חגיגה מועטים. היו לו אנשים מועטים ונכסים מועטים היה מביא אחד משניהם. היו לו הרבה אנשים והרבה נכסים מביא הרבה משניהם, כברכת ה"א אשר נתן לך.

¹⁶² כי יש שלא הביאו רק נשתתפו עם אחר כנ"ל (ליד הערה 158), ויש שהביאו קרבנות מרובים כנ"ל (הערה 161).

¹⁶³ רמב"ם פ"ד ממעשה הקרבנות ה"ג, וילפינן מקרא (דברים יב,ה) ובאת שמה והבאתם שמה, בעת שתבוא לחוג תביא כל מה שאתה חייב בו.

כאו"א מחפש בהמה מובחרת ביותר, כי כל המביא קרבן ראוי שיביא קרבנו מן היפה המשובח ביותר שבאותו המין¹⁶⁶, וזה בין בקרבן חובה, שהחובה המוטלת על האדם צריך לפרוע חובו באופן מושלם, והן בקרבן נדבה, כי הנדבה צריך לייפותה כדי שתתרצה לדורון ולהקביל את פני המלך¹⁶⁷.
ועתה בואו ונחשב את כל הקרבנות הנ"ל, וביחד יעלה לחשבון של לכה"פ 20,000,000 (עשרים מליון) קרבנות¹⁶⁸, ומן הסתם הרבה הרבה יותר. ומכיון שצריך ריבוי עצום כזה של בהמות, לכן תיקנו את זמן מעשר בהמה ט"ו יום קודם הרגלים, כי כל הבהמות שנולדו בשנה זו, מצוה לעשר אותם והעשירי קודש לה, ומותר למכור ולשחוט לפני מעשר בהמה, אלא שישראל מחבבין את המצוות, וניחא להו דליתעביד מצוה בממוניהו, ולכן לא היו שוחטין ומוכרין לפני שקיימו מעשר בהמה, ולכן תיקנו חז"ל זמן מסוים למעשר בהמה¹⁶⁹, ואחרי שמעשרים היו מוכרים ושוחטים, ותיקנו את הזמן סמוך לרגל, כדי שיהיו בהמות מצויות לצורך כל אלו הקרבנות ולצרכי אכילה¹⁷⁰.

לטהר אתכם לפני ה' ~ הטהרה לכבוד הפסח

כל ישראל מוזהרין להיות טהורים בכל רגל, מפני שהם עומדים להכנס למקדש ולאכול קדשים¹⁷¹, וזה כולל גם נשים וקטנים¹⁷², כל מי שיאכל מבשר הפסח והחגיגה,

¹⁶⁴ ר"ה ה,ב ומנ"ח מצוה תקע"ד, ורמב"ם שם השמיט ד"ו, ועיין באבן האזל שם.
¹⁶⁵ ולחד מ"ד צדיקים היו מתנדבים אשם תלוי כל יום, ונקרא אשם חסידים (כריתות דף כה,א).
¹⁶⁶ רמב"ם סוף הלכות איסורי מזבח, ויצוין לדברי התוס' מנחות (פז,א ד"ה שגובהן), שכתבו וז"ל: ובבראשית רבה (פס"ה,יז) אמר דכבשים של תמיד דהיו כל כך גבוהים, שאוכלים על גבי ארזים, וכשהיו מרכיבין אותן על הגמלים רגלי הכבשים נגרדין לארץ, עכ"ל, וזה אע"פ שקרבן התמיד היה עד בן שנה.
¹⁶⁷ יומא לד,ב ורש"י.
¹⁶⁸ 1.2 מליון פסחים, 1.2 מליון חגיגת י"ד, 12 מליון עולות ראייה ושלמי חגיגה, ועוד 5 מליון לשלמי שמחה וכל הנדרים ונדבות וכל קרבנות החובה של חצי שנה.
¹⁶⁹ ומזמן זה ואילך אסור למכור או לשחוט עד שיעשר, ובאמת מותר לעשר גם לפני הזמן, ואח"כ יוכלו למכור ולשחוט, ומ"מ כיון שקבעו חכמים זמן, דרך הוא להמתין עד הזמן הזה, ולעשר הכל ביחד, תוס' שם.
¹⁷⁰ כל זה בבכורות נח,א ורש"י. ומ"מ אם אין מספיק בהמות עבור הקרבנות, אין מעברין את השנה משום זה, רמב"ם פ"ד מקידוש החודש ה"ו.
¹⁷¹ ר"ה טז,ב ורמב"ם פט"ו טומאת אוכלין ה"י, וילפינן מקרא (ויקרא יא,ח) שנאמר גבי בהמה טמאה ובנבלתם לא תגעו, והלא ישראלים מותרים להטמא, אלא דקאי על הרגלים, ועיין משנה למלך שם אם הוא מה"ת או מדרבנן. ולפ"ז היו אסורים בעונה בימי הרגל, כי מצווים להיות טהורים בטהרה ויטמאו בטומאת בע"ק, ועיין בזה בהעמק שאלה להנצי"ב שאילתא ל' סק"ב, ובחת"ס ביצה י"ב. והאחרונים דנו בזה ע"פ מש"כ הרמב"ם דטעם החיוב הוא משום שעומדים ליכנס למקדש ולאכול קדשים, ולפ"ז כתבו הדחובה היא רק על תחילת הרגל, ואחר שקיימו מצות ראייה ושלמי חגיגה מותרין ליטמא, אכן לכאורה הפשטות הוא דיש איסור ליטמא כל ימי הרגל, (כמבואר לקמן ליד הערה 182, וליד הערה 184 ע"ש), ולא רק משום אכילת ראייה וחגיגה, והרמב"ם שכתב שיוכלו לאכול קדשים פירש טעם הדין, אבל גם כשכבר קיים המצוה מ"מ אסורין ליטמא, וע"ע צ"ח ביצה יח,א סד"ה ולתרץ דעת התוס'.
¹⁷² עיין רש"י ותוס' יבמות כט,ב ד"ה ולא מיטמאה, ובקדן אורה וערול"ג שם, ושאגת אריה סי' ס"ו.

ולכן צריך כאו"א לטהר עצמו במקוה מכל טומאות, ולהזות עליו שלישי ושביעי להטהר מטומאת מת¹⁷³. ולכן בימים שקודם פסח היו צריכין להזות על כל מי שנטמא בטומאת מת, או ספק נטמא בטומאת מת, ולכן כל מי שנטמא מונה לעצמו ז' ימים, וביום השלישי והשביעי הולך וטובל¹⁷⁴, ואחר הטבילה היה הולך למקום מיוחד שהיה בירושלים, שהיו כולם באים שם לרחובת של עיר, ושם היו מזין מן החלון מי חטאת, והיו מזים עד שכל הרחוב היה נרטב כתעלת מים, עד שהיו האנשים מחליקים ונופלים בהם ובגדיהם היו נרטבים, ומי שמרגיש שנפל עליו מן מי הפרה נטהר והולך לביתו¹⁷⁵. כולם צריכין לטבול במקוה לפני הרגל, כדי ליטהר משאר טומאות, וגם טומאת מת צריך טבילה ביום שלישי ושביעי, גם כל מי שנכנס לעזרה חייב טבילה, אפילו אם הוא טהור¹⁷⁶, ולכן לפני הקרבת קרבן פסח וכן לפני שהיו עולים למקדש ביום טוב לקיים מצות ראייה, היו צריכין טבילה. וא"כ בואו חשבון כמה מקוואות צריך שיהיו בירושלים כדי שיוכלו כולם לטבול, שיעור זמן טבילה הוא כדי שיעלה ויטבול ויסתפג, הוא כשיעור מהלך חמישים אמה¹⁷⁷, שהוא 27 שניות לטבילה¹⁷⁸, וא"כ אם נחשב טבילה לכל נפש ה"ז 324,000,000 (שלוש מאות עשרים וארבע מליון) שניות, שהם 90,000 (תשעים אלף) שעות¹⁷⁹, ולשבר את האוון נאמר שאילו היו כל אלו צריכין לטבול במקוה אחת שיש בה מקום לעשרה אנשים, היה צריך יותר משנה שלימה עד שיגמרו כולם לטבול... וא"כ נשער כמה מקוואות היו צריכים בירושלים כדי שיהיו כולם יכולין לטבול¹⁸⁰, וחשבון זה הוא רק לטבילה אחת...

בימות הרגל כולם טהורים. כל מי שנשאר טמא ואינו יכול להטהר פורש לצדדין, ומרחיק בני אדם ממנו כדי שלא יטמאם¹⁸¹. גם בכל ימי הרגל כל ישראל בחזקת חברים, היינו שהם אוכלים חולין בטהרה, ואפילו עמי הארצות¹⁸², ואע"פ שבכל ימות השנה גזרו טומאה על עמי הארצות שיהיו טמאים כזב, בימות הרגל לא גזרו

¹⁷³ ברא"ש יומא פ"ח סי' כ"ד.

¹⁷⁴ יבמות מ"ב, ושם בתוס' ד"ה דאין הזאה, ורמב"ם פ"א מפרה אדומה ה"ב נחלק, ודעתו שא"צ טבילה רק ביום השביעי אחר ההזאה, וע"ש בכס"מ.

¹⁷⁵ משנה פרה פ"ב מ"ד ובפיה"מ לרמב"ם וברע"ב שם.

¹⁷⁶ במשנה יומא ל"א, אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שיטבול, ופירשו רש"י ותוס' דלעבודה לאו דווקא, אלא כל הנכנס טעון טבילה, והרמב"ם פ"ה מביאת מקדש ה"ד כתב כלשון המשנה, ולכאורה דעתו דרק מי שבא לעבוד עבודה טעון טבילה, וי"א דגם לשון הרמב"ם לאו דווקא.

¹⁷⁷ כן מבואר ברא"ש זבין פ"א מ"ד ורא"ש שבת פ"ב סי' כ"ד.

¹⁷⁸ לפי חשבון 18 דקות למיל (ש"ע א"ח סי' תנ"ט ס"ב) ומיל הוא אלפיים אמה (רמב"ם פיה"מ יומא פ"ז מ"ד), וא"כ 18 דקות x 60 שניות = 1080 שניות, צא וחלקם לאלפים אמות = 0.54 שניות לאמה, 50 X אמה = 27 שניות, ויש להעיר שאין החשבון מדויק לגמרי, כי שיעור זה כולל גם נסתפג, וזה אפשר לעשות מחוץ למקוה.

¹⁷⁹ שהם בערך 10.5 שנים...

¹⁸⁰ ואם נרצה לסדר שכולם יוכלו לטבול בתוך 3 שעות, צריך שלושת אלפים מקוואות, שכאו"א יש בו מקום לעשרה אנשים לטבול, ויצוין להערה 85.

¹⁸¹ משנה שקלים פ"ח מ"א, ורמב"ם פיה"מ שם.

¹⁸² רמב"ם פ"א ממטמאי משכב ומושב ה"ט.

עליהם¹⁸³ וטהורים הם. בימי הרגלים כל ישראל אסורין ליטמא למת רק לקרובים כדין הכהנים¹⁸⁴. ולכן טומאה ביו"ט מילתא דלא שכיחא היא, כי כולם מטהרין עצמם ברגל וזהירין מלהטמא¹⁸⁵.

בימים שלפני פסח צריך גם לטבול את כל הכלים הנצרכים לחג ולאכילת הקרבנות¹⁸⁶, כל הצריכים לטבול את כליהם וסכיניהם לצורך הקרבת הק"פ, צריכים לטבול לפני שקיעה של יום י"ג¹⁸⁷, כדי שיהא לו הערב שמש וביום י"ד יהיה טהור. ביום י"ד כל הכלים כבר בחזקת טהורים שנטבלו ועבר עליהם הערב שמש, וראוים לשחוט בהם הפסח, הן סכיני שחיטה והן הסכינים המיועדים לחתיכת בשר, או לחתוך את העצמות בחגיגה¹⁸⁸, ולכן כל המוצא סכין ביום י"ד הן בירושלים והן מחוץ לירושלים¹⁸⁹, בחזקת טהור הוא¹⁹⁰.

י' ניסן.

בעשור לחודש הזה ~ ביקור הפסח וסידור החבורות

בפסח מצרים אמרה תורה¹⁹¹ בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שח לבית אבות, וביום י' ניסן היה צריך לייחדו ולומר זה לשם פסח¹⁹², ודרשו חז"ל מלשון הפסוק¹⁹³

¹⁸³ כדי שלא לביישם (רש"י ביצה יא, ב ד"ה אף), ואע"פ שבשאר ימות השנה לא אכפת לן שמתביישים (עיין תוס' כתובות סב, ב ד"ה דהוה), מ"מ בימות הרגל הקפידו שלא לביישם כדי שלא ימנעו מלעלות לרגל. אופן נוסף פירש מהרי"ץ חיות (נדה לד, א) דהנה שם מועד הוא מלשון אסיפה, כי הוא מעיקרי צורת המועדים להקהיל את ישראל ולקרב דעתם להרבות אחוה ורעות, וכמ"ש הקדמונים (הרמב"ם מו"נ ח"ג פמ"ו, ואברבנאל דברים טז, ג), ובירושלמי (ב"ק פ"ז ה"ז) דרשו ירושלם הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו, עיר שמחברת ישראל זה לזה, ע"כ, וכדי להביא תכלית זו ראו חז"ל שלא לגזור טומאה על עמי הארצות בימי הרגל, ע"ש.

¹⁸⁴ רשבי"א כתובות נג, א ד"ה והא, וכ"מ בתוס' יבמות כט, ב ד"ה לא.

¹⁸⁵ ביצה יח, א ורש"י.

¹⁸⁶ ואפילו מי שאין כליו טמאים, המנהג היה שטבלו את הכלים לשם אכילת קרבן הפסח בחבורה זו, (ואם החליפו חבורה נהגו לחזור ולטבולם), ואף שמעיקר הדין אם טהור הוא א"צ טבילה, מ"מ נהגו כן וקבלוהו עליהו בחובה, עיין ביצה יט, א וחיידושי הרא"ה שם.

¹⁸⁷ ומן הסתם היה לחץ גדול במקוה בזמן זה...

¹⁸⁸ לרבנן דחגיגת י"ד אין דינה כפסח ומותר בשבירת עצם, ולבן תימא דין חגיגת י"ד כדין הפסח ואסור בשבירת עצם, עיין פסחים ע, א. ויש להעיר לרבנן הלא יכולים לחתוך עצמות החגיגה בלילה, וא"כ אולי הטבילה ביו"ד והיא הערב שמש רק בלילה, ואז ישתמש בו, ולמה אמרו שמותר מיד, וצ"ע, ואולי הדרך היה לעשות הכל מבעוד יום כמה שאפשר, כי בלילה אין כ"כ פנאי.

¹⁸⁹ כי גם בכל ימות השנה הלכה היא שכל הכלים הנמצאים בירושלים בחזקת טהורים, וא"כ הלכה זו המיוחדת ליום י"ד ניסן, צ"ל דמייירי מחוץ לירושלים, תוס' זבחים ריש דף צט, א. ודעת הרמב"ם (פי"ג מהלכות אבות הטומאות ה"ה) דאף שכלים הנמצאים בירושלים טהורים, מ"מ בשאר ימות השנה גזרו שהמוצא סכין חייב טבילה משום חומר קדשים, וביום י"ד ניסן לא גזרו.

¹⁹⁰ פסחים ע, א.

¹⁹¹ שמות יב, ג.

¹⁹² רש"י פסחים צו, א ד"ה מקחו, כתב אומר זה לשם פסח, ובחזו"א פסחים שם כתב דמבואר שא"צ להקדישו רק לייחוד, ויש שפירשו דכוונת רש"י שהיה צריך להקדישו בעשור.

¹⁹³ שמות יב, ג.

בעשור לחודש הזה – זה מקחו מבעשור ואין פסח דורות מקחו מבעשור¹⁹⁴, ואעפ"כ נוהגין ותיקין לקנות גם פסח דורות בעשור לחודש, כדי לעשות זכר לנס שהיה במצרים, שלקחו כאו"א מישראל שה לפסחו וקשרו אותו בכרעי המיטה, והיו המצריים שואלים למה זה לכם, והשיבו לשוחטו לשם פסח במצות ה' עלינו, והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלוהיהן, ולא היו יכולין לעשות להם דבר¹⁹⁵, ולזכר זה הנס היו הוותיקין נוהגין לקנות שה מבעשור, ולקשרו באותן הימים בחבל אל המטה, שיראוהו כל הבא אל הבית¹⁹⁶.

בקרן פסח ובקרן התמיד נאמרה הלכה שצריך ביקור ד' ימים¹⁹⁷, ולכן ארבעה ימים לפני הפסח כאו"א צריך לבקר את הקרן פסח שלו, שלא יהא בו מום, וצריך בדיקה פעם אחת בכל יום¹⁹⁸. נחלקו הראשונים אם יום השחיטה היינו יום י"ד בכלל ארבעת הימים, וא"כ צריך להתחיל לבדוק מיום י"א ניסן, או צריך ארבעה ימים שלמים מלבד יום השחיטה, וא"כ צריך לבקר ביום י' ניסן¹⁹⁹. הביקור נעשה קודם ההקדש²⁰⁰, אם יש שאלות וספיקות הולכים לשאול את הממונה המיוחד, שהוא מומחה בבדיקת מומין לקדשים, ונוטל שכרו מתרומת הלשכה²⁰¹. ביקור זה א"צ שיעשה ע"י בעל הקרן, כי הלא אין מקחו מבעשור, ועדיין לא צריך לקנותו, אלא הולך אצל המוכר ומבקר, או המוכר מבקר ומוכר טלאים מבוקרים²⁰².

אחרי שקנו כבש או טלה, יש "שוק חבורות" ("חבורה טומל" בלע"ז), כולם מסתדרים לחבורות, נשים גם הם צריכות להימנות על הקרן²⁰³, וכן קטנים שיכולין לאכול כזית

¹⁹⁴ פסחים שם, רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"ז.

¹⁹⁵ עיין טווא"ח סי' ת"ל שלכן נקרא שבת הגדול, לפי שנעשה בו נס גדול, ועיין בית יוסף שם.
¹⁹⁶ במשנה כלים פ"ט מ"ב אמרו החבל וכו' שבו קושרין את הפסחים ומשלשלין את המטות, ע"כ, ולכאורה הוא פלא, כי הלא בפסח דורות אין מקחו מבעשור וא"צ לקשור בכרעי המיטה, וברש"י חולין (דף נ"ב ד"ה לא) כתב שהיו עושים כן זכר לפסח מצרים, ועיין תפארת ישראל יכין שם.

¹⁹⁷ פסחים צ"א ורש"י, ובתוס' סוכה (דף מ"ב, א ד"ה שאינו) מבואר דמעכב אפילו דיעבד, ועיין כפות תמרים וערול"ג שם, ועיין אור זרוע פסחים רט"ז שנסתפק בזה, אכן עיין חידושים המיוחסים להרשב"א מנחות מט"ב דס"ל דפסח א"צ ביקור ד' ימים, ועיין רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"ז ובמרכבת המשנה שם, וברדב"ז פ"א מתמידין ומוספין ה"ט.

¹⁹⁸ כן משמע ברש"י פסחים שם, שכתב מבקרין אותו כל ארבעה, ועיין רמב"ם פ"א מהלכות תמידין ומוספין ה"ט, שכתב ויהיו מוכנים קודם יום הקרבה בארבעה ימים, ומשמע שא"צ בדיקה כל יום, וכן מבואר בהמשך לשון הרמב"ם שם שכתב ואע"פ שהיו מבקרין אותו מתחילה, לא היו שוחטין את התמיד עד שמבקרין אותו שניה קודם שחיטה וכו', ומבואר שלא בדקו כל יום, ועיין חו"א פסחים שם שנסתפק בזה.

¹⁹⁹ עיין רש"י ערכין י"ג, ועיין רמב"ם פ"א מהלכות תמידין ומוספין ה"ט ובנו"כ.
²⁰⁰ כי הלא המדקדקים אין מקדישין אלא כשבא סמוך ביהמ"ק כמנהג הלל, כמבואר לקמן ליד הערה 288. גם כי המקדיש בעל מום למזבח עובר משום חמשה שמות (תמורה ז"א) וא"כ צריך לבקר קודם ההקדש, כ"כ הפלאה כתובות ק"א ד"ה מבקרי, וע"ע טורי אבן מגילה כ"ט, ד"ה כמאן.

²⁰¹ כתובות ק"א ותוס' שם.

²⁰² תפארת ישראל יכין כלים פ"ט מ"ב.

²⁰³ פסחים פ"א.

בשר צלי נמנין על הפסח²⁰⁴. כל הציבור העצום הזה מסתדרים לחבורות, היו שם 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) חבורות, וכאור"א צריך למצוא לו חבורה, ועל זה אמרו חז"ל²⁰⁵ עשרה ניסים נעשו בירושלים, לא אמר אדם לחבירו אין לי פסח, ולכאורה הכוונה שלא היה מי שלא מצא חבורה להימנות עליה.

מן הסתם היו חבורות רגילות והיו חבורות של צדיקים ומחמירים וכו', ומ"מ חז"ל אסרו לעשות חבורות שכולם גרים, משום שאינם ת"ח ויחמירו יותר מדאי, ועלולים לפסול את הפסח מרוב חומרותיהם, ויבוא לידי נותר²⁰⁶.

יש חבורות קטנות של עשרה אנשים, ויש חבורות גדולות של מאה אנשים²⁰⁷. מצד הדין מקסימום המנוים המותר הוא עד שיהיה לכאור"א מבני החבורה לכה"פ כזית²⁰⁸, המינימום המותר מעיקר הדין הוא אפילו אדם אחד²⁰⁹, ובתנאי שיוכל לאכול את כל הקרבן שלא יבוא לידי נותר חז"ל²¹⁰, ומ"מ לכתחילה צריך לכה"פ שנים²¹¹. במציאות בדרך כלל היה לכה"פ עשרה אנשים²¹², וברוב החבורות היו מנוים רבים עד שהיה לכאור"א רק כזית²¹³.

כל בני חבורה הנמנין על הפסח זריזין וזהירין במצוות הן²¹⁴, דכל העוסקין בקדשים זריזין וחכמים²¹⁵, גם כי רבים הם ומזרזים זה את זה²¹⁶, וי"א דכל זה בענינים המיוחדים לקרבן פסח, שבזה ודאי כולם זריזים הם²¹⁷, אבל בענינים שאינם מהלכות הפסח דייקא, בזה לא אמרינן שכולם בקיאים וזריזין²¹⁸, כי הלא אין לך אדם שאינו עושה פסח, ואין כולם בקיאים, ומ"מ בני החבורה בוחרים וממנים עמהם אנשים מדהם זריזים

²⁰⁴ סוכה מב, ב ורש"י שם.

²⁰⁵ אדר"נ נוסחא ב' פל"ט.

²⁰⁶ פסחים צא, ב ורש"י, ולפ"ז לכאורה גרים לאו דווקא, וה"ה "מחמירים" דעלמא... ובתוס' שם הביאו מירושלמי שהטעם שאין עושין חבורות של גרים הוא להיפך, שמתוך שהגרים הם מקולקלים ואינם מדקדקין וביאורו לידי פסול.

²⁰⁷ כנ"ל ליד הערה 79.

²⁰⁸ פסחים פט, א ורמב"ם פ"ב מקרבן פסח ה"ד.

²⁰⁹ מחלוקת תנאים פסחים צא, א ורמב"ם פ"ב מקרבן פסח ה"ב.

²¹⁰ ולכן גם אין עושים חבורה שכולה זקנים או חולים, מחשש שלא יוכלו לאכול את כולו, ויבוא לידי נותר, פסחים צא, א רמב"ם פ"ב מקרבן פסח ה"ד.

²¹¹ שנאמר יעשו אותו – לשון רבים, רמב"ם שם, ועיין במפרשים שם שהאריכו בזה.

²¹² פסחים סד, א אין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם.

²¹³ פסחים פה, ב כזיתא פסחא וכו', ופירש"י שנקט הלשון כזיתא פסחא כי היו עושים חבורות גדולות עד שלא היה מגיע לכל אחד כי אם כזית מן הפסח.

²¹⁴ עירובין קג, א ושבת כ, א ופסחים פה, א ובירושלמי פסחים פ"ט ה"ח אמרו אוכלי פסחים בשעתן זריזין הן כאוכלי תרומה, וע"ש.

וכו"כ נפק"מ נאמרו בזה, ולכן התירו להם לצלות את הפסח בערב פסח אפילו סמוך לחשכה כשחל יו"ט ראשון בשבת, ולי"ח שיבואו לחתויו, ויתבאר לקמן ליד הערה 573, ועוד כו"כ נפק"מ נאמרו בזה, ויתבארו לקמן ליד הערה 623, 655.

²¹⁵ רש"י עירובין קג.

²¹⁶ רש"י פסחים פה, א ורש"י שבת יט, ב.

²¹⁷ תוספות פסחים פה, א ד"ה דבני ועיין צ"ח שם, ולכן אין לחוש שיוציאו מבשר הפסח חוץ לבית, ולכן לא גזרו על היוצא שיטמא את הידים, פסחים שם, ורמב"ם פ"ח מהלכות שאר אבות הטומאות ה"ה.

²¹⁸ דעת אביי עירובין קג, א ורש"י שם.

ופקחים, ולכה"פ חכם אחד, כדי להורותם דיני צלייתו ואכילתו שיעשו הכל בהכשר²¹⁹. בכל חבורה צריך שיהיה בקי שיודע הלכות שחיטה, הפשט, ניקור החלבים והגיד כדין, צריך גם א' שהוא בקי בחיתוך הבשר בלי שבירת עצמות, וא' מומחה בצליית בשר באופן שכל הקרבן יהיה צלוי כראוי²²⁰. גם צריך להקפיד שיהיה בחבורה גם אדם שאינו מפונק, שיאכל את החלקים שאינם משובחים כ"כ²²¹.

בדרך כלל בני החבורה משתתפים בדמי הכבש²²². אם הם משלמים ממעות חולין, הרי וודאי המעות חולין ביד בעל הכבש, ואם משלם במעות שהקדישם לצורך הפסח, א"כ אם משלם קודם שהקדיש את הכבש – הרי מעות ההקדש מתחללים על הכבש, אבל אם כבר הקדיש את הכבש – הלא נמצא שקונה קדשים בדמים של קדשים, ולכאורה לא יצאו המעות לחולין, ומ"מ המעות מותרות שע"מ כן הקדישו ישראל פסחיהם, ויכול לקנות באלו המעות כל מה שירצה²²³, וי"א שקונין בו רק צרכי פסח, או עצים לצליית הפסח או מצה ומרור²²⁴.

י"ג ניסן.

מזמור לתודה ~ הקרבת קרבן תודה

מי שעלה לרגל מדרך רחוקה דרך המדבר, או דרך הים²²⁵, וכן כל מי שנתחייב קרבן תודה במשך החצי שנה האחרונה, צריך להביאה לפני הרגל²²⁶. כי בימי הפסח אי אפשר להביא קרבן תודה, כי קרבן תודה באה עם עשרה חלות חמץ²²⁷. גם בערב פסח אין מביאין קרבן תודה²²⁸, כי התודה והלחמים נאכלים ליום ולילה עד חצות, וא"כ נמצא ממעט מזמן אכילת הקרבן, כי אסור לאכול חמץ בערב פסח אחר חצות, וגורם שיהיו נותר ומביא קדשים לבית הפסול. ולכן כל מי שצריך להביא קרבן תודה מקדים להביאה היום, וביום הזה היו מקריבין הרבה קרבנות תודה, יש היום מאות או אלפי לחמי חמץ שצריכים להאכל היום, ובאמת בכל שנה היה מצוי שלחמי התודה היו נפסלים, שלא הספיקו לאוכלם מחמת ריבוי לחמי התודה²²⁹.

²¹⁹ ולכן להלכה אמרינן בני חבורה זריזין הם, רש"ש עירובין שם, ושפ"א שבת שם.

²²⁰ עיין לקמן ליד הערה 641.

²²¹ עיין לקמן ליד הערה 717.

²²² רש"י פסחים ע"ב ד"ה מנא ידעי, ורש"י זבחים נ"ב ד"ה בדמי, ועיין שבת קמ"ב. וע"ע חידושי מרן ר"ז הלוי הלכות קרבן פסח, שכתב לחדש מכח דברי רש"י אלו שצריך דווקא קנין ממון למינוי על הק"פ.

²²³ סוגיא דפסחים דף פ"ב, ודף צ"א ובתוס' וראשונים, ורמב"ם פ"ד מהלכות קרבן פסח ה"י, וע"ש במפרשים.

²²⁴ עיין בגמ' שם.

²²⁵ עיין רש"י ויקרא ז', ורש"י זבחים ז', א ד"ה לא ידידה.

²²⁶ עיין לעיל ליד הערה 163.

²²⁷ כל לחם מלחמי החמץ עשוי מעשרון קמח, שהוא שיעור חלה, רמב"ם פ"ט ממעשה הקרבנות ה"ז. שיעור עשרון להגרר"נ 1.670 ק"ג, ולהחזו"א 2.250 ק"ג.

²²⁸ ולכן בפסח ובערב פסח אין אומרים מזמור לתודה, כמ"ש בשו"ע א"ח סי' נ"א ס"ט.

²²⁹ כ"ז בפסחים יג"ב, ורמב"ם פ"ב מחגיגה ה"ג.

מי שנטמא ורוצה לעלות למקדש בערב פסח, אם יטבול בערב פסח הרי הוא טבול יום ולא יוכל ליכנס למקדש²³⁰, ולכן צריך להקדים ולטבול היום לפני השקיעה, כדי שיהיה הערב שמש²³¹. גם מי שטבל היום, צריך לטבול שוב בערב פסח לפני שעולה למקדש²³².

י"ד ניסן ~ ערב פסח.

זה היום עשה ה' ~ סדר היום לערב פסח

כל מי שלא קנה עדיין בהמה לקרבן פסח וחגיגה הולך לקנות היום²³³. והלכה מיוחדת נאמרה היום²³⁴, כי בכל ימות השנה הקונה בהמה ספק הוא אם דעתו לשוחטה היום, ולכן מותר למכור את האם והבת ביום א', ואין המוכר צריך לחשוש אולי ישחטו שניהם ביום א', ויעברו על מה שכתוב בתורה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. אבל היום כל הקונה בהמה בחזקת שדעתו לשוחטה היום, ולכן כל המוכר בהמה צריך להודיע ללווקח אם מכר גם את אמה או בתה היום, כיון שסתם קוני בהמה היום, קונים אותה כדי לשחטה היום לקרבן פסח²³⁵ וחגיגת י"ד²³⁶.

בביהמ"ק יש "סדר היום" מיוחד ליום זה²³⁷, כי מעיקר הדין תחילת זמנו של תמיד של בין הערבים הוא חצי שעה אחר חצות היום, שאז השמש מתחילה לנטות למערב, דהיינו בשעה 6:30 זמניות (- 12:30 בצהרים לפי שעון שלנו²³⁸), אכן היו מאחרים אותו כדי שיהיה פנאי וזמן להקריב את כל הקרבנות והגדרים ונדבות, כי אחר התמיד של בין הערבים אסור להקריב עוד קרבנות, ולכן בכל יום הייתה שחיטת התמיד של בין הערבים בשעה 8:30 זמניות, היינו שעתיים וחצי אחר חצות היום (- 3:30 לשעון שלנו), והיו עוסקים שעה שלימה בעשייתו ועבודותיו, עם שאר העבודות שאחריו, דהיינו מנחת התמיד, חביתי כהן גדול, נסכים, והדלקת המנורה שהיתה עבודה

²³⁰ ומ"מ יוכל להביא קרבן פסח, כי שוחטין וזורקין על טבול יום (כמ"ש בפסחים ז', א ורמב"ם פ"ט מקרבן פסח ה"א), ואכילת הפסח היא בלילה אחר הערב שמש, אלא שאינו יכול ליכנס למקדש.

²³¹ עיין לעיל הערה 187.

²³² עיין לעיל הערה 176.

²³³ ואפילו כשחל ער"פ בשבת מותר לקנות בהמה אם לא קנה לפני שבת, ומותר ליתן משכון עבור הבהמה ולשלם אחר יו"ט, כמבואר בסוגיא שבת קמ"ב.

²³⁴ ע"ז ה,ב וטושו"ע יו"ד סי' ט"ז ס"ו, ועיין עוד הלכה מיוחדת לערב פסח מענין זה, בשו"ע חו"מ סי' קצ"ט ס"ג.

²³⁵ רש"י ע"ז שם, והתוס' נחלקו ופירשו הטעם משום שבים א' של פסח היה הדרך להרבות בסעודות, לפי שהוא יום גאולה ויציאה לחירות, ולכן היו שוחטין הרבה בהמות בערב הפסח, ולפ"ז ה"ה גם בזה"ש שאין קרבן פסח.

²³⁶ הגרעק"א בע"ז שם הקשה לפירש"י הלא פסח בא רק מן הזכרים, וספק הוא אם דין אותו ואת בנו נוהג בזכרים (עיין שו"ע יו"ד סי' ט"ז ס"ב), והגרעק"א שם הניח בקושיא, ובמאירי ע"ז שם תירץ הקושיא, וכתב דמ"מ קונים אין סוף בהמות עבור קרבן חגיגת י"ד, שדינה כדין שלמים והיא באה גם מן הנקיבה (רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"ב).

²³⁷ כל הענין בפסחים נהא, ורמב"ם פ"א מתמידין ומוספין ה"ג.

²³⁸ כל השעות שכתבנו כאן הם שעות זמניות, ובסוגריים הוספנו את השעה לפי השעון שלנו, לפי חישוב ממוצע שחצות היום הוא בשעה 12:00, וסוף היום הוא בשעה 6:00.

אחרונה שבמקדש, וכל זה היה שעה אחת, וגמר ההקרבה היה בשעה 9:30 – 4:30 לשעון שלנו). וזה הסדר בכל ימות השנה.

בערב פסח היה בביהמ"ק סדר אחר, כי קרבן הפסח נקרב אחר התמיד של בין הערבים²³⁹, ולכן מקדימין להקריב את התמיד של בין הערבים כדי שיהיה זמן להקריב את הפסח, והיו שוחטין את התמיד בשעה 7:30 – 1:30 לשעון שלנו), וסיימו הקרבתו בשעה 8:30 – 2:30 לשעון שלנו), ונותר זמן עד שעה 12:00 – 6:00 לשעון שלנו) שהוא סוף היום, ועד אז צריך לסיים את הקרבת קרבן הפסח והקטרת כל האימורים על המזבח, כי אין חלבי חול קרבים ביו"ט²⁴⁰, נמצא שנשאר להם שלוש וחצי שעות להקרבת קרבן הפסח וצלייתו.

כשחל ערב פסח בערב שבת, צריך להקדים יותר, כי צריך זמן שכל ישראל יספיקו לחזור לבתייהם, ולהכניס את הפסח בתנור לפני כניסת השבת²⁴¹, ולכן הקריבו את התמיד מיד בתחילת זמנו שהוא 6:30 – 12:30 לשעון שלנו), וגמר ההקרבה בשעה 7:30 – 1:30 לשעון שלנו), ואחר זה היו מתחילים בהקרבת קרבן פסח, ונותר להם זמן של ארבע וחצי שעות להקרבת קרבן פסח.

כל מי שרוצה להקריב קרבנותיו²⁴² או נדרים ונדבות שהביא עמו בעלותו לרגל, צריך להזדרז ולהקריב בתחילת היום, לפני זמן תמיד של בין הערבים²⁴³.

כל הזמנים בביהמ"ק נשמרים בדיוק מיוחד, יש ממונה מיוחד שהוא ואנשיו אחראים על הזמנים²⁴⁴, ונקרא שמו גביני כרוז²⁴⁵, ומיד בבוא הזמן הם מכריזין בקול גדול שהגיע זמן עבודה זו וכו'²⁴⁶, את קול הממונה היו שומעים עד יריחו²⁴⁷.

²³⁹ פסחים נט,א דבקרבת פסח נאמר בערב, ונאמר בו בין הערבים, ולכן הוא מאוחר יותר מן התמיד שנאמר בו רק בין הערבים.

²⁴⁰ עיין לקמן ליד הערה 553.

²⁴¹ פסחים נח,א. ועיין פלתי סי' ס"ט סק"ד, שהקשה למה הוצרכו להקדימו כ"כ, והלא אין צריך רק להכניסו לתנור לפני שבת, וא"צ שיצלה לפני שבת, וכמו שיתבאר לקמן ליד הערה 573, וזה אינו לוקח שעה שלימה, וכתב דהכונה ללקט עצים ולהכין התנור וכו', וזה לקח שעה כמבואר בפסחים יב,ב. ובכנפי יונה שם סוף ס"ו כתב לתרץ עוד, די"ל שלא היו מספיק תנורים לכולם והיו צולים בזאח"ו (עיין לקמן הערה 584) ולכן צריך יותר זמן. ועוד י"ל שהיו צריכים כולם לחזור לבתייהם וכו', ומרוב הדוחק והעומס ברחובות ירושלים, היה לוקח שעה עד שגיע האחרון לביתו ויכניס הפסח לתנור מבעוד יום. אופן נוסף יתבאר לקמן (הערה 643) ע"פ התרוה"ד, דתקנו חכמים להקדימו כדי שיצלו ישראל את פסחיהם מבעוד יום, אף שמותר להכניסו לתנור לפני שבת מיד, מ"מ לא רצו חכמים שיצלו את הפסח מיד לפני הלילה כדי למנוע מכשולים.

²⁴² עיין לקמן ליד הערה 691, ועיין רש"י פסחים נח,א ד"ה במאי, וע"ע טל תורה פסחים קכא,א. ובפרט מחוסר כפורים, שצריך להביא קרבנותיו כדי שיוכל לאכול קדשים, ועיין סוגיא בפסחים נט,א אם לא הספיק להביאו לפני הקרבת התמיד של בין הערבים.

²⁴³ והוא א' מחמשה עשר ממונים שהיו במקדש, שקלים פ"א מ"א ורמב"ם פ"ו מכלי המקדש ה"א וה"ב.

²⁴⁴ עיין לעיל הערה 20.

²⁴⁵ בגמ' יומא שם אמר, גביני כרוז מהו אומר, עמדו כהנים לעבודתכם ולוים לדוכנכם וישראל למעמדיכם, ובפשוטו הכוונה שהיה אומר כן בבוקר, כמבואר בסוגיא שם, וכ"כ מפרשי המשניות, וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ תמיד שם וז"ל: וגביני כרוז היה מכריז לפני עלות השחר ואומר עמדו כהנים

וזבחת פסח צאן ובקר ~ חגיגת ארבעה עשר

קרבן חגיגת י"ד²⁴⁸ קריבה אחר חצות דווקא²⁴⁹, לפני התמיד של בין הערבים²⁵⁰, ובאמת הוא פלא והפלא, כי למעלה²⁵¹ כתבנו שלפי החשבון יש לשער מספר קרבנות החגיגה לכה"פ כמספר שוה לקרבן פסח, וא"כ משעה 6:30²⁵² עד השעה 7:30²⁵³ (12:30 – 1:30 לשעון שלנו), הקריבו 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) קרבנות חגיגה, וא"כ נמצא שהקריבו מספר קרבנות שוה לקרבן הפסח בפחות משליש מן הזמן, והוא

וכו. אכן בפיה"מ שקלים שם כתב וז"ל: והיה גביני מכריו **בזמני** הקרבן וכו', ומשמע לא רק בבוקר, אלא בכל עבודה ועבודה, וכן משמע ברמב"ם בהלכות כלי המקדש הנ"ל שכתב וז"ל: זה של הזמנים הוא ואנשיו משמרים את הזמנים, כיון שיגיע עת הקרבן, מכריו הוא או אחד מאנשיו בירשטו, ואומר עמדו כהנים לעבודה ולוים לדוכן וישראל למעמד וכיון שישמע קולו יבוא כל אחד למלאכתו, ע"כ, וכ"ע בערוה"ש העתיד קדשים סי' כ"ז סי' דה"ה בתמיד של בין הערבים היה מכריו. ובאמת לשון המשנה הוא שהוא ממונה על **הזמנים**, ומשמע שהיה ממונה על כל הזמנים, ולא רק להכריז על עלות השחר, ויל"ע עוד בזה.

²⁴⁷ תמיד פ"ג מ"ח, ומירושלים ליריחו הוא עשר פרסאות. ובגמ' יומא כ"ב, אמרו שהיה קולו נשמע בשלש פרסאות, מעשה באגריפס המלך שהיה בא בדרך ושמע קולו בשלש פרסאות, וכשבא לביתו שיגר לו מתנות, ובתוס' שם הקשו הלא אמרו ששמעוהו עד יריחו " פרסאות, וכתבו דעד יריחו היה נשמע קול הברה, ובשלוש פרסאות היו שומעים בבירור, ויש לציין עוד דבירושלמי שקלים פ"ה ה"א אמרו שאגריפס המלך שמע קולו עד ח' פרסאות.

ועוד י"ל ע"פ מש"כ בפירוש הראב"ד לתמיד שם, בשם מורי הרב החסיד, דמה שהיה נשמע עד יריחו היה מעשה ניסים, ומשום שהיא היתה תחילת כיבוש אר"י, ולכן יש בה חשיבות כמו ירושלים, ולכן היו נשמעים בה דרך נס כדי שירגישו בנ"א שיש בה קצת קדושה, וכתב דלפ"ו יריחו דייקא, ולא בשאר צדדים, ע"ש, ולפ"ו י"ל דעד יריחו היה נשמע מהלך " פרסאות דרך נס, ואגריפס המלך שמע מצד אחר ג' פרסאות, וע"ע בפירוש הרא"ש תמיד ל"ב, שכתב שהקול היה נשמע ביריחו דרך מערת צדקיהו שהיתה מהלכת מירושלים ליריחו, ואגריפס המלך שמע במקום אחר בריחוק ג' פרסאות.

²⁴⁸ מהות חגיגת י"ד יתבאר לקמן ליד הערה 686.

²⁴⁹ רש"י פסחים ע"א, ד"ה אשר תזבח, וכן מבואר ברמב"ם פ"ח מהלכות יו"ט הי"ז שכתב שאסור לעשות מלאכה בער"פ אחר חצות מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן, ע"כ, ומבואר ששחיטת חגיגה היא אחר חצות. ועיין צ"ח נט"א, שכתב לדון דלפי מ"ד חגיגה לאו דאורייתא א"כ קריבה כל היום, ע"ש. והנה במשנה פסחים ס"ב, אמרו במשנה אימתי מביא חגיגה עמו, ופירש"י עמו – עם הפסח בארבעה עשר בניסן, ומשמע דאפילו קודם חצות, והעיקר הוא שיקריבנו ביום י"ד בניסן, וכ"כ בצ"ח שם, אכן כתב דכ"ז למ"ד חגיגה לאו דאורייתא, וא"כ מיתלא תליא במחלוקת אם חגיגת י"ד דאורייתא, דדעת התוס' (פסחים ע"א, ד"ה לאו חובה) דלאו דאורייתא היא, וא"כ שפיר קריבה קודם חצות, אבל לשיתת הרמב"ם דחגיגת י"ד דאורייתא (עיין רמב"ם סה"מ ל"ת ק"ח, ובפ"י מקרבן פסח הי"ב והי"ג, ומהריק"ו ולח"מ פ"ב מחגיגה ה"י), א"כ צריך להיות דווקא אחר חצות, אכן ברמב"ם פ"י מק"פ הי"ב כתב וז"ל: כשמקריבין את הפסח בראשון מקריבין עמו שלמים ביום י"ד, ע"כ, ומשמע דגם להרמב"ם העיקר הוא שיקריבנו ביום י"ד, ואפילו קודם חצות, ויל"ע עוד. בפנים כתבנו לפי השיטות שצריך אחר חצות דווקא, שלפ"ו נמצא הענין מחדש ומופלא יותר, למעלה מדרך הטבע ממש.

²⁵⁰ כי כל הקרבנות צריכין ליקרב לפני תמיד של בין הערבים, ורק לענין קרבן פסח נתחדשה הלכה שקריבה אחר התמיד, אבל בחגיגה לא מצאנו שנתחדשה הלכה זו, וכן מוכח לכאורה מהגמ' פסחים נט"א, שאמרו ואין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת ונרות ופסח וכו', ולא אמרו חגיגת י"ד, ומשמע דקריבה לפני תמיד של בין הערבים, וכ"כ במל"מ פ"ז מכלי המקדש ה"ט ע"ש שהאר"י, ובערוה"ש העתיד קדשים סי' קצ"ד סי"ח כתב דכן היה נראה בפשטות.

²⁵¹ ליד הערה 154.

²⁵² כי תחילת זמן החגיגה הוא חצי שעה אחר חצות, שהוא הזמן הנקרא "בערב".

²⁵³ שהוא זמן הקרבת תמיד של בין הערבים בערב פסח.

פלא נפלא למעלה מדרך הטבע ממש, ובאמת יל"ע למה לא עשו גם בחגיגה סדר מיוחד שורות כהנים עם מזריקים וכו' כמו בקרבן פסח, וכנראה שכהנים זריזין הם, והיו יכולים להסתדר גם בלא זה, ובקרבן פסח עשאוהו רק ליופי ולכבוד.²⁵⁴

ויש להדגיש עוד שחגיגת י"ד טעונה נסכים²⁵⁵, וא"כ חוץ מהקרבן מספר הקרבנות העצום הזה בשעה אחת, היו צריכין גם להביא נסכים²⁵⁶ בזמן זה, ולהקטיר את המנחה ע"ג המזבח, ולנסך את היין שבפסל שבראש המזבח²⁵⁷.

אלא שיש לתמוה בזה, כי הנה כתב הרמב"ם²⁵⁸ טעם למה קרבן פסח בא אחר התמיד, לפי שאי אפשר שיקריבו כל ישראל פסחיהן בשתי שעות, היינו מאחר חצות היום עד שעה 8:30 (- שהוא זמן הקרבן תמיד של בין הערבים בשאר ימות השנה), וא"כ איך אפשר שישחטו חגיגה שהוא מספר קרבנות שוה בשעה אחת, גם יש לתמוה כי כשחל ערב פסח בערב שבת הלא התחילו בהקרבן התמיד מיד בתחילת זמנו בשש ומחצה²⁵⁹, ואימתי הקריבו חגיגה²⁶⁰, וצ"ע.

יש חולקים ודעתם דחגיגת י"ד גם היא קריבה אחר התמיד כמו קרבן פסח²⁶¹, ולפ"ז נמצא שבזמן הקרבן פסח הקריבו מספר כפול של קרבנות, הן קרבן הפסח והן החגיגה, ובאמת הוא פלא והפלא, כי נמצא שבזמן זה היו שוחטים שני מיני קרבנות שחלוקים בכוונה ובהלכותיהם, כי קרבן הפסח מתן דמו הוא בשפיכה אחת כנגד היסוד²⁶², וחגיגת י"ד דינה כשלמים ומתן דמה הוא זריקת שתיים שהן ארבע²⁶³, היינו שזורק את דמה במזרק שתי זריקות על שתי זויות המזבח באלכסון, באופן שהדם נורק על כל ארבע צדדי המזבח, וא"כ נמצא שמקריבים 2,400,000 (שני מליון וארבע מאות

²⁵⁴ וע"ע לקמן הערה 346.

²⁵⁵ פשוט, דינו כשלמים לכל דבר, וכן מפורש בזבחים ט"א לפי פירש"י שם, והתוס' נחלקו בפירוש הגמ', ועיין רש"י ותוס' פסחים צ"ב. והאחרונים דנו בזה לדעת בן תימא דינה כפסח אם טעונה נסכים או לאו, ואכמ"ל.

²⁵⁶ ואולי י"ל שהיו מביאים הנסכים אחר כמה ימים, כי מביא אדם קרבנו היום ונסכיו אחר עשרה ימים (מנחות מד, ב ורמב"ם פ"ב ממעשה קידוש), אכן בתוס' ר"ה (דף ל"ב, ד"ה ונתקלקלו) כתבו דבקרבן ציבור צריך לכתחילה להביא הנסכים ביומו עם הקרבן ע"ש, וחגיגת י"ד אמרו בגמ' (פסחים דף ע"ב, ויומא דף נ"א) נחשב קרבן ציבור, וא"כ לכתחילה צריך להביא הנסכים ביומו, ואין נראה שיקריבו כל קרבנות החגיגה באופן של דיעבד, אכן עיין בתוס' פסחים שם שהקשו דבגמ' חגיגה (דף ו' א) וע"ש בתוד"ה קרבן יחיד) מבואר דחגיגת י"ד לא מיקרי קרבן ציבור, וע"ש, וא"כ לפי הצד דלא חשיב קרבן ציבור, א"כ אפילו לכתחילה אפשר להביא עד עשרה ימים, ויל"ע עוד.

²⁵⁷ עיין לקמן הערה 781.

²⁵⁸ פ"א מהלכות תמידין ומוספין הי"ג, וע"ש בלח"מ והנ"כ, וכמה אחרונים כתבו דכוונתו לפרש למה בערב פסח מקדימין את זמן הקרבן התמיד, משום שאאי אפשר שישחטו כל ישראל פסחיהם בב' שעות.

²⁵⁹ כנ"ל ליד הערה 241.

²⁶⁰ קושית הצ"ח פסחים נ"א, וע"ש.

²⁶¹ תור"ד פסחים ע"א, וכ"כ ערוה"ש העתיד קדשים ס"י קצ"ד סעי' י"ח, וע"ש, וכן משמע קצת בלשון רש"י פסחים ע"א, ד"ה אשר תזבח, ע"ש.

²⁶² כמ"ש לקמן ליד הערה 372.

²⁶³ פשוט דינה כדיון שלמים, וכן מפורש בגמ' פסחים קכ"א, דברכת החגיגה אינו פוטר ברכת הפסח, כי חלוקין במתן דמם, ע"ש, ויותר מזה מבואר בתור"ד דף ע"א, מבואר דאפילו לכן תימא דחגיגת י"ד דינה כפסח, מ"מ מתן דמה כשלמים שתיים שהן ארבע.

אלף) קרבנות בתוך שלוש וחצי שעות²⁶⁴, חציים קרבן פסח בשפיכה אחת כנגד היסוד, וחציים חגיגה בזריקת שתי מתנות שהם ארבע, כהנים זריזין הם ומסודרים, ואין שום טעות וערבוב בין הדמים. בקרבן פסח היו עושין שורות שורות של כהנים ומעבירים המזרק וכו', והם שפכו את דם הפסח כנגד היסוד, אבל דם החגיגה לא נתפרש מי ואיך היו מוליכים וזורקים את הדם²⁶⁵, ואעפ"כ הכהנים מסתדרים והכל נעשה כתיקונו וכלכלתו.

גם השחיטה וכל שאר העבודות צריך שידע בברירות אם הוא חגיגה או פסח, כי אם יקריב פסח לשם חגיגה פסול²⁶⁶, וא"כ צריך שידע ויעשה לשמה, בלא שום טעות וערבוב²⁶⁷, ועל אף עוצם המהירות בהקרבת מלינוני קרבנות, מ"מ אין שום תקלה ובלבול.

גם אם הקרבנות חגיגת י"ד הוא אחר התמיד עם הק"פ, א"כ בנוסף לכל העבודות שיתבאר בהמשך, היו צריכין גם להביא נסכים כנ"ל²⁶⁸. גם חגיגת י"ד טעונה סמיכה ותנופת חזה ושוק כשאר קרבן שלמים²⁶⁹, וכל זה נעשה ביחד עם הקרבן קרבן הפסח בתוך שלוש וחצי שעות.

תמידין כסדרן ~ תמיד של בין הערבים

בשעה 7:30 – 1:30 לשעון שלנו) מקריבין את קרבן התמיד של בין הערבים, עם כל העבודות התמידיות שעמו, מנחת התמיד ונסכיו וחביתני כהן גדול, הדלקת נרות המנורה והקטרת הקטורת על מזבח הפנימי, כל אלו העבודות יחד אורכים שעה אחת, ובשעה 8:30 מוכנים כבר לקרבן פסח.

כשהגיע זמן הקרבנות הפסח היו עולין במגדל גבוה שבבית המקדש²⁷⁰, ושלשה חצוצרות של כסף בידם ותוקעים, ואחר התקיעה מכריזין ואומרים, עם ה' שמעו, הגיע זמן שהיטת הפסח לשם מי ששיכן שמו בבית הגדול והקדוש הזה²⁷¹, גם בבית המדרש היו מכריזין ואומרים הגיע זמן לעמוד ולהפסיק ללמוד, כדי להקריב קרבן פסח²⁷².

²⁶⁴ עיין לעיל ליד הערה 240.

²⁶⁵ ואעפ"כ שכל הניתנין בזריקה שנתנן בשפיכה יצא, כמ"ש הרמב"ם פ"ב מהלכות פסולי המוקדשין ה"א וה"ב, אין נראה כלל לומר שהיו מקריבים את כל קרבנות החגיגה באופן של דיעבד, ובגמ' פסחים פט, א אמרו גבי ספק שלמים או פסח, שא"א להקריבו משום דפסח טעון מתנה אחת בשפיכה, ושלמים שתיים הם ארבע בזריקה, ואעפ"כ דכשר ויצא, אימר דקא אמרינן דאי עבד לכתחילה נמי, ומפורש דאסור לעשות כן לכתחילה, וצ"ע.

²⁶⁶ פסחים נט, א ורמב"ם פ"ד מק"פ ה"א.

²⁶⁷ ואין לומר שישחטו הכל בסתמא, וסתמא לשמה, כי מבואר ברמב"ם (פ"ד ממע"ק ה"א) שכל הזבחים צריך העובד שתהיה מחשבתו לשם הזבח ולשם בעליו בשעת זביחה וכו', והיינו דלכתחילה צריך כוונה לשמה, וע"ע לקמן הערה 333.

²⁶⁸ ליד הערה 255.

²⁶⁹ כנ"ל הערה 255, ע"ש.

²⁷⁰ איני יודע לאיזה מגדל הכוונה, ועיין יומא ב, א מקום היה בהר הבית ובירה שמו, ובירושלמי פסחים פ"ז ה"ח אמרו מגדל היה עומד בהר הבית והיה קרוי בירה.

²⁷¹ תיאור הרומאי, וכמדומני לא נזכר ענין זה בחז"ל, אכן יש סמך לדבר ממה שהיו מכריזין בביהמ"ד כמו שיתבאר, ויתכן דביהמ"ד לאו דווקא אלא יש ענין כללי של הכרזה, אכן לפ"ז למה הוצרכו להכריז מביהמ"ק דווקא, והיותר נראה עפ"י הרמב"ם הנ"ל הערה 246 שהממונה היה מכריז

ערב פסח אחר חצות אסור במלאכה, מפני שהוא זמן שחיתת החגיגה וקרבת הפסח²⁷³, שאינו בדין שתהא עסוק במלאכה וקרבת קרב²⁷⁴, וגם כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח להקריב את הפסח²⁷⁵.

נעלה ונעשה חובותינו ~ עולים להקריב

השעה 8:30 (- 2:30 לשעון שלנו) הכהנים סיימו את עבודות התמיד, ועומדים מוכנים לעבודת הפסח, יש תגבורת מיוחדת של כהנים, כי אין חלוקת משמרות בקרבנות הרגלים²⁷⁶, וכל כהן שרוצה לעבוד עבודה עובד עם כהני אותו משמר, וגם נוטל חלק בקדשים²⁷⁷, וא"כ היו אלפי כהנים מוכנים ומזומנים לעשות את עבודת קרבן הפסח²⁷⁸, כל הכהנים צריכים לקדש ידיהם ורגליהם מן הכיור לפני שיעשו עבודה במקדש²⁷⁹.

עולים להר הבית, הלכה היא שאסור ליכנס להר הבית עם נעלים²⁸⁰, בשאר ימות השנה דרכם היה להניח את הנעלים בעובי הפתח של חומת הר הבית²⁸¹, כשהיה ציבור עצום כזה, איני יודע היכן הניחו שם מליון ומאתים אלף זוגות נעלים...²⁸². מכל חבורה עולה אחד מבני החבורה לבית המקדש להקריב את הפסח, והוא שליח של כל בני החבורה²⁸³, המנהג היה שהיה כאו"א מרכיב את הכבש או הטלה כל

זמני כל הקרבנות, וא"כ יתכן שכל ההכרזות היו בביהמ"ק כי היה נוגע רק לכהנים בביהמ"ק, אבל קרבן פסח נוגע גם לעומדים בחוץ, וקרבת פסח גם הוא קרבן ציבור, ולכן היה הממונה צריך להכריז גם שישמעו העומדים בחוץ.

²⁷² רש"י סוכה כח, א. גם היו מכריזין בביהמ"ד להפסיק ללמוד כדי שילכו לביתם להשכיב התינוקות שישנו ביום, ושיהא להם כח בלילה לליל הסדר, עיין פסחים קט"א (וזה נוגע גם אחר חורבן ביהמ"ק).

²⁷³ רמב"ם פ"ח מהלכות יו"ט ה"ז.

²⁷⁴ ירושלמי פסחים פ"ד ה"א, וכ"כ הפוסקים או"ח סי' תס"ח ס"א.

²⁷⁵ רש"י פסחים נ"א ד"ה שלא לעשות.

²⁷⁶ וקרבת הפסח דינו בקרבנות הרגלים, עיין מנ"ח מצוה תקט"ט, וע"ע שם מצוה ה' שנסתפק בזה.

²⁷⁷ סוכה נהב, ורמב"ם פ"ד מכלי המקדש ה"ד וה"ה.

²⁷⁸ ויש לציין ולהדגיש שדין זה הוא רק על קרבנות הרגל, וכגון קרבן פסח וחגיגה, וכן עולת ראייה ושלמי חגיגה וכו', אבל כל הנדרים ונדבות שהביאו עולי הרגל, שייך לאנשי משמר אפילו ברגלים, כמבואר בסוכה נהב, וברמב"ם פ"ד מכלי המקדש ה"ה, ונמצא שכהני משמר זה היה עליהם להקריב אלפי קרבנות שאין לשער ולשער ממש.

²⁷⁹ רמב"ם פ"ה מביאת מקדש ה"א, ושם ה"י כתב דמצוה לקדש מן הכיור, ואם קידש בשאר כלי שרת כשר, ולפ"ז היו צריכים אלפי הכהנים לקדש ידיהם ורגליהם מן הכיור. ובאחרונים נחלקו אם בבית שני היו שם י"א כיורות כמו בבית ראשון, או לא היה אלא אחד, (עיין שלטי הגיבורים פכ"ז, ועזרת כהנים מידות פ"ג מ"ו), ולפ"ז יתכן שאלפי כהנים היו צריכים לקדש ידיהם ורגליהם מכיור אחד. אכן עיין רמב"ן שמות ל"ט שכתב דכיור לאו דווקא, וה"ה כל כלי שרת, ואפילו מצוה ליכא לקדש מן הכיור דייקא.

²⁸⁰ ברכות נד"א ורמב"ם פ"ז מבית הבחירה ה"ב.

²⁸¹ ירושלמי פסחים פ"ז ה"ב וקרבת העדה, ומשום זה לא קידשו את זה המקום כדי שיוכלו להניח שם נעליהם, עיין דרך חכמה להגרוח"ק על הרמב"ם שם, וע"ע ברד"ל על הפדר"א פי"ז אות ע"א.

²⁸² גם חידוש ופלא איך מצא כל אחד את שלו, ע"ע סוכה מב, ב. ויתכן שהשאירו את נעליהם בבית, והיו עולים לביהמ"ק בלא נעלים.

²⁸³ קידושין מא, ב וע"ש בריטב"א ובפנ"י.

כתיפו²⁸⁴, צריך זהירות מיוחדת שלא יאבד הכבש ולא יתערבב הכבש שלו בשל אחר, כי הרי התמנו על כבש זה, ואם נאבד או נתערבו יש בו כמה ציורים אופנים והלכות²⁸⁵, וכבר שלושים יום לפני פסח כאו"א נזהר בכבש שלו, ואם מוצאים כבש אין לחוש שהוא היה מיוחד לפסח, כי כאו"א נזהר זהירות מיוחדת בקרבן שלו²⁸⁶. את הכבש או הטלה צריך להקדיש לקרבן פסח²⁸⁷, המדקדקים אין מקדישין אותו אלא כשבא סמוך לעזרה, כדי שלא יבוא להשתמש בו ולמעול בקדשים²⁸⁸. משקין את הקרבן לפני השחיטה²⁸⁹ כדי להקל על הפשט העור²⁹⁰, וכדי שלא ישאר בשר קודש דבוק אל העור ויפסיד קדשים²⁹¹, וזה כמובן אפשר לעשות לפני שעולים להר הבית.

לתועלת הענין כאו"א מביא עמו סכין שחיטה בדוק כדי שלא יצטרכו לחפש סכינים ולבודקם, או להשחזים אם ימצא פגימה בסכין, ולכן כאו"א מביא עמו סכין²⁹², אם אין

²⁸⁴ כן מבואר מגמ' (פסחים סה,ב) שאמרו שהרכבתו אינה דוחה את השבת, ומשמע שהיו מרכיבין אותו, ולא מצאנו דברים מפורשים למה הביאו את הקרבן בהרכבה דייקא, והנה טעם שאין הרכבתו דוחה שבת פירש"י שם דהיה יכול להביא מאתמול (ויל"ע היכן היה מניחו כל השבת), וצל"ע, והמאירי כתב הטעם משום שיוכל להנהיגו וא"צ להרכיבו על כתיפו דווקא, ע"כ, ומבואר בהרכבה לאו דווקא, ורש"י מביא בפירושו זה, וכנראה ס"ל דא"א להנהיגו, ויתכן משום שהבהמות לקרבן פסח היו צעירות, ולא היו יכולים לילך כל הדרך (עיין תוס' שבת קנא,א ד"ה אין), או יתכן שהיו צריכין להרכיבם מחמת הצפיפות, שלא ימעך או יאבד. עוד יתכן שהוא דרך בזיון לאדם להרכיב על כתיפו, וכמ"ש בגמ' (ב"ק ע"ב, ורש"י) שלכן הגונב שור משלם ד' והגונב שה משלם ה', דהשור הלך ברגליו ולכן משלם חמשה, אבל השה הרכיבו הגנב על כתיפו וזלזל את עצמו בו, לפיכך היקל הקב"ה עליו בתשלומין, ומשלם ארבעה, ומפורש שהוא דרך זלזול, ויתכן שלכן היו ישראל מרכיבים את הכבש על כתפיהם, והוא מכבוד המצוה, לזלזל בכבוד עצמו לכבוד השי"ת, עיין לקמן ליד הערה 560.

ואולי יתכן עוד, כי הנה עיין הערה 318 שכתבנו להעיר אך זה לא הטילו גללים בעזרה, ויתכן שלכן היו מרכיבים אותם על כתפיהם, כי דרך הבהמות שאינם מטילין גללים בצורה זו, ולכן הרכיבום כדי שלא יטנפו את כל העיר והעזרות בגלליהם. אכן כ"ז בקרבן פסח, ומה נעשה בקרבנות החג, עולת ראייה ושלמי חגיגה שבאים גם מבהמות גדולות, וא"א להחזיקם על כתפיו, ואיך לא הטילו הם גללים, ועמ"ש שם.

²⁸⁵ פסחים צח,ב ורמב"ם פ"ג מהלכות קרבן פסח.

²⁸⁶ קידושין נה,ב.

²⁸⁷ ואפילו בשבת מותר להקדישו, ואף שאסור להקדיש ביו"ט, מ"מ כיון שמותר להקריבו מותר גם להקדישו, שבת קמח,ב ורש"י.

²⁸⁸ כמנהג הלל פסחים סו,ב, וכמבואר בנדרים ט,ב שכן הוא דרך הכשרים, עיין תוס' חולין ב,ב ד"ה אבל ע"ש.

²⁸⁹ משנה תמיד פ"ג מ"ד גבי קרבן תמיד, ועיין ביצה דף מ,א שכן דרך העולם בכל שחיטה.

²⁹⁰ ביצה דף מ,א ורמב"ם פ"א מתמידין ה"ט.

²⁹¹ חת"ס ביצה מ,א. טעם נוסף למה היו משקין את הבהמות קודם שחיטה הוא שאם יש בה סירכא דקה היא נפסקת, רמב"ם בפיה"מ ביצה שם, ועיין ש"ך יו"ד סי' ל"ט סקל"ב, אבל בקרבן פסח אין שייך טעם זה, משום דבגדיים וטלאים אין סרכות מצויות בהם כמבואר ברמ"א יו"ד סי' ל"ט ס"ב, כ"כ חת"ס ביצה שם.

²⁹² כן מבואר בגמ' (פסחים סו,א) שהיו מביאים סכינים, והקשו האחרונים למה צריך להביא סכינים, וכי חסרים סכינים בביהמ"ק, ועיין שו"ת חת"ס (יו"ד סי' קי"ד ד"ה ואשר מבואר) שכתב לדון מצד שבית השחיטה רותח, ונמצא הסכין בלע מפסח זה, ואם ישחוט בו פסח אחר יהיה בו בליעות שלא למנוי, והאחרונים האריכו לדון בחידוש זה. ובשו"ת כת"ס (יו"ד סי' ח' ד"ה מ"ש הדר"ג) כתב

לו סכין מביא קופיץ (- סכין המיוחד לחיתוך בשר) שראוי לשחוט בו²⁹³, השחיטה צריכה להיות בכלי שרת, ולכן לפני השחיטה מקדיש את הסכין לגבוה²⁹⁴.

קהל עדת ישראל ~ שלוש כיתות

קרבת הפסח נשחט בשלושה כיתות²⁹⁵, גם הכהנים והלוויים מתחלקים לשלוש כיתות, וכל כת כהנים עובדת בא' משלוש הכיתות, וכל כת לוויים משוררת בא' הכתות²⁹⁶. בני כת ראשונה נכנסים לעזרה להקריב את קרבן הפסח, כשהעזרה נתמלאת נעלו דלתות העזרה²⁹⁷, כדי לחלק לשלושה כיתות²⁹⁸, וגם כדי למנוע צפיפות שלא ירמסו זה את זה²⁹⁹, נחלקו האמוראים אם הלוויים נועלין את העזרה, או שהעזרה ננעלת מאליה בדרך נס³⁰⁰.

שעיקר הטעם הוא משום שהזמן קצר והמלאכה מרובה ועת לעשות לה, ואיך ימתינו זה על זה, ועוד אולי יפגם הסכין בשחיטה וכו', עכ"ד.

ואולי י"ל טעם נוסף, כי הנה בסכנים מצאנו דבר חידוש, שכל משמר היו לו סכנים משלו, כמבואר בסוכה נ"א, שמשמרת בילגה חלונה סתומה, ופירש"י (שם ויומא לו"א ד"ה אבל) שהיו כ"ד חלונות בבית החליפות, חלון לכל משמר, שאנשי משמר גונים שם את סכניהם, וסתמו חלונה של משמרת בילגה, ומפורש שכל משמר היה להם סכני קודש שלהם, ולא מצאנו שיהא לכל משמר מזרקים ומחתות משלו, וכנראה חשיבות מיוחדת היה לכאור"א בסכנים שלהם, ולא הניחו לאחרים להשתמש בסכניהם, כי כן הוא הדרך שמקפידין על סכני שחיטה (עיין א"ח סי' ש"ח ס"א). ולכן גם בשחיטת הפסח לא היו נותנים את סכני הקודש שלהם לכל, אלא כאור"א מביא סכין משלו, ועיין בזה. ויל"ע מה היו עושים בשחיטת קדשים קלים בכל ימות השנה, שגם זה נעשה ע"י הבעלים (עיין הערה 423), האם היו צריכים להביא סכנים מביתם.

ובאמת דרך העולם שבנ"א מקפידין לשחוט רק בסכין שלהם, ויתכן שזהו הטעם שכאור"א הביא סכין שלו שמורגל בו, ואולי לכן גם כל משמר היו לו סכנים שלו, וכאור"א היה שוחט רק בסכין שלו שמורגל בו, ויל"ע עוד.

²⁹³ פסחים ע"א, ע"ש.

²⁹⁴ תוס' פסחים ס"א ד"ה תוחב, ויש חולקין ששחיטה א"צ כלי שרת, וכמו ששחיטה כשרה בזה, עיין תוס' זבחים מ"א ד"ה איזהו, ותוס' חולין ג"א ד"ה כגון ובראשונים שם.

ובאחרונים הקשו בזה, כי הלכה היא שכל הכלים צריך שיהא תחילת עשייתם לשם קודש, ואם נעשו מתחילתן להדיוט אין עושין אותן לגבוה, ואפילו לא נשתמשו בהם להדיוט אסור (רמב"ם פ"א מבית הבחירה ה"ב, ועיין מג"א קמ"ו סק"ה), וא"כ סכנים אלו הלא לא נעשו לשם הקודש, ועיין מקדש דוד (קדשים סי' ב' סק"ב). ובשבט הלוי (ח"א סי' ל"א) כתב דבדיעבד כשר לעבודה, וכאן הקילו משום שלא היה אפשרות להכין מאות אלפי סכנים המקודשין מתחילתן, ולכן הוצרכו להביאם מתוך ביתם, ולוותר על דין זה דבדיעבד כשר, עכ"ד. ולא הבנתי למה לא יוכלו להכין סכנים, והלא כל עשיית הפסח היה למעלה מגדרי סדר האנושי, ולמה לא יוכלו לעשות גם הסכנים, וצ"ל בזה. ולפי מש"כ הערה 292 א"ש, דהקפידו לשחוט כאור"א בסכין שלו דייקא, ולכן הקילו להתיר לכאור"א להביא סכין שלו ולהקדישו ולשחוט בו, ועיין.

²⁹⁵ פסחים סד"ב, וילף מקרא.

²⁹⁶ ערוך לנר סוכה נד"א דרך אפשר. ובאמת גם הכהנים צריכין להקריב את קרבן הפסח שלהם, וכנראה הכהנים היו מביאים את קרבנם כשהיתה כת האחרת עובדת.

²⁹⁷ פסחים שם.

²⁹⁸ רש"י שם.

²⁹⁹ ר"ח שם. ולפי שני הטעמים בכת שלישית לא היו צריכים לנעול דלתות העזרה, וכ"כ צ"ח ואור חדש שם.

³⁰⁰ גמרא פסחים שם, וברמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"א פסק שנועלין, וטעם המחלוקת מבואר בגמ' כי הלכה היא שצריך שלוש כיתות, ואם לא ינעלו יש לחוש שיכנסו כולם ולא יהיו שלוש כיתות, ובוה נחלקו אם סומכין על הנס שהדלתות ינעלו מעצמן (רש"י שם). ועיין בצ"ח שם שדן מה המחלוקת

בואו חשבון כמה אנשים יש בכל כת, במשנה³⁰¹ אמרו שבכת ראשונה ושניה היו קוראים את ההלל, וכשסיימו היו שונים לקרותו פעם שנית, ומעולם לא שלשו, ובכת שלישית היו קורים את ההלל ומעולם לא הגיעו לאהבתי, וא"כ נמצא החשבון שכת שלישית הייתה רבע מהזמן של שאר הכיתות³⁰², וא"כ יש לחלק את מספר 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) הקרבנות, בחישוב בערך 530,000 (חמש מאות ושלושים אלף) לכת ראשונה, וכן לכת שניה, וכת שלישית בערך 140,000 (מאה ארבעים אלף) קרבנות.

ואם נחשב ונחלק לפי חשבון זה, את הזמן שהיה להקרב קרבן פסח שלוש וחצי שעות³⁰³, א"כ נמצא כת ראשונה ושניה היה בערך שעה וחצי לכ"א, וכת שלישית פחות מחצי שעה, וזמן זה כולל את הכניסה והיציאה³⁰⁴... וא"כ נמצא לפ"ז שבכל דקה נעשו בערך 6000 קרבנות, ובכל שניה נשחטו בערך 100 קרבנות.

נכנסים לעזרה, גודל העזרה הוא 135 x 138 אמות, כולל עזרת ישראל ועזרת כהנים, מקום הנסכים והטבעות, הדוכן האולם וההיכל. השטח הפנוי מבנין³⁰⁵ הוא בערך

אם סומכין על הנס, ומצינו בכ"מ מ"מ אם סומכין על הנס, ובערה"ש העתיד קדשים סי' קפ"ב ס"ה כתב כי בודאי צריך לעשות בעצמו, ולא לסמוך על הנס, רק במקום שבלא"ה הכל בדרך נס ופלא, יכולין לסמוך על הנס, וכאן כל הענין נס הוא, כי באמת יש להתבונן מה פירוש נתמלאה העזרה, והלא כמות האנשים שהיה בעזרה אינו בגדר טבעי כלל, וכמו שיתבאר לקמן ליד הערה 311, וא"כ מהו נתמלאה העזרה, ולכאורה צ"ל שהכוונה היא שהנס הנורא של מועט מחזיק את המרובה הפסיק, וממילא לא היה עוד מקום בעזרה, וא"כ הכל בלא"ה בדרך נס, ובוה שפיר סומכין על הנס וא"צ לעשות בעצמו, ודלתות העזרה ננעלו בדרך נס, והחולקים ס"ל דמ"מ פעולה זו של נעילת הדלת נוכל לעשות בדרך טבעי, וא"כ צריך לעשות בעצמנו.

אופן נוסף ראיתי מבארים, כי יש ניסים שהם ליצור המקדש והעבודה, ובוה שייך הכלל שצריך לעשות לבד, ואין סומכין על הנס, אבל נס זה הלא אינו צורך כלל, כי הלויים יוכלו לנעול שערי העזרה, והנס הזה לא נעשה אלא להראות חיבתם של ישראל לפניו ית"ש, ובנס כזה אין שייך הכלל דאין סומכין על הנס, ואין לנו לנעול השערים בעצמנו ולבטל את הנס והוראת החיבה לישראל.

ובעיקר הענין יש להעיר, דהרמב"ם פסק כרבא דצריך לנעול ואין סומכין על הנס, אכן יתכן מאוד דגם רבא מודה שבאמת היה נעשה נס והדלתות היו ננעלות מעצמן דרך נס, ואזי שוב א"צ לנעול דכבר ננעלו, ולא נחלקו אם היה נס או לאו, אלא דדעת רבא דאין לנו לסמוך על הנס, וצריך להיות מוכנים לנעול, אכן המציאות היתה שבאמת היה ננעל דרך נס, ועיין. וע"ע ריטב"א יומא כא.ב.

³⁰¹ פסחים סד,א, ולקמן הערה 514 והערה 542.

³⁰² כי בשני כיתות ראשונות קראו פעמיים את ההלל, ובכת שלישית קראו פחות מחצי הלל.

³⁰³ כנ"ל ליד הערה 240.

³⁰⁴ ועיין לקמן ליד הערה 530, והערה 534.

³⁰⁵ החשבון בקיצור נמרץ. אורך העזרה הוא 187 אמות, ורוחבה הוא 135 אמות. כשנכנסים לעזרה הוא עזרת ישראל 11 אמה באורך העזרה, רוחב עזרת ישראל הוא כרוחב העזרה 135 אמה. אח"כ 11 אמה עזרת כהנים, ברוחב הנ"ל. אח"כ מקום המזבח 32 אמות באורך העזרה, רוחב המזבח עם הכבש 62 אמות, ונשאר 73 אמות ברוחב העזרה (כולל מקום הטבעות להשכיב את הבהמה בעת השחיטה, ומקום הננסים שהם העמודים שעליהם היו מפשיטים כמו שיתבאר לקמן ליד הערה 427). אח"כ 22 אמה בין האולם למזבח, ברוחב העזרה 135 אמה (כולל מקום הכיור והמדרגות לאולם). אח"כ האולם באורך 21 אמה (מבחוץ, היינו עם עובי הקירות), רוחבו של האולם מבחוץ הוא מאה אמות, ונותר מכל צד 17.5 אמות ברוחב העזרה. אח"כ ההיכל באורך 79 אמות (מבחוץ), רוחב ההיכל (מבחוץ) הוא 70 אמות, וא"כ נשאר 32.5 אמה מכל צד ברוחב העזרה. ואח"כ אחורי בית

15,631 אמות מרובעות³⁰⁶, חלק מהמקום הזה אסור לזרים³⁰⁷, והשטח המותר לזרים לכו"ע הוא 5,306 אמות מרובעות³⁰⁸. ומעתה נתבונן, סדר העולם הוא גברא באמתא יתיב – מקומו של אדם הוא אמה³⁰⁹, ובאן נכנסים 530,000 (חמש מאות ושלשים אלף) אנשים, עם 530,000 (חמש מאות ושלשים אלף) בהמות³¹⁰, בכל אמה מרובעת עומדים לפי החשבון 100 אנשים³¹¹ כאו"א עם כבש, ובכל מטר מרובע עומדים 441 אנשים³¹² להקריב קרבן פסח, חוץ מכל הכהנים העושים את העבודה... בתוך הצפיפות הזו שוחטים את הקרבן³¹³, מפשיטים ומנתחים אותו, מקבלים את הדם ומעבירים אותו למזבח, ואפ"ה הכל זורם באופן נפלא, אין לזה שום הסבר בדרך הטבע, רק כמו שאמרו חז"ל³¹⁴ נסים נעשו בעזרה, שאפילו כל ישראל נכנסים בעזרה – עזרה מחזיקתן³¹⁵.

הכפורת באורך 11 אמה, ברוחב העזרה (המידות הם לפי מידות בית שני, משנה מידות פ"ה מ"א – מ"ב ומפרשים, ואכמ"ל).

³⁰⁶ והרי זה שוה למקום בגודל בגודל 125 X 125 אמות, והוא כמו מקום של 60 X 60 מטר היינו 3600 מ"ר בערך, לשיעור רח"נ (200 X 200 רגל, 40,000 רגל מרובע), או 72 X 72 מטר, היינו 5200 מ"ר בערך לשיעור חזו"א (235 X 235 רגל, 55,800 רגל מרובע), יש להדגיש שכל החשבונות הם בערך, כדי לקבל תמונה כללית, ולא באופן מדויק, ולכן עיגלנו קצת את החשבונות לפי הענין.

³⁰⁷ עזרת ישראל מותרת לזרים, עזרת כהנים אסור לזרים להכנס סתם, ורק לצרכי עבודה מותר (רמב"ם פ"ז מבית הבחירה ה"ט). בין האולם למזבח נחלקו אם מותר לישראל ליכנס לצרכי עבודה, עיין סוכה מד, ב ורש"י ותוס' ד"ה כהנים, ותוס' חגיגה כז, ב ד"ה שלא, שמבואר מדבריהם שאסור לזרים ליכנס, ועיין פירוש הרא"ש כלים פ"א מ"ט, ובשורת הר"י מיגאש סי' מ"ג, ורי"ן גיאות סוכה ע"ב קנ"ז בשם הגאונים, שכתבו דמות, וע"ע רש"י יומא כא, א ד"ה נמשכין, וברש"י מנחות כז, ב ושטמ"ק שם אות ו', והאריכו בזה האחרונים ואכמ"ל.

³⁰⁸ והרי זה שוה למקום בגודל 73 X 73 אמה, היינו 35 X 35 מטר, 1200 מ"ר לשיעור רח"נ (115 X 115 רגל, 13,200 רגל מרובע), ולשיעור חזו"א הוא 42 X 42 מטר, 1760 מ"ר (138 X 138 רגל, 19,000 רגל מרובע).

³⁰⁹ סוכה ז, ב ועיין ריטב"א שם, ותוס' שבת צ"א (ד"ה אמתא), ודנו בזה בכ"מ, עיין רמב"ן ב"ב קא, א ד"ה ורחבן ששה. וע"ע בריטב"א שם שכתב שכך שיעור חכמים בין ליושב בין לעומד, ועיין ערוך לנר סוכה ח, א.

³¹⁰ יש לציין דלהשיטות שזמן הקרבת חגיגת י"ד הוא אחר התמיד יחד עם קרבן פסח (עיין לעיל הערה 261), א"כ נמצא שכל מי שמביא חגיגה יש עמו שני בהמות, וע"ע ליד הערה 155 דלחגיגת י"ד אפשר להביא שור או פרה גדולה (ולא כבש בן שנתו דווקא), וא"כ הצפיפות כפולה ומכופלת.

³¹¹ החשבון הוא לפי המקום המותר לזרים, אכן הכהנים מותרים לעמוד גם בין האולם ולמזבח ואחורי הכפורת, וכנראה הכהנים היו עומדים שם, והיה קצת יותר מקום לזרים.

³¹² (40) אנשים לרגל מרובע, החשבון הוא לשיעור רח"נ (ולשיעור החזו"א בכל מטר מרובע עומדים 30 אנשים), ונמצא כל אדם עומד על 5 X 5 ס"מ, (2 X 2 אינטש)...

³¹³ פלא והפלא, יש בעזרה מאות אלפי סכיני שחיטה, שוחטים בצפיפות עצומה, ואף אחד לא נפצע (עיין לקמן הערה 806).

³¹⁴ אדר"נ פל"ה.

³¹⁵ ובגמ' (פסחים סד, ב) אמרו מעולם לא נתמעך אדם בעזרה, חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד, והיו קוראין אותו פסח מעוכין, ובתוספתא (פ"ד ה"ב) אמרו בו ביום נכנסו ישראל בהר הבית ולא היה מחזיקן וכו', וכע"ז באיכ"ר (פ"א, ב) ע"ש, ולכאורה באותו פעם לא היה הנס, ולכן לא היה מחזיקן (וע"ע לעיל הערה 300). ועיין גלגלי נשמות לרמ"ע מפאנו (אות ש' ס"ק ח') שכתב שהיה זה עונשו על שהיתה עינו רעה בהם לראות כל כך אוכלוסין, ע"ש, וע"ע דברי תורה לגה"ק ממנקאטש (ח"א אות מ"ט) מש"כ בזה.

גם עומדים עבשיו בעזרה מאות אלפי בהמות, כמה רעש יש מקול פעיית הבהמות... אם הבהמות יטילו גללים ומי רגלים תהיה כל העזרה מטונפת³¹⁶, ואולי גם יהיה ריח רע, ולא יוכלו לומר הלל וברכות המצוות על כל העבודות³¹⁷. כנראה שבדרך נס אין הבהמות מטילות גללים בביהמ"ק³¹⁸.

ושחטו הפסח ~ שוחטים את הפסח

שוחטים רק בתוך העזרה, כמו שאר קדשים קלים. מצד הדין כל מקום בעזרה כשר ואפילו אחורי ההיכל, אבל לא בעזרת נשים, או בלשכות הבנויות בחול אף שפתוחות לקודש³¹⁹, ולא על הגגות³²⁰. אע"פ שהשחיטה כשירה בכל מקום בעזרה, בקרבן הפסח יש סדר אחר, כי בקרבן פסח היו עושים שורות של כהנים ומעבירים את הדם מזה לזה, כמו שיתבאר³²¹, ולכן אין שוחטים בכל מקום בעזרה, אלא כשבא לשחוט היה ניגש ליד ראש השורה של כהנים, ושחט את פסחו והכהן מקבל הדם. ליד כל שורה עומדים כמה ישראלים השוחטים את הפסחים, ועומדים כמה כהנים מוכנים לקבל את הדם, ואח"כ הם מעבירים את המזרק אל שורת הכהנים המוליכים את הדם למזבח³²².

שחיטה כשירה בזר אפילו לכתחילה³²³, ולכן הישראל שוחט³²⁴, ובדרך כלל הבעלים³²⁵ שוחט³²⁶. לפני השחיטה מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לשחוט³²⁷ את

³¹⁶ הלכה היא (אוי"ח סי' ע"ט ס"ד) שסתם צואת בהמות אין בה ריח רע, ומותר לומר דבר שבקדושה כנגדה. במקום שיש ריבוי צואה וטינופת דעת החיי אדם שאסור לומר דבר שבקדושה, ועיין ב"אורח"ל שם סעי' ז' שהאריך.

³¹⁷ כמבואר בשו"ע שם שאם יש בה ריח רע אסור לומר דבר שבקדושה.
³¹⁸ בגמ' (יומא לו,א) נאמרה הלכה לענין שעיר של יום הכיפורים, שמעמידין אותו ראשו לדרום ופניו למערב, ואין מעמידין אותו להדיא למערב, כי חיישינן שמא ירביץ גללים לנגד ההיכל, וכתב הריטב"א בשם מדרש שמעולם לא הרביץ גללים, אלא שאין לסמוך על הנס, ע"כ, המדרש אינו נמצא בחז"ל שלפנינו, ויל"ע אם נס זה היה רק בשעיר של יו"כ, או גם בכל השנה לא היתה בהמה שהרביצה גללים בבית המקדש. ובאמת מצאנו הלכה זו בכמה מקומות שחיישינן שמא ירביץ גללים (עיין תוס' זבחים נח,א קדשי, תוס' יומא סב,ב ד"ה על, ומשנה תמיד פ"ד מ"א ומפרשים), ויתכן לומר גם בזה דאין סומכין על הנס, אבל באמת היה הנס הזה, ויל"ע. וע"ע מש"כ בהערה 284.

³¹⁹ רמב"ם פ"ז מבית הבחירה ה"ח. ועיין בפיה"מ פ"ג ממעשר שני מ"ח שכתב דכשר לשחיטת קדשים קלים, וע"ע קרן אורה זבחים דף נו,א.

³²⁰ רמב"ם פ"ה ממעלה"ק ה"ד.

³²¹ ליד הערה 343.

³²² כן נראה לכאורה, כי צריך לקבל את כל הדם או לכה"פ דם התמצית (עיין הערה 341), ועד שיצא זה הדם הוא בערך שניה או שניה וחצי, וא"כ צ"ל שהיו כמה כהנים המקבלים את הדם, ואח"כ מסרו את הדם לכהן שבראש השורה. ושור"ר שכן מבואר בדברי המאירי פסחים סד,א שכתב וז"ל: שחט ישראל וקיבל הכהן וכו', ונותן המקבל את הבזק שהדם בתוכו, לחבירו שבראש השורה, וחבירו לחבירו עד שמגיע לאותו הסמוך למזבח וזורקו למזבח, עכ"ל, ומפורש שהכהן המקבל את הדם אינו הכהן שבראש השורה, אלא הוא נותנו לכהן שבראש השורה.
³²³ רמב"ם פ"א מפסולי המוקדשין ה"א.

³²⁴ פסחים סד,א שחט ישראל וקיבל הכהן, ופירש"י שם שחט הישראל אם ירצה, אכן כן היה הסדר שהישראל שוחט, ועיין בשפ"א שם שכתב דהטעם הוא כדי שיהיו הכהנים כולן פנוין לעסוק בהקדבת הפסחים, וע"ע לקמן הערה 423 וליד הערה 440.

הפסח³²⁸, וברכת שהחיינו. אין קושרים את הבהמה לפני השחיטה³²⁹, משום בזיון קדשים, או משום שהוא דרך הגוים³³⁰, או שמא יקבל מום³³¹, אלא אווזין אותה בעת השחיטה, או קושרין יד ורגל³³².

השוחט מכוין בשעת השחיטה³³³ לשם קרבן פסח, ולשם הבעלים – שהם כל בני החבורה, ושיהיה נאכל למנויו³³⁴, ושהזבח הוא להשם ברוך הוא, ושהזבח יוקטר לאישים, ושהקטרתו לריח בלבד³³⁵, ושריח זה נחת רוח לפני השם³³⁶. אם שחט סתם ולא כיון בשכר³³⁷.

בדבר זה נחלקו הראשונים, ו"א דצריך לכוין כל זה בכל ד' העבודות, שחיטה קבלה הולכה וזריקה, ובהקטרה צריך לכוין לשם אלו הדברים, חוץ ממחשבת לשם הזבח שזה א"צ בעת הקטרה³³⁸, וי"א דרק בעת השחיטה צריך מחשבת כל אלו, אבל בשאר עבודות צריך רק מחשבת לשם זבח ולשם זובח³³⁹.

בשעה שהשוחט שוחט, עומד הכהן בראש השורה וכלי שרת בידו לקבל את הדם,

³²⁵ היינו א' מבני החבורה שעלה לביהמ"ק להקריב את הפסח, עיין לעיל ליד הערה 283.
³²⁶ כן משמע לכאורה ממה שהביא כ"א סכין (כנ"ל ליד הערה 292), וע"ע הערה 350, ועיין בפסוק דה"ב (ל"ז) ובמפרשים שם.

³²⁷ רמב"ם פ"א מברכות ה"ב, ועיין פסחים ז,ב ובראשונים וריטב"א שם, ד"א שנוסח הברכה הוא על שחיטת הפסח, ע"ש.

³²⁸ נוסח הברכה הוא באופן מסוים ומפורט על שחיטת הפסח, ואין מברכין באופן כללי "על השחיטה", וכמו שמצינו באכילת הפסח שמברכין על אכילת פסח, ובחגיגה מברכין על אכילת הזבח, כמבואר בפסחים קכ"א, ורמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ז, ועיין לקמן הערה 707. וע"ע שו"ע יו"ד סי' ק"ב וט"ז סק"ה.

³²⁹ תמיד דף ל,ב ודף לא,ב ורמב"ם פ"א מתמידין ומוספין ה"י, לענין קרבן התמיד, ולפי הטעם נראה דה"ה בשאר כל הקרבנות, וכ"כ בעבודת הקרבנות סי' מ"ג סק"א.

³³⁰ שני הטעמים בגמ' שם, והרמב"ם פסק הטעם משום שהוא דרך הגוים.

³³¹ ראב"ד בהשגות שם, ותמחו המפרשים למה כתב טעם אחר שלא נזכר בש"ס, ע"ש.

³³² כן פירש המפרש בתמיד ל,ב ועיין לח"מ שם שדייק דשית הרמב"ם דאין קושרין כלל, רק אווזו בידו.

³³³ רמב"ם פ"ד ממעשה הקרבנות ה"א, שכל הזבחים צריך העובד שתהיה מחשבתו לשם הזבח ולשם בעליו בשעת זביחה וכו', והיינו דאע"פ שסתמא לשמה, מ"מ לכתחילה צריך כוונה לשמה להדיא. ואף שגמ' זבחים ב,ב אמרו שתנאי ב"ד הוא דלא לימא לשמו דילמא אתי למימר שלא לשמו, כבר כתבו התוס' שם (ד"ה קיימו) דהכוונה שלא יאמר בפה, אלא יתשוב לשמה ובמחשבה סגי. ויצוין דרש"י שם משמע דנחלק וס"ל דתנאי ב"ד הוא לשחוט סתמא, ולא לכוין לשם בעלים כלל, ועיין קרן אורה שם, ובנו"כ הרמב"ם שם.

³³⁴ פסחים ס"א, וזה ענין המיוחד לקרבן הפסח, ועיין חסד לאברהם פ"ב מהלכות ק"פ ה"א שיצא לדון אי שייך בזה הדין סתמא לשמה, ע"ש.

³³⁵ היינו לאפוקי שהקב"ה כביכול אוכל הקרבן ח"ו וכיוצ"ב, ועיין ערוה"ש העתיד קדשים סי' ע' סעי' ט"ו.

³³⁶ והוא נפלא למתבונן, היום מוקרבים בביהמ"ק 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) קרבנות פסח, ועוד מספר כזה של קרבנות חגיגת י"ד, וכל אחד ואחד מהם עולה לריח ניחוח לפניו ית"ש.

³³⁷ רמב"ם שם.

³³⁸ כ"ה דעת התוס' בזבחים ב"א ד"ה כל.

³³⁹ עיין מ"מ שם שכתב דכ"ה דעת הרמב"ם, ועיין במפרשים שם.

הכהן מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לקבל דם הפסח³⁴⁰, בקבלת הדם צריך שיקבל את כל הדם, ולכן שוחט מעל למזרק, כדי שיתקבל הדם כולו בכלי³⁴¹. כהנים זריזין הם, ולכן על אף גודל הצפיפות בעזרה ועוצם מהירות העבודה, אין לחוש שמא נשפך דם של איזה קרבן ולא נתקבל בכלי, אלא בודאי קיבלו הכהנים את הדם של כל הקרבנות שנשחטו, כדת וכדין³⁴².

ודם זבחך ישפך ~ קבלת הדם וההולכה

הכהנים עומדים שורות שורות ממקום השחיטה עד למזבח, הכהנים אוחזים בידיהם מזרקים³⁴³, המזרקים היו עשויים כסף או זהב, והיו מסודרים שורות שורות, כסף וזהב, אבל לא היו השורות מעורבות³⁴⁴. טעם למה היו עושים בצורה כזו של שורות, הוא כדי שיתעסקו רבים במצוה, וברב עם הדרת מלך³⁴⁵, וגם כי היה ציבור עצום בעזרה והיה המקום דחוק וצר ללכת אל המזבח לשפוך הדם, ולכן עשו באופן כזה שיהא מסודר ולא בערבובי³⁴⁶, וגם כדי לזרז ולמהר את העבודה³⁴⁷.

³⁴⁰ מל"מ פ"א ממעשה הקרבנות ה"א, הביא מרמב"ן (השנות לשורש י"ב) שמברכין על כל עבודה ועבודה, וכ"מ ברש"י עירובין (דף נ"א, ד"ה והרי) ועיין מל"מ שם מ"מ בדעת הרמב"ם בזה. וכתב המל"מ דכל העבודות המסורות לכהנים דווקא, נוסח הברכה הוא אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, וכמו שמצינו נוסח זה באכילת תרומה וקדשים (רמב"ם סוף הלכות תרומות, ופ"א מביכורים ה"ב, ועיין דרך אמונה ביאור"ל שם). וכתבנו שנוסח הברכה הוא לקבל דם הפסח, באופן מפורט, וכנ"ל הערה 328, וכ"כ בעבודת הקרבנות (ח"א סי' קפ"ד) לענין קרבן תודה, וי"א שנוסח הברכה הוא לקבל את הדם, וכ"כ בבנין שלמה ח"א סי' כ', ואולי לאו דווקא, ויל"ע. ועיין בדרך אמונה (פט"ו מהלכות תרומות ציון הלכה ס"ק ר"כ) שכתב דאע"ג דהעושה מצוה לאחרים, נוסח הברכה הוא על עשייתו, ולא בנוסח לעשות, וא"כ לכאורה הו"ל לברך בנוסח אקב"ו על קבלת דם הפסח, ולא בנוסח לקבל, מ"מ מצות אלו מוטלות על כל הכהנים, והיו כעושה מצוה לעצמו, ולא לאחרים, ולכן מברך וצונו לקבל דם הפסח. וראיתי באיזה ספר שכתב שמברכין גם ברכת שהחיינו, ולכאורה אינו נראה, כי כבר בירכו שהחיינו על השחיטה.

יש לציין שכל כהן מברך רק בקרבן הראשון שמקבל את דמו, והברכה חלה על כל הקרבנות. רמב"ם פ"ד מעשה הקרבנות ה"ח ופירוש המשניות לזבחים פ"ב מ"א, וע"ע שפ"א כריתות כ"ב, וקרן אורה זבחים כ"ה, א וחומר בקודש לבעל התפא"י פ"ו אות ב'.

³⁴² פסחים ס"ה, א.

³⁴³ כ"ה לשון הרמב"ם פ"א מק"פ ה"ג. ובמשנה (פסחים ס"ד, א) אמרו ובידיהם בזיכים של כסף וכו', ובזך הוא תרגום של קערה (רמב"ם פיה"מ תמיד פ"ד מ"ד), והוא כפות גדולות לקבל בהם הדם (רש"י פסחים שם), ועיין רש"י שם שהעיר למה אמרו כאן לשון בזיכים, ולא אמרו לשון מזרקים כמו בכל מקום, ע"ש.

³⁴⁴ פסחים שם וברמב"ם שם, והטעם שכן הוא נ"י יותר. ועיין יכהן פאר (לגה"ק מבענדין) על הרמב"ם שם שנסתפק אם הוא דין שצריך גם כסף וגם זהב דווקא, או יכולים לעשות הכל מכסף או זהב לבד.

³⁴⁵ פסחים ס"ב, ורמב"ם פ"א מק"פ ה"ד. ועיין בתוס' יומא (כ"א, ד"ה מקום) שהעירו דבגמ' שם אמרו דאיכא למ"ד דאע"פ שיש מעלה של ברוב עם, מ"מ במקום שכינה אין עושים כן, דנראה כאילו טריחא ליה מילתא לראשון לגמור עבודתו, וכתבו דל"ד דכאן אחרי שמוסר לחבירו לא היה הולך לו, אלא חזר ומקבל ומושיט וחוזר ומקבל ומושיט, וממשיך בעבודה, ובהו אינו נראה כטורח עליו, אלא אדרבה ברוב עם הדרת מלך, וע"ע ט"ז א"ח תקפ"ה סק"ו.

³⁴⁶ מחצית השקל סי' קמ"ז סק"א. ובגמ' אמרו משום ברוב עם הדרת מלך ולא אמרו טעם זה, ואע"פ שבודאי היה בזה תועלת גדולה לשמור על הסדר, מ"מ מצד הציבור העצום והדחוק לא היו

כמה שורות היו שם, בואו חשבון, היקפו של המזבח הוא 128 אמות³⁴⁸, אבל שפרכת דם הפסח צריך שיהיה כנגד היסוד³⁴⁹, ויסוד המזבח לא היה מקיף מארבע רוחותיו³⁵⁰, אלא על צפון ומערב המזבח³⁵¹, ועוד אמה בצד דרום ואמה בצד מזרח, וא"כ נמצא שהיה 66 אמות למזבח שיש להם יסוד³⁵², ולפי החשבון של גברא באמתא יתיב³⁵³, א"כ היו שם 66 שורות של כהנים, ולפי חשבון 530,000 אנשים בכת ראשונה ושניה³⁵⁴, א"כ כל שורה של כהנים טיפלו בדם של 8000 קרבנות, ולפי חשבון הנ"ל שכת ראשונה ושניה היה בערך שעה וחצי, א"כ נמצא שכל דקה טיפלו הכהנים שבכל שורה בדם של 90 קרבנות³⁵⁵.

לעוצם ריבוי המזרקים המוטלים על הכהנים להעביר ולזרוק את הדם, נתעורר חשש שמא יניח מזרק א' על הרצפה עד שיהיה פנוי לזרוק את דמו וכדו', ואח"כ ישכחו ויקרוש הדם ויפסל למזבח, לכן הנהיגו בביהמ"ק לעשות את הבזיכים והמזרקים בלא שולים, שלא יוכלו להעמידם על הרצפה³⁵⁶.

צריכים לעשות שורות, והיו הכהנים יכולים להסתדר גם בלי זה, וכמ"ש לעיל (ליד הערה 254) שבקרן חגיגה לא מצאנו שעשו כן, אלא עיקר הטעם היה משום ברוב עם הדרת מלך.
347 שפ"א פסחים סד, א.

348 כי המזבח הוא 32 x 32 אמה. ויודגש שכ"ז בבית שני, אבל בית ראשון היה המזבח 28 x 28 אמה, עיין מידות פ"ג מ"א, וא"כ בבית ראשון היו רק 58 שורות לפי חשבון זה, אף שהיו הרבה יותר אנשים, עיין לעיל ליד הערה 83.

349 עיין הערה 373.
350 עיין לקמן הערה 307.

351 ובזה יש להבחין, כי בצד צפון המזבח הוא מקום בית המטבחים, ושם מותר לזרים ליכנס לצרכי עבודה, והיו עושים שורות ממקום השחיטה עד למזבח, אבל צד מערב המזבח הוא בין האולם ולמזבח, והוא מקום צד מאוד ויש רק 11 אמה בין המזבח לכותל האולם (וכולל את מקום הכיור ומדרגות האולם), גם הנה לעיל (הערה 307) הבאנו דעת הרבה ראשונים שאסור לזרים ליכנס לשם, וא"כ צריך לומר שהשורות שהיו בצד מערב המזבח לא היו שוחטים שם, אלא היו שורות ארוכות ומתעגלות והולכות לאחורי העזרה, לצדדי המזבח בצפון או בדרומו, או היו הולכות עד מורח העזרה לעזרת כהנים ושם היו שוחטים.

352 ויצוין שכל חשבון זה הוא אם נאמר שאפשר לשפוך את דם הפסח בכל מקום שיש יסוד, אבל לשיטת הרמב"ם יתבאר לקמן (הערה 374) שצריך לשפוך בקרן זוית המזבח דווקא, וא"כ יתכן שהיו שורות מכל הצדדים, וכהן האחרון של כל שורה היה צריך ללכת עד קרן זוית, לשפוך ולחזור לשורה, ולקבל את המלא ולהחזיר את הריקן וחזור חלילה, ולפי"ז היה העבודה הרבה יותר מסובך ומורכב, כי כ"כ כהנים מכמה שורות היו באים בכל רגע לשפוך בקרן זוית המזבח.

353 עיין לעיל הערה 309, גם צריך ריוח שיוכלו להחזיק את המזרקים ולהעבירם מיד ליד וכו'.
354 עיין לעיל ליד הערה 302.

355 ובאמת יתכן שהחשבון אינו נכון, כי בכל העזרה היו עומדים בצפיפות למעלה מדרך הטבע, והיו עומדים מאה אנשים בכל אמה מרובעת כנ"ל, ונמצא בכל אמה מרובעת יש עשר שורות של עשר אנשים, וא"כ בסמוך למזבח (66 אמות) נוכל להעמיד עשר אנשים בכל אמה, וה"ז 660 שורות, וא"כ כל שורה הקריבו 800 קרבנות, ובכל דקה טיפלו בדם 9 קרבנות, והיינו שבכל קרבן טיפלו במשך 6.5 שניות, וגם זה הוא למעלה מהשגת אנוש, ולמעלה מדרך הטבע לגמרי.

356 משנה פסחים סד, א ולא היו לבזיכים שולים שמא יניחום ויקרוש הדם, ופירש"י שמא יניחום כהנים על גבי קרקע עד שיקבלו דם אחר מחמת שהן מרובין, וישכחום ויקרוש הדם ולא יהא ראוי לזרוק, ע"כ, ומשמע שהוא ענין מיוחד בקרבן פסח, אכן בברייתא (שם ע"ב) ת"ר כל הבזיכין שבמקדש לא היו להן שוליים חוץ מבזיכי לבונה של לחם הפנים וכו', ולפירש"י צ"ל דמשום קרבן פסח הנהיגו כן בכל הבזיכים שבמקדש.

מיד כששוחט השוחט, קיבל הכהן את הדם, ומסרו לכהן העומד בראש השורה, ומיד נותנו לחבירו העומד לצידו, וחבירו לחבירו, עד שמגיע אל הכהן הסמוך למזבח. כל כהן מקבל את המזרק המלא ביד ימינו, ואח"כ הוא מחזיר את הריקן ביד שמאלו³⁵⁷, עד שהמזרק הריקן חוזר לראש השורה, ושוב מקבלים בו דם הקרבנות, וחוזר חלילה³⁵⁸, והכל נעשה בזריזות מופלאה, עד שהמזרקים נראים ממש כחיצים ביד גיבור³⁵⁹. מרוב הזריזות והמהירות עלול להשפך דם באופן שלא יורק דמו על המזבח, ולכן י"א שעשו תקנה לזה, והיו ממלאים מזרק א' מן הדם שעל הרצפה³⁶⁰ וזרקו ממנו זריקה אחת על המזבח³⁶¹. הכהנים זהירים שאפילו טיפת דם אינה ניתנת על בגדי הכהונה, אם ניתזה טיפת דם על הבגדים הם נפסלים לעבודה³⁶², ואם עבד בבגד מלוכלך עבודתו פסולה³⁶³.

³⁵⁷ פסחים סד,ב אמרו שקודם מקבל המלא ורק אח"כ מחזיר הריקן, ושני טעמים נאמרו בזה, הא' משום שאין מעבירין על המצוות, ולכן מיד שכמושיטין לו את המלא צריך לקבלו, ורק אח"כ להחזיר את הריקן שאינו עבודה, כן מבואר בגמ' ורש"י שם, וטעם הב' הוא משום זריזות במצוה, שאינו מחזיר את המזרק עד שמקבל את השני, שלא יהיה פנוי מן המצוה, כ"כ הרמב"ם בפיה"מ שם. ומה למדו הפוסקים (רמ"א סי' קמ"ח ס"ח ועיין מג"א ופמ"ג שם) שביום שקורין בתורה בשני ס"ת, אין מסלקין את הראשונה עד שכבר הניחו השניה על השלחן, שלא יהי פנוי מן המצוה, כמו כאן שאין מסלק את המזרק מיד עד שמקבל את האחר. והמג"א הקשה דבגמ' משמע דהטעם אינו משום זה, רק משום אין מעבירין על המצוות, וכתב וז"ל: ואפשר לומר דכולהו חדא טעמא היא, דלהכי אין מעבירין על המצוות שלא יהא פנוי מן המצוות, ודוחק, עכ"ל.

ומש"כ דהמלא בימינו והריקן בשמאלו, כ"כ במג"א שם, והטעם כתב במחה"ש דהמלא שהוא עבודה מקבל בימינו, והריקן אינו מעשה עבודה וזה היה תופס בשמאלו, וגם דהמלא אוחז בימינו כדי שלא ישפוך מה שבתוכו, (ואיטר יד פסול לעבודה, ובעל מוס הוא, רמב"ם פ"ח מביאת מקדש ה"א).

³⁵⁸ לא מצאתי מפורש, אכן לכאורה זהו הטעם למה החזירו את המזרקים, כי אם לא היו יכולים להניחם באיזה מקום ליד המזבח. והנה המזרקים חוזרים מלוכלכים מדם, ויל"ע אם אפשר לקבל דם במזרק מלוכלך בדם, ודיעבד ודאי כשר, דמין במינו אינו חוצץ (עיין סוגיא יומא נח,א), וגם דם מבטל דם, וא"כ לא אכפת לן בטיפת דם הנשארת במזרק. אכן יל"ע אם מותר לכתחילה, והאם הוא דרך כבוד להשתמש במזרק מלוכלך, ואולי מכבוד המצוה הוא להראות ריבוי הקרבנות, וע"ד שבח הוא לבני אהרן וכו' (עיין לקמן ליד הערה 405), או יתכן דבאמת לכתחילה אינו ראוי לקבל הדם בכלי מלוכלך, אלא דבערב פסח לעוצם ריבוי הקרבנות לא היו יכולים לקבל הכל בכלים נקיים, ולכן עשו באופן זה, ועיין לעיל הערה 294.

³⁵⁹ תיאור הרומאי.

³⁶⁰ עיין לקמן ליד הערה 399.

³⁶¹ דעת רבי יהודה בפסחים סה,א דלא חיישינן שמא לא נתקבל הדם בכלי, כי כהנים זריזים הם ובודאי קיבלו כל הדם כדון (כמ"ש לעיל ליד הערה 342), ומ"מ חיישינן שמא בעת הולכת הדם מרוב הזריזות אולי נשפך הדם שכבר נתקבל בכלי, ולכן עשו תקנה זו, ולא הוודו לו חכמים, דס"ל דנתערב עם דם התמצית שפסול למזבח, ונתבטל בו, ואין תקנה לדם הנשפך, ור"י ס"ל דאין דם מבטל דם, ושפיר כשר למזבח. ועיין לקמן ליד הערה 414.

³⁶² בגמ' פסחים סה,ב מבואר שבגדים המלוכלכים בדם פסולים לעבודה, ואם עבד עבודתו פסולה, אכן יל"ע מה שיעור לכלוך לענין זה, האם אפילו בטיפה א' או רק כשמלוכלך יותר באופן שמתבייש לעמוד לפני גדולים, ובליקוטי הלכות להח"ח (זבח תודה וזבחים נב,א בדפי הספר) נסתפק בזה, ופשטות הגמ' יומא נט,א משמע דאפילו בטיפת דם נפסלו ע"ש, ובמאירי יומא יב,ב משמע דדוקא נתלכלכו ביותר, וע"ע חומר בקודש לבעל תפא"י פ"א הערה א'.

³⁶³ ולא זו בלבד, אלא בגדי כהונה שנתלכלכו אין מכבסין אותם, אלא מניחים אותם לעשות מהם פתילות, רמב"ם פ"ח מכלי המקדש ה"ה. ועיין בליקוטי הלכות הנ"ל שיצא לחדש דרך במטונפים ממש אין מכבסין אותם, אבל ניתזה טיפת דם וכדו' אף אם עבודתו פסולה מ"מ מותר לכבסן, ע"ש.

הולכת הדם למזבח עבודה היא, וצריך להוליך בהליכה ברגל, וא"כ א"א לקיים מצות הולכת הדם ע"י מסירה לחבירו, שזהו הולכה שלא ברגל ולא שמה הולכה³⁶⁴, אלא הכהן האחרון שבסוף השורה לא היה עומד סמוך למזבח ממש, אלא בריחוק ב' או ג' פסיעות, והיה הולך ממקומו בסוף השורה עד למזבח ושופך וחוזר³⁶⁵, וי"א שכל כהן היה עושה איזה קירוב ע"י רגליו³⁶⁶, ועל כל מזרק שקיבלו לידיהם³⁶⁷ היו הולכים ברגל ומתקרבים משהו אל המזבח ומוסרים לכהן הבא, וחוזרים לאחוריהם, והיו נראים כמו רוקדים רצוא ושוב.

הכהן המקיים מצות הולכת הדם למזבח³⁶⁸, מברך ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו להוליך דם פסח³⁶⁹, בהולכת הדם מכיין לשם קרבן פסח ולשם הבעלים³⁷⁰.

כשהמזרק מגיע לכהן שבסוף השורה שהוא עומד סמוך למזבח³⁷¹, הוא שופך שפיכה אחת בנחת מן המזרק לקיר המזבח מעל ליסוד, כדי שיפלו על היסוד³⁷², ולכן שפיכת

³⁶⁴ פסחים סד, ב ורמב"ם פ"א מפסולי המוקדשין הכ"ג, והרמב"ם בהלכות קרבן פסח לא הזכיר דין זה, וכתב הלח"מ פ"א מק"פ הי"ד דהרמב"ם סמך על מש"כ בהלכות פסולי המוקדשין, ובודאי איירי בנייד כדן, ועיין צ"ח פסחים שם מש"כ בזה.

³⁶⁵ מאירי פסחים סד, א. ולפ"ז מבואר דא"צ שיעשה כל ההולכה ממקום קבלת הדם עד למזבח בהולכה ברגל, וסגי שיוליכנו מעט כדינו, והשאר במסירה מיד ליד בהולכה שלא ברגל, וכ"מ לשון הגמרא שם שאמרו דנייד הוא פורתא, ומשמע דא"צ שכולם יהיו נייד, אלא סגי בא' דנייד, והאריכו בזה האחרונים, עיין מל"מ פ"א מפסולי המוקדשין הכ"ג, ובקדן אורה זבחים ט, א. ומש"כ המאירי כהן אחרון הסמוך למזבח, לכאורה אורחא דמילתא נקט, אבל מצד דיני הולכה א"צ דווקא כהן הסמוך למזבח, וה"ה כל כהן אחר שהלך ברגליו מעט מהני, ועיין בזה במרכבת המשנה פ"ג מפסולי המוקדשין ה"ט, ע"ש.

³⁶⁶ גירסת ר"ח דנייד פורתא, וכ"ה הגירסא בזבחים יד, ב ומשמע שכולם היו נדיים. והטעם יתכן משום שצריך שכל ההולכה תהיה ברגל, ולא סגי במקצת הולכה, או יתכן אף אם נימא דא"צ הולכה בכולו, מ"מ ברוב עם הדרת מלך, ורצו לקיים הולכה כדינה ברגל ע"י הרבה כהנים (כ"כ מרכבת המשנה פ"א מקרבן פסח הי"ד, ותורת הקדשים בליקושי הלכות להחיות פסחים פ"ה אות צ').

ועיין ברש"ש זבחים ט, א, שכתב דאע"פ שכשמוסר לחבירו בודאי חלק מן ההולכה נעשה בידו, מ"מ כיון שמהלך גם ברגליו שפיר היא הולכה ברגל, כי הלא גם כשמוליך ברגל ממש א"א להשמר שלא יוליך ידו קצת בעת הולכתו, ובע"כ שהכל הוא חלק מן מעשה ההולכה, ושפיר הוי הולכת הדם ברגל וכשר, ולא פסלו אלא הולכה שלא ברגל, שאין בה מעשה הולכה כלל, וע"ע יד דוד זבחים שם.

³⁶⁷ עיין לעיל הערה 355.

³⁶⁸ ויל"ע אם כל הכהנים שבשורה מברכין, או רק א' מברך. והנה אם רק האחרון שסמוך למזבח מקיים מצות הולכה, א"כ ברור שרק הוא מברך, ואם כולם ניידים פורתא וכולם מקיימין מצות הולכה, א"כ יתכן שכולם מברכין, ויל"ע עוד.

³⁶⁹ כנ"ל הערה 340, וי"א דהולכה אין מברכין עליה, עפ"ד התוס' מנחות (יח, ב ד"ה מנין) שכתבו דהולכה בכלל קבלה היא, וא"כ אין מברכין עליה.

³⁷⁰ וי"א שמכוין לשם ששה דברים הנ"ל, עיין לעיל ליד הערה 338.

³⁷¹ וכ"ז אם אמרינן שכולם היו ניידים פורתא (כנ"ל הערה 366), וא"כ היה השורה עד למזבח ממש. והבאנו (לעיל הערה 365) דיש אומרים שכל הכהנים היו עומדים, ורק האחרון היה מקיים הולכה ברגל, ולפ"ז היה השורה מסתיים בריחוק ב' או ג' פסיעות מן המזבח, והיה הולך ושופך את הדם וחוזר לשורה, וחוזר חלילה.

³⁷² פסחים פט, א ורש"י, ובדף קכא, א ורש"י ד"ה שיירי דם. ויצוין שיש תנאים החולקים, וס"ל שהוא בזריקה היינו שעומד מרחוק וזרק את הדם על כותל המזבח מעל ליסוד, ולא איכפת ליה אם

הדם כשרה בכל מקום שיש יסוד, דהיינו בכל צד צפוני ומערבי של המזבח, ואמה אחת בצד דרום ואמה אחת בצד מזרח, שבהם יש יסוד³⁷³. דעת הרמב"ם שצריך שתהא השפיכה בקרן זוית דייקא, וא"כ צריך לשפוך את הדם בא' משלושת זויות המזבח – חוץ מדרומית מזרחית שאין בה יסוד³⁷⁴, ולפ"ז צ"ל שהשורות הסתיימו באיזה מרחק מן המזבח, והכחן היה הולך מסוף השורה אל קרן זוית המזבח, ושופך שם את הדם, וחוזר לשורה ומקבל את המזרק הבא, ומחזיר הריקן, וחוזר חלילה³⁷⁵. הכהן המקיים מצות שפיכת הדם, מברך ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לשפוך דם פסח³⁷⁶, ומכוין לשם קרבן פסח ולשם הבעלים³⁷⁷.

עד ארכובותיהם בדם ~ אמת המים

אמת המים היתה עוברת בעזרה נכנסת מצד א' ויוצאת מצד השני של העזרה³⁷⁸, והולכת אל נחל קדרון³⁷⁹, אמת המים רחבה אמה ועמוקה אמה, ומכוסה במכסה שלא יפלו בה³⁸⁰.

מקור המים היה ממעין "מי נפתוח" הנקרא גם "עין עיטם"³⁸¹, שהיה במקום גבוה יותר מירושלים, והיו ממשיכין את המעין משם אל ביהמ"ק, והיו המים עוברים בעזרה. גם המשיכו ממעין זה לבית הטבילה של כה"ג שהיה בנוי על החומה ע"ג שער המים³⁸²,

נופלים שיריים על היסוד או לא (עיין רש"י ותוס' קכא, א), וכ"ה במשנה פסחים סד, א ועיין רמב"ם פיה"מ ובמאירי שם, ועיין ברמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"י, ופ"ה ממעשה הקרבנות ה"י ובמפרשים שם שהאריכו.

³⁷³ רמב"ם פ"ב מבית הבחירה ה"י.

³⁷⁴ כתב הרמב"ם (פ"ה ממעשה הקרבנות ה"י) וז"ל: הבכור והמעשר והפסח, דם כל אחד מהן טעון מתנה אחת בשפיכה כנגד היסוד, באי זו רוח שירצה משלש זויות המזבח, שהרי קרן מזרחית דרומית לא היה לה יסוד כמו שביארנו וכו', עכ"ל, ובקרן אורה (ובחס סד, א בתוד"ה מפני) כתב דמשמע מהרמב"ם ששפיכת דם הפסח צריך להיות בקרן זוית המזבח דווקא, וכמו לשון הרמב"ם שם ה"ז ע"ש. ובאמת הוא מוכרח בלשון הרמב"ם שכתב שלוש זויות המזבח, כי אם הכוונה בכל מקום שיש יסוד, א"כ יש ב' צדדים שלמים עם יסוד, וב' צדדים שיש רק אמה א' עם יסוד, ומה כתב הרמב"ם שלוש זויות, ובע"כ שהכוונה לקרן זוית דווקא, ולכן יש שלוש, ומפורש דדעת הרמב"ם שקרבן פסח צריך שפיכה בקרן זוית המזבח. וכן משמע ברש"י זבחים (דף נג, א) וז"ל: בכל שאר הדמים שהן התחתונים מן החוט ולמטה, בקרן זוית המזבח עומד על הרצפה וזורק מן הכלי למזבח, וכל מקום שגיע למזבח כשר, עכ"ל, וג"כ מבואר דצריך מתן דמים בקרן זוית דווקא. ועיין בתוס' זבחים (דף סד, א) ד"ה מפני שנחלקו והביאו ראיה דא"צ קרן המזבח דייקא, אלא בכל מקום כשר, וע"ש בשטמ"ק אות ז' מש"כ בזה. ובשיטת הרמב"ם ורש"י יל"ע אם הוא לעיכובא או רק לכתחילה, ומ"מ בודאי הקריבו בביהמ"ק את קרבנות הפסח באופן של לכתחילה, ולא עשו את כל הפסחים באופן של דיעבד.

³⁷⁵ ועיין לעיל הערה 352.

³⁷⁶ כנ"ל הערה 340.

³⁷⁷ וי"א שמכוין לשם ששה דברים הנ"ל, עיין לעיל ליד הערה 338.

³⁷⁸ לא נאמרו דברים מפורשים על מקומה של אמת המים, היכן נכנסה לעזרה והיכן יצאה ממנה, ועיין עזרת כהנים (מדות פ"ג מ"ב ד"ה באמה) שהאריך בזה, וע"ע ר"מ קוים מידות שם.

³⁷⁹ מידות פ"ג מ"ב.

³⁸⁰ עזרת כהנים שם בשם סדר הדורות.

³⁸¹ תור"ד עירובין קד, א.

³⁸² יומא לא, א ורש"י.

גם ים שעשה שלמה³⁸³ במקדש היה מחובר למעין זה³⁸⁴ והיו הכהנים טובלים בו³⁸⁵. יש אומרים שמקור המים לאמת המים היה משער המים בביהמ"ק³⁸⁶, כי בימי בית שני היה נחל קטן שהיה יוצא מבית קדשי הקדשים כקרני חגבים, והיה יוצא ובא עד שער המים, ושם היה רחב כמלא פי פך קטן יוצא מתחת מפתן הבית³⁸⁷, ומזה היה אמת המים.

כמה וכמה שימושים היו בביהמ"ק לאמת המים הזו. היו מדיחין בה את העזרה, ע"י שהיו פוקקין את הנקב של יציאת המים, והיו המים עולין על גדותיהם ורוחצין רצפת העזרה שהיא של שיש, ואח"כ פותחין את הנקב והמים יוצאים, ונמצאת הרצפה נקיה³⁸⁸. הדחת בשר הקרבנות צריך להיות מאמת המים שבעזרה³⁸⁹. גם היו מטבילין בה כלי שרת שנטמאו³⁹⁰. גם כל דמים פסולין היו שופכין לתוכו³⁹¹. וכן חטאת העוף הבאה על הספק, מנתחה אבר אבר וזורקן לאמה, ומתגלגלת והולכת לנחל קדרון, ומתמקמק ומתפרק בקילוח המים³⁹². גם כשהיה חותה הגחלים לקטורת, אם נשפך ונתפור מן הגחלים היה מכבדן לאמת המים שלא יכוו בהן הכהנים³⁹³.

עוד שימוש גדול היה באמת המים, והוא שכל הדמים הנשפכין בעזרה מדם התמצית שאינו כשר למזבח³⁹⁴, היו יורדין לאמת המים, וגם כל הדמים הנזרקין ע"ג המזבח ושיירי הדם הנשפכין ליסוד, נופלים ויורדים מן היסוד אל הרצפה³⁹⁵, ומרצפת העזרה

³⁸³ מלכים א' ז, יג, ובתורא"ש (יומא לז, א ד"ה דהו) כתב דלא מצינו שהיה בבית שני, ועיין תוס' ישנים יומא שם שנסתפקו בזה, ועיין הגהות היעב"ץ שם, וברמב"ם הביא דין ים של שלמה, וכתבו לדייק דמשמע דס"ל שהיה גם בבית שני, ועיין פסחים קטב.

³⁸⁴ ירושלמי יומא פ"ג ה"ח, ורמב"ם פ"ה מביאת מקדש הט"ו.

³⁸⁵ ירושלמי שם.

³⁸⁶ כ"כ בתפארת ישראל מידות פ"ב מ"ו (אות ע"ד), וע"ש (אות ע"ה) שכתב לדון עוד שמקור נחל זה גופא הוא מעין עיטס.

³⁸⁷ מדות שם לפי פירוש הגר"א שם (נדפס עה"ג במשניות), שבימי בית שני היו המים מפכים, ולע"ל יהיה נחל שוטף, כמו שמפורש בנבואת יחזקאל פרק מ"ו, ושאר המפרשים פירשו שכל הענין יהיה רק לעתיד לבוא בב"א.

³⁸⁸ פסחים סדא ורש"י, במשנה אמרו שעשו כן בערב פסח, ובשלטי הגבורים (פרק כ"ג) כתב שהיו עושים כן בכל יום, וכ"מ קצת ברש"י שם ע"ש.

³⁸⁹ רשב"ם ב"ב ע"א, וכ"כ ברבינו גרשם שם, וכ"כ בתוס' מעילה יב, ד"ה כל, ועיין רמב"ם פ"ו ממעשה הקרבנות ה"ו שכתב הולך ומדיחין במים וכו' וכל המימות כשרין, ע"כ.

³⁹⁰ רשב"ם פסחים קטב.

³⁹¹ ובחים ע"א.

³⁹² תמורה לד, א ורש"י.

³⁹³ תמיד פ"ה מ"ה.

³⁹⁴ פסחים סה, א.

³⁹⁵ במשנה מידות פ"ג מ"ב אמרו, ובקרבן מערבית דרומית היו שני נקבים כמין שני חוטמין דקין, שהדמים הניתנין על יסוד מערבי ועל יסוד דרומי יורדין בהן ומתערבין באמה. ולא אדע מה נעשה עם כל שאר הדמים היינו שזרקו על קרנות האחרים, וכן הניתנים מתנה אחת שכשר בכל מקום שיש יסוד, ובאמת ברש"י יומא נחב כתב שהדמים היו שותתין ונופלים מן היסוד על הרצפה ומתערבין באמה, ולא הזכיר מנקבים כלל, וכן ברש"י ע"ז מדא, וכנראה מאליו נשפך מהמזבח לארץ ומשם לאמת המים, ובקרבן דרומית מערבית ששם היו נותנין כל שיירי הדם, והיה שם ריבוי דמים, לכן שם עשו נקבים שישפך באופן מסודר. ולכן בפנים לא כתבנו מהנקבים, אלא שהדמים היו נופלים ויורדים מן היסוד אל רצפת העזרה, ויל"ע עוד בכ"ז.

היו יורדין ומתערבין באמה, ויוצאים עם האמה לנחל קדרון³⁹⁶, ושם היו נמכרין לגננים לזבל בהם שדותיהם, והדמים להקדש³⁹⁷. כן הוא הסדר בכל ימות השנה.

בערב פסח היו פוקקין את נקב האמה³⁹⁸, וכל הדמים הנשפכים היו נשארים ברצפת העזרה, ולא היה להם דרך לצאת, ונמצא שהיתה כל העזרה מליאה בדם³⁹⁹ עד ארכובותיהם, היינו עד גובה הברך⁴⁰⁰. אם נחשב את כמות הדם⁴⁰¹ הוא בערך 1680 קוב, שהוא 1,680,000 ליטר (מליון ושש מאות ושמנים אלף ליטר, 444,000 גאלון) דם⁴⁰².

³⁹⁶ מידות שם, וברש"י ומאירי פסחים כב,א.

³⁹⁷ יומא נח,ב.

³⁹⁸ פסחים סה,ב, ופירש"י פוקקין נקב חומת העזרה שהדמים המתערבין באמה יוצאים בו לחוץ, והיינו שהיה בחומת העזרה נקב לכניסת המים ומצידה האחר היה נקב ליוציאת המים, ובערב פסח היו פוקקים את נקב יציאת המים. ולכאורה צ"ל שהיו פוקקין גם את נקב כניסת המים, דא"כ תתמלא העזרה מים. ואחר גמר העבודה היו פותחין את נקב כניסת המים וכל הדם יוצא, ואח"כ היו פוקקין את נקב יציאת המים ופותחים את נקב כניסת המים ועי"ז העזרה מתמלאת מים ומדיחין את העזרה.

עוד יש שפירשו כי הנה ודאי הימה אמת המים מכוסה, שלא יפלו בה בנ"א (כנ"ל ליד הערה 380), והיה פתח לדם לדרת אל האמה, ופתח זה היו פוקקין, (וע"ע חכמת שלמה מהרש"ל פסחים שם).

³⁹⁹ במציאות הדברים לא הבנתי איך לא נשפך הדם מפתח העזרה אל החוץ ואל הלשכות הפתוחות לעזרה, ואיך נשאר כל הדם בפנים, ואולי כי היו נועלים דלתות העזרה, וכנראה היו הדלתות אטומות. ועדיין צ"ע מה היה כשפתחו את שערי העזרה בין כת לכת, וכי נשפך כל הדם החוצה אל הר הבית, וצ"ע. ואולי כשבנו את האיצטבאות עשו גם כמין כותל לעצור את הדם מלצאת מצד הפתח, כדי שיצא רק כשפתחו את פתח יציאת המים, ויל"ע עוד.

גם בעזרת כהנים (מדות פ"ג מ"ב ד"ה ואגב נדקדק) העיר על שטיפת העזרה הלא עזרת ישראל נמוך מעזרת כהנים שתים וחצי אמות (רמב"ם פ"ז מבית הבחירה ה"ג), וא"כ לכאורה התמלא עזרת ישראל מים עד גובה שתים וחצי אמות, ורק אח"כ באו המים לעזרת כהנים, ואיך יצאו המים מעזרת ישראל, כי כשפותחים את אמת המים לא יצאו המים מהמקום הנמוך יותר, וכתב דצ"ל שהיה גם בעזרת ישראל פתח ליוציאת המים, ע"ש.

ולפ"ז גם הדם נתקבץ שם בגובה שתים וחצי אמות, ורק אח"כ נתמלאה העזרה עד ארכובותיהם, וצ"ל שבעזרת ישראל עשו איצטבאות גבוהות יותר, גם יל"ע דלפ"ז א"א לכהנים לעבור שם בלא איצטבאות, כי הדם יגיע עד גובה הראש, ויל"ע.

ולפי מש"כ דכשבנו האיצטבאות עשו גם כמין כותל למנוע מן הדם לצאת מפתחי העזרה, א"כ יתכן שעשו גם כותל שלא יצא הדם לעזרת ישראל, ועיין עוד.

⁴⁰⁰ ארכובה הוא הברך, הנקרא קני"א, משנה אהלות פ"א מ"ח ומפרשים.

⁴⁰¹ אם ננקוט שעד ארכובותיהם בדם הוא כפשוטו ממש, ולא דרך גזומא, ועיין מנחות קב,ב, וע"ע לעיל הערה 82.

⁴⁰² כי גובה אדם בינוני הוא שלוש אמות (עירובין מח,א), והארכובה היא בשליש גובה הגוף, וא"כ נמצא עד ארכובותיהם בדם הוא גובה אמה, וא"כ גובה הדם בעזרה היה אמה, והמקום הפנוי מבנין בעזרה הוא 15,631 אמות מרובעות, כנ"ל ליד הערה 305, ולפי חישוב ממוצע של חצי מטר לאמה, א"כ כל שמונה אמות מרובעות הם מטר מעוקב, והרי זה 1,953 קוב, ולהמבואר לעיל הערה 399 יש להוריד מהחשבון את עזרת ישראל, כמ"ש שמסתבר שעשו מחיצה שלא יצא הדם לשם, וא"כ הי"ז 1681.5 קוב.

ובאמת המספר הזה מתאים לפי החשבון, כי כמות הדם הכללית בבהמה הוא בערך 5 אחוז ממשקל הגוף, חצי מהדם נשאר בתוך הבשר, ורק כחצי ממנו יוצא החוצה, משקל כבש בן חצי שנה יש לשער בערך 55 ק"ג, וא"כ יוכל לצאת בערך 1.4 ליטר דם, כשנכפיל במספר הקרבנות 1,200,000 הי"ז 1,680,000 ליטר דם.

וטעם למה היו עושים כן הוא מפני ששבח הוא לבני אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם, והכוונה הוא שלא זו בלבד שלא היו נמאסים מן הדם והלכלוך⁴⁰³, אלא אדרבה העבודה חביבה עליהם, עד שנחשב להם לכבוד ושבח להלך בתוך הלכלוך⁴⁰⁴, ועוד שהוא שבח להרבות בדמים להראות על ריבוי העם⁴⁰⁵ וברוב עם הדרת מלך, והוא תפארת לכהנים שעושים את העבודה המרובה כ"כ⁴⁰⁶.

אכן הלכה היא שבגדי כהונה אסור שיהיו מלוכלכים, ואם עבד בבגד מלוכלך עבודתו פסולה⁴⁰⁷, וא"כ איך עושים את העבודה עכשיו כשכל העזרה מלאה דם עד גובה הברך, ואי אפשר שיגביהו בגדיהם שלא יטנפו מן הדם, כי בגדי כהונה צריך שיהיו לבושים עליו במידה המדויקת⁴⁰⁸, ולכן היו בונים איצטבאות שהם כמין מדריגה בנויה על קרקע העזרה, ודינם כקרקע העזרה⁴⁰⁹, ובמשך כל זמן העבודה⁴¹⁰ היו עומדים ע"ג האיצטבאות, ועי"ז לא יטנפו בגדיהם, אבל בעת שהיו עושים פעולות שאינם עבודה וכגון כשמביאים עצים למערכה⁴¹¹, היו הולכין עד הארכובה בדם ומגביהים את בגדי

⁴⁰³ עיין תוס' סוכה (ל"א, ד"ה דבעינא) גבי יששכר איש כפר ברקאי דכריך ידיה בשיראי, לכבוד עצמו היה עושה שלא יתלכלכו ידיו בדם האברים, ומבזה קדשי שמים קרי ליה, וכן פירש"י לעיל נ"א, ועיין ברש"י ע"הפ (תהלים ח"ג) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ע"ש.

⁴⁰⁴ כן הוא פשטות כוונת הגמ', ועיין חת"ס סוכה ל"א, מש"כ בזה.

⁴⁰⁵ מאירי פסחים סד"א, וכן משמע מדברי המפרש בתמיד כח"ב, ד"ה מפני, וע"ע לקמן הערה 485.

⁴⁰⁶ ולכל הפירושים יל"ע למה בקרבן פסח דייקא נתייחד ענין זה, ולא בשאר קרבנות הרגלים, וצל"ע, ואולי הוא זכר ורמז לענין ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך, שדרשו חז"ל על דם פסח (רש"י שמות יב, בשם מכילתא), ואכ"מ.

⁴⁰⁷ ולא זו בלבד, אלא בגדי כהונה שנתלכלכו אין מכבסין אותם, כמ"ש רמב"ם פ"ח מכלי המקדש ה"ה, ועיין לעיל הערה 362 – 363.

⁴⁰⁸ פסחים שם, ורמב"ם שם ה"ד.

⁴⁰⁹ כי כל העוסק בעבודה צריך שיהיה עומד על הרצפה, ואם היה דבר חוצץ בינו ובין הקרקע פסל, רמב"ם פ"ה מביאת מקדש ה"ז, אבל אלו האיצטבאות בנויות בקרקע ודינם כקרקע.

⁴¹⁰ היינו קבלת הדם הולכתו וזריקתו, וכן הולכת אימורים לכבש.

⁴¹¹ לכאורה הכוונה למה שאמרו ביומא (דף ל"ט, ורש"י) שבימי שמעון הצדיק היה אש של מערכה מתגבר ודולק מאליו ושוּרף את האימורים, ולא היו צריכין להוסיף עצים לחזק את האש (רק שני גזירי עצים שחרית וערבית לקיים מצות עצים), ומשנסתלק שמעון הצדיק לפעמים היה אש המערכה מתגבר ולפעמים אין מתגבר, והיו הכהנים מביאים ומוסיפים עצים למערכה כל היום כולו (וע"ע לקמן ליד הערה 480), וא"כ זהו שאמרו כאן שבהולכת עצים למערכה היו מהלכין בתוך הדם, היינו כשהוצרכו להוסיף עצים לחזק את האש.

אלא דיל"ע בזה, כי בגמ' יומא מה"א אמרו שהיה על המזבח מערכה גדולה ומערכה של קטורת, ומערכה של קיום האש, והרמב"ם (פ"ב מתמידין ומוספין ה"ד) פירש לקיים בה מצוות אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, אבל רש"י שם פירש שהמערכה של קיום האש הוא שאם אין אש של מערכה גדולה מתגבר, מוסיפין עליו ממערכה זו, ולפ"ז אם אין אש מערכה מתגבר מוסיפין עצים וגחלים בוערים ממערכת קיום האש, ולא היו מביאים עצים למזבח באמצע היום, (ורק לרבי יהודה שם ס"ל שלא היה מערכה לקיום האש, ופירש המאירי דל"י אם נחלשה האש היו מוסיפין גזירי עצים למזבח), וא"כ צל"ע מה אמרו כאן שהיו מביאים עצים למערכה באמצע זמן הקרבת קרבן פסח, ואולי בקרבן פסח שהיה ריבוי קרבנות והיה כמויות עצומות של אימורים, אם לא היתה אש המערכה מתגברת, לא היה די בהוספת גחלים מן מערכת קיום האש, אלא היה צריך להביא גם תוספת עצים, ויל"ע עוד, וע"ע בתוס' יומא דף ט"א, ד"ה ואחת, ובתוס' ישנים וריטב"א שם.

עוד יש להעיר שהולכת עצים למזבח אפשר לעשות בורים, וכמ"ש בגמ' יומא כ"א, וברמב"ם פ"ט מהלכות ביאת מקדש ה"ז, ומי"מ אמרו שבח הוא לבני אהרן, כי הכהנים היו העושים ועליהם הדבר מוטל.

הכהונה שלהם שלא יטנפו⁴¹². כל העם שבאו להקריב קרבן הפסח, כנראה גם הם היו עומדים ע"ג האיציטבאות⁴¹³, וכנראה כל העזרה היה מלא איציטבאות, והניחו רק שביל ומקום לכהנים לעבור שם בעת הולכת העצים למערכה, שאז היו הולכים על קרקע העזרה המליאה דם.

לדעת רבי יהודה היו פוקקין את אמת המים מטעם אחר, כי חששו שמא מחמת המהירות נשפך דם של איזה מזרק ולא הגיע למזבח, ולכן בגמר העבודה היו ממלאים כוס אחת מתערובת הדם המוטל על הרצפה, וזורקו ע"ג המזבח, ואזי מתקיימת זריקה לקרבן זה, ואף שמעורב בו גם דם התמצית הפסול למזבח, מ"מ אין דם מבטל דם, ונחשב שנזרק מדם זה הקרבן⁴¹⁴.

יש לציין דמבואר כאן שהדם אינו נחשב לכלוך, ואע"פ שהיתה העזרה מלאה דם לא היו נמנעין מלומר בעזרה דבר שבקדושה, שהרי היו קוראין את ההלל בשעת שחיטת הפסח, והיו מברכין על השחיטה ושאר עבודות⁴¹⁵. עוד יש להדגיש, כי על אף ריבוי הדם והבשר וכו', אין זבוב נראה בבית המטבחים⁴¹⁶, להראות שהשכינה שורה בביהמ"ק⁴¹⁷, וגם כדי שלא יצטערו הכהנים המתעסקים בעבודה⁴¹⁸, וכתבו הקדמונים שבשאר חלקי ביהמ"ק היו שם זבובים, ורק בבית המטבחים לא היו זבובים, כדי שיהא ניכר עוצם הנס, ושלא נחשוב שמצד טבע המקום אין מצוים שם זבובים⁴¹⁹.

ואת כל חלבו ירים ממנו ~ הפשט והוצאת החלבים

נחזור אל הישראל ששחט, הכהן קיבל את הדם, והישראל מפנה את המקום לבאים אחריו לשחוט, עכשיו צריך להפשיט את העור ולהוציא את האימורים. הלכה היא שאין מפשיטין עד שיזרק הדם⁴²⁰, בערב פסח לגודל המהירות⁴²¹ הדם נזרק מיד, וכבר

⁴¹² כל זה בפסחים סה,ב.

⁴¹³ בשפ"א זבחים לה,א העיר בלשון הגמ' שבח הוא לבני אהרן, והלא כל כלל ישראל היו עומדים בעזרה שהיתה מליאה דם עד הארכובה, וע"ש, ולכאורה י"ל שכל כלל ישראל גם הם היו עומדים ע"ג איציטבאות, ועיקר הענין היה להראות ריבוי הדם, ולזה סגי במה שהלכו הכהנים להביא עצים למערכה.

⁴¹⁴ פסחים פה,א ולעיל הערה 361.

⁴¹⁵ תשב"ץ ח"ב סי' מ"ג, ועיין נמוקי או"ח לגה"ק ממונקאטש סי' קס"א מש"כ בזה.

⁴¹⁶ אבות פ"ה מ"ה.

⁴¹⁷ רש"י אבות שם, ועיין ב"ר (פנ"ד,א) שדרשו עה"פ (משלי טז), ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים איתו, זהו זבובים.

⁴¹⁸ תפא"י שם.

⁴¹⁹ מהר"ם אלמושונינו בפרקי משה לאבות שם, דייק הלשון שלא נמצא זבוב בבית המטבחים, ולא אמרו ולא נראה זבוב במקדש, ומשמע שבית המטבחים דייקא.

⁴²⁰ רמב"ם פ"ה ממעשה הקרבנות ה"ח, טעם הדין כתב רש"י זבחים קג,ב שאסור לשהות הדם כל כך עד שיסיים את ההפשט, ויל"ע הלא הפשט כשר בור, והכהן יוכל להמשיך בעבודה, ויל"ע. ביורשלים פסחים פ"ה ה"י אמרו הטעם כדי שהזריקה תהיה על קרבן שלם, ולא על קרבן חתוך ומנותח, ע"ש ובמפרשים.

אפשר להפשיט. הפשט וניתוח כשרים בור⁴²², ולכן הישראלים עושים את ההפשט והניתוח⁴²³, ובפרט בערב פסח שהכהנים טרודים ומלאים עבודה⁴²⁴, כל ישראלים כשרים לעבודות אלו, ומ"מ לא היו מניחין לעשות אותם אלא למיחסין מן המשיאין לכהונה⁴²⁵.

כעת כאו"א צריך להפשיט את קרבנו, הוא פונה לצד צפון העזרה, שם היה מקום שנקרא בית המטבחים⁴²⁶, ושם היו שמונה עמודים של אבן נמוכים מקומת אדם⁴²⁷, על כל עמוד היתה מונחת חתיכת ארז שהיו קבועים בה אונקליות, והם מסמרות כעין מזלגות של ברזל, ועליהם תולים את הבהמה להפשיטה. בין העמודים היו שולחנות של שיש, והבהמה התלויה מונחת על השלחנות כדי שלא תהא נגררת על גבי קרקע⁴²⁸. כל עמוד יש לו אונקליות משלושה צדדיו, חוץ מצד ההיכל, כדי שלא יעמדו ואחוריהם לקודש⁴²⁹, גם בכתלי העזרה באיזור בית המטבחים היו קבועים אונקליות⁴³⁰. כמובן לעוצם ריבוי הקרבנות אין מספיק אונקליות לכולם, ולכן היו מכינים מקלות דקים וחלקים, וכל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט, תוחב את המקלות בתוך הגידים שברגלי הכבש, ומניח את המקל על כתפיו ועל כתפי חברו ומפשיט, מי שלא מצא מקלות מניח ידו על כתף חברו ויד חברו על כתפו, ותולה את הפסח בגידי ארכובותיו על זרועו ומפשיט⁴³¹.

אין מוציאים את האימורים עד שיפשיט את עורו⁴³² לכה"פ עד החזה⁴³³, וי"א עד

⁴²¹ עיין לעיל ליד הערה 359.

⁴²² רמב"ם פ"ט מביאת מקדש ה"ז.

⁴²³ רש"י פסחים סה, כתב וכהנים לא היו מפשיטין קדשים קלים, דמה לי ולהן, ע"כ, ומשמע שגם בכל ימות השנה הבעלים היו מפשיטין, כי אינו מוטל על הכהנים, ולפ"ז בקדשי קדשים הכהנים היו מפשיטין, ועליהם מוטל הדבר, ועיין רש"י קידושין נג, שבעלי מומין חולקים בקדשים, שאף הם היו מתליעים בעצים ומפשיטים ומנתחים ושוחטים, וע"פ הנ"ל לכאורה הכונה לקדשי קדשים, אבל קדשים קלים מוטל הוא על הבעלים.

⁴²⁴ מאירי פסחים סד, א.

⁴²⁵ וזה הכונה אין בודקין מן המזבח ולמעלה, שמי שעושה עבודת הפשט וניתוח ה"ז בחזקת מיוחס ומשיא לכהונה, תוס' כתובות כד, ב ד"ה חד, וקידושין דף עו, ב ד"ה אין. וה"ה גם בשחיטה, ועיין בתורא"ש קידושין עו, א ובט"ז י"ד סי' א' סק"א, ועיין בהמקנה קידושין שם שהעיר מלשון הגמ' פסחים פח, ב האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח, ומשמע שגם עבד יכול לשחוט קדשים, וכתב דצ"ל דלא דווקא נקט, אלא העבד יתנהו לאחר לשחוט.

⁴²⁶ מדות פ"ג מ"ה.

⁴²⁷ ראב"ד תמיד פ"ג מ"ה שלכן נקראו ננסים – היינו נמוכים, ועשו כן כדי שיהא נקל להפשיט.

⁴²⁸ תוס' יומא טז, ב ד"ה מן, וע"ש שדנו אם הם השולחנות שעליהם היו מדיחים (תמיד פ"ד מ"ב), או שכאן היו עוד שולחנות מיוחדים לזה.

⁴²⁹ תוי"ט מידות פ"ג מ"ה בשם הראב"ה, ועיין תפארת ישראל בעוז תמיד שם.

⁴³⁰ פסחים סד, א ורש"י, וברמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ד.

⁴³¹ פסחים שם, והנה במשנה שם אמרו דרבי אליעזר ס"ל דהמקלות מוקצין בשבת, ולכן היה תולה על ידיו, ורבנן ס"ל אין שבות במקדש (מאירי שם), ומ"מ לכאורה עצה זו יוכל לעשות אם לא מצא מקלות.

⁴³² שבת קטז, א שלא יוציא את האימורין קודם הפשטת העור, וכ"כ ברמב"ם פ"א ממעשה הקרבנות ה"ח.

⁴³³ רש"י שבת קלג, ב.

שגומר להפשיט את כולו⁴³⁴, והוא מכבוד המצוה, כדי שלא ידבקו נימין של צמר על האימורים.

לפני הוצאת האימורים צריך להוציא את הקרביים והמעיים למחותם ולהדיחם, כדי להוציא את האימורים מקרבן נקי, שלא יהא נראה כנוטל אימורין מתוך זבח מנוול⁴³⁵, ולכן אחר ההפשט קורע את בטן הבהמה, ומוציא את הקרבים והקיבה, וממחה קרביה והוא שמנקב את הקרבים בסכין שיצא מהם הרעי, ומוציא מתוכם את הפרש הרך הנמחה בתוך המעים, ואח"כ דוחק בסכין להוציא את הליחה הדבוקה במעים⁴³⁶. בשאר ימות השנה מנקים את הקרבים בלשכת המדיחים, או על השלחנות שבבית המטבחים⁴³⁷, אבל בערב פסח לא יתכן שכולם יעשו שם, גם הצפיפות עצומה ואין מקום לזוז, אלא כאו"א במקום עומדו היה ממחה הפרש מן הכרס הקרבים וכו'⁴³⁸.

אחר ניקוי הקרבים, צריך להוציא את האימורים, הניתוח והוצאת האימורים כשרים בזר⁴³⁹, והדרך הוא שהישראל עושה עבודות אלו⁴⁴⁰. כאו"א הוא מומחה לניקור, והוא קורע את בטנו ומוציא את כל החלבים והאימורים⁴⁴¹, והם החלב אשר על הקרב ועל הקיבה, ושתי הכליות והחלב שעליהם, עם החלב שעל הכסלים, ויותרת הכבד ועמו נוטל מעט מן הכבד עצמו, ובכבש מוסיף גם את האליה תמימה עם החוליות מהשדרה

⁴³⁴ רמב"ם בפ"א מקרבן פסח הי"ד כתב ותולין ומפשיטין את כולו וקורעו וממחה את קרביו וכו', ומפורש שצריך הפשט כולו.

⁴³⁵ ירושלמי פסחים פ"ו ה"א, ע"ש ובמפרשים, והובא במהר"י קורקוס פ"א מק"פ הי"ד, וכן מבואר בלשון הרמב"ם שכתב וז"ל: וממחה את קרביו עד שמסיר מהן הצואה והפרש, ומוציא את האימורין, עכ"ל, ומבואר שמחיו קרביו קודם להוצאת האימורים, וכנראה מקורו מדברי הירושלמי הנ"ל, ויש להעיר דביעב"ץ בסדר הקרבת קרבן פסח כתב את מחיו הקרב וכו' עם ההכנות לצליה, ולכאורה דלא כהרמב"ם.

והנה בירושלמי אמרו דזהו טעם להתיר גם מחיו אבריו בשבת, ובגמ' שבת קטז, ב אמרו טעמים אחרים למה הותר בשבת, וא"כ נראה דהבבלי נחלק בדיון זה, אכן יתכן דהבבלי ס"ל דאינו מעכב ואינו טעם להתיר בשבת, אבל לכתחילה ודאי ראוי לעשות כן. ועיקר הדבר לא הבנתי, מאחר שמוציא את הקרבים, שוב אין הובח נראה כמנוול, ולמה צריך גם מחיו והדחת הקרבים לפני הוצאת האימורים, וצ"ע.

⁴³⁶ פסחים סח, א ורש"י.

⁴³⁷ מצאנו בביהמ"ק ב' מקומות שנאמר שהיו מדיחים את קרבי הקדשים, והוא בלשכת המדיחים ועל השלחנות שבבית המטבחים, ודנו הראשונים בזה, י"א דאת הקרבים הדיוח בלשכת המדיחים, ועל השלחנות הדיוח רק את בשר הקרבנות, וי"א דהכרס מליאה טינופת מרובה, ולכן מדיחין אותה בלשכת המדיחים, שלא להרבות טינוף בעזרה, אבל את שאר הקרבים היו מדיחין על השלחנות, וי"א דהדחה ראשונה היו עושים בלשכת המדיחים, ושם היה יוצא עיקר הטינוף, ואח"כ היו מדיחים אותה שוב על השלחנות, (עיי' תוס' יומא יט, ד"ה ששם, ובפירוש הרא"ש תמיד לא, א, וברמב"ם פ"ו ממע"ק ה"ו) ואכמ"ל.

⁴³⁸ לא מצאתי דברים מפורשים בזה. ויל"ע היכן הניחו כמויות עצומות של פרש וטינוף היוצא מן הכרס והקרבים, כי יש לשער כמות של 1 ק"ג פרש במעי הבהמה, וא"כ היה בכל כת אלפי ק"ג טינופת, וכנראה היה איזה סדר ומהלך לפנות את כל הפרש הלזה.

⁴³⁹ רמב"ם פ"ט מביאת מקדש ה"ו.

⁴⁴⁰ רש"י פסחים סה, ב, וע"ע לעיל הערה 324 והערה 423.

⁴⁴¹ רמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ו.

עד מקום הכליות⁴⁴², וכל אלו הם הנקראים אימורים, מלשון אמירה, שהם הדברים שנאמרו להעלותם ולהקטירם למזבח⁴⁴³, או שהוא מלשון הפרשה שהם מופרשים לגבוה⁴⁴⁴, או מלשון חשיבות⁴⁴⁵.

אחר שהוציא את האימורים נותנו במגיס⁴⁴⁶, והוא כמין קערה של כלי שרת⁴⁴⁷, ואע"פ שאין חובה שיהיה עתה בכלי שרת, מ"מ נותנו במגיס ולא על גבי רצפה, שלא יהו קדשי שמים מוטלים כנבלה⁴⁴⁸. אפשר להניח אימורים של כמה קרבנות במגיס אחד⁴⁴⁹. את כל המגיסים מניחים במקום מסוים, והכהנים נוטלים אותם משם להעלותם למזבח⁴⁵⁰, ויש להתבונן שמונחים בעזרה למעלה ממאה אלף מגיסים מלאים⁴⁵¹, פלא והפלא היכן היה מקום בעזרה⁴⁵² להניח את כל המגיסים הללו, בנוסף לאלפי האנשים העומדים שם.

אחר שעושה את הניתוח והוצאת האימורים צריך להשלים את ההפשט⁴⁵³, כדי שלא יהיה בשר הפסח מוטל בבזיון, ולא יהיו קדשי שמים מונחים כנבלה, וגם כדי שלא

⁴⁴² רמב"ם פ"א ממעשה הקרבנות ה"ח.

⁴⁴³ רמב"ם פיה"מ בהקדמה לסדר קדשים, ותו"ט פסחים פ"ה מ"י, ועיין סוכה נהב.

⁴⁴⁴ ככתוב (דברים כו, יז) את ה' האמרת היום, שפירש"י שהוא מלשון הפרשה והבדלה, כן פירש המל"מ פ"א ממעשה הקרבנות ה"ח.

⁴⁴⁵ שהם כמו מורים ואדונים על כל האיברים, ערוך ערך מר.

⁴⁴⁶ פסחים סה, ב.

⁴⁴⁷ ר"ח שם, ובפיה"מ לרמב"ם שם כתב וז"ל: ומגיס כלי שמוליכין בו החלבים ושאר האמורין למזבח.

⁴⁴⁸ תוס' יומא סו, ב ד"ה אטו, ועדיין יל"ע למה צריך להניחו בכלי שרת דווקא.

⁴⁴⁹ תוספתא פסחים (פ"ד ה"י) קרעו והוציא את אמוריו אפילו של ארבעה ושל חמשה נתנן במגס וכו', ע"כ, ואף שהקטרה צריכה להיות אימורי כל קרבן בנפרד, מ"מ כהנים זריזין הם, ולא חיישנין שיבואו לידי ערבוב, חסדי דוד שם, וע"ע ירושלמי פסחים סוף פ"ה.

⁴⁵⁰ גמ' פסחים סה, ב אמרו קרעו והוציא את אמוריו, נתנם במגיס להקטירם, והקשו אטו הוא גופיה הוה מקטר לזו (והא זר הוא, רש"י), אימא להקטירין על גבי המזבח (נותנן במגס עד שיבוא הראוי להקטירין ויקטירם, רש"י), והנה הולכה עבודה היא, ויש לדון אם צריך שתהא כל ההולכה ממקום ההפשט והניתוח אל המזבח כדינה ככהנים, וא"כ הישראל צריך להשאיר את המגיס עם האימורים במקום שעשה את ההפשט וניתוח, והכהן יבוא ויטלנו ויוליכנו למזבח, ולפ"ז כל העזרה היתה מליאה מגיסים מלאים באימורים, והכהנים הלכו כל הזמן ללקטם מכל העזרה, ולהוליכם אל המזבח, וכן משמע קצת מלשון רש"י הנ"ל שכתב נותנן במגיס עד שיבוא הראוי להקטירין ויקטירם, ע"כ, ומשמע קצת שנותן את האימורים במגיס ומניחו במקומו, עד שיבא הראוי להקטרה ויקחם. או יתכן דכיון דאין שיעור למצוות הולכה, וסגי בהולכה כל שהוא, א"כ סגי במה שהכהן יוליכה מעט, וא"כ יוכל הישראל ליקח את האימורים ולהניחו במקום מסוים, והכהנים יקחוהו משם, ולא מצאתי בזה דבר ברור. ולעיל הערה 365 הבאנו שדנו האחרונים בהולכת הדם, אם כל ההולכה עבודה היא, או דסגי במקצת הולכה כדינה, ויתכן דה"ה בהולכת אימורים (דבגמ' זבחים יד, ב מדמי לזו, ועיין במל"מ פ"א מפסולי המוקדשין הכ"ז), וע"ע בתוס' זבחים לא ד"ה סימן. ואולי יתכן לדון עוד, דאף אם נימא שצריך שהכהנים יעשו את כל ההולכה, מ"מ אם הישראל נוטלו לצד האחר היפך המזבח, לא חשיבא הולכה כלל, וא"כ כל הישראלים הניחוהו בצד א' היפך צד המזבח, ומשם נטלוהו הכהנים להוליך ולהקטיר, ויש להתבונן עוד בזה.

⁴⁵¹ כי היו 530,000 קרבנות בכת ראשונה ושניה, כנ"ל ליד הערה 302, ואם הניחו אימורים של חמש קרבנות במגיס (כנ"ל הערה 449) היו 106,000 מגיסים.

⁴⁵² כמובן ההפשט והוצאת האימורים נעשה בתוך העזרה, וכן הנחת המגיסים היא בעזרה, כי מה שיוצא מחומת העזרה נפסל, רמב"ם פ"א ממעשה הקרבנות ה"י, ובלא"ה הלא דלתות העזרה נעולות עד שסיימו כת זו.

⁴⁵³ למ"ד שלא הפשיטו את כולו לפני הוצאת האימורים, וכנ"ל הערה 433.

יסריח, כי העור מחממו ומסריחו, ואין זה כבוד המקום שיהיה בשר הקדשים – שהוא כאוכל משולחן גבוה – בשר מגואל ומתועב⁴⁵⁴.

ריח ניחוח אשה לה' ~ הקטרת האימורים

הכהן נוטל את המגיסים המלאים ומוליכם למזבח, הולכת האיברים למזבח עבודה היא⁴⁵⁵, הכהן המוליך את האימורים מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו להוליך אימורי פסח⁴⁵⁶. מצות הולכה היא להוליך את האימורים ביד, ואם רצה נותן את האימורין בכלי⁴⁵⁷, הכהן נוטל את האימורים ביד או בתוך המגיס⁴⁵⁸ ועולה בכבש, ומניחם על הכבש⁴⁵⁹. על הכבש⁴⁶⁰ יש ערימת מלח סדומית⁴⁶¹ המיועדת למליחת הקרבנות⁴⁶², לקיים מה שנאמר⁴⁶³ על כל קרבן תקריב מלח, הכהנים⁴⁶⁴ מולחים את

⁴⁵⁴ שבת קטז, ורש"י. ולכן אפילו כשחל ער"פ בשבת מפשיט את כולו, אף שאינו צורך ההקרה. ערב פסח שחל בשבת אמרו בגמ' שבת קיז, א שמשפטיין בברזי, היינו בחתיכות קטנות באופן שאינו דרך מלאכת הפשטה, אכן הרמב"ם (פ"א מקרבן פסח ה"ד) לא הביא דין זה, וכתב הלח"מ דס"ל כדעת התוס' שם שכתבו לדון דרבנן אמרו כן לדבריו דריב"ק, אבל לרבנן מותר בכל גזוין, ועיין מפרשי הרמב"ם שהאריכו.

⁴⁵⁵ זבחים יד, ורמב"ם פ"א מפסולי המקודשין הכ"ב, ועיין פסחים סה, ב ולעיל הערה 410 והערה 450.

⁴⁵⁶ לא מצאתי בפירוש, אכן לכאורה עבודה היא ומברכין עליה, וכנ"ל הערה 340.

⁴⁵⁷ מנחות כו, א הקטר חלבים ואברים ועצים שהעלן בין ביד בין בכלי וכו' כשרין, ומשמע שאין חילוק ביד או בכלי. וברמב"ם פ"ז ממעשה הקרבנות ה"א משמע לכאורה דלכתחילה ביד, ואם רצה יוכל לעשות בכלי, ועיין בנו"כ שם, ובאמת בבעל המאור פסחים (יח, ב מדפי הרי"ף) כתב דהולכה בעינן ביד דווקא, וכ"כ במאירי פסחים סה, ב, וצ"לע מגמ' מנחות הנ"ל. ומאידך עיין בתוס' יומא סז, ב ד"ה אטו, שפירשו קושית הגמ' בפסחים וכי חובה הוא לעשות כן להעלותם במגס וכו', ומשמעות הלשון שיש מעלה לעשותו במגיס, אבל אינו חובה, ובהשגות הראב"ד על הבעל המאור פסחים שם, כתב דההולכה למזבח הוא בכלי שרת לכבוד המצוה. וע"ע ערוה"ש העתיד קדשים סי' ע"ז סעיף א' ואילך, ואכמ"ל עוד בכ"ז.

⁴⁵⁸ בהולכת האימורים לראש המזבח יכול לקחת אימורים של כמה קרבנות יחד, וכנ"ל הערה 449.

⁴⁵⁹ יומא כה, א ושם כו, א מפורש שבקרבן התמיד היו שני פייסות, הא' מי מעלה איברים לכבש, והב' מי מעלה איברים מן הכבש למזבח, וברמב"ם פ"ז ממעשה הקרבנות ה"ד כתב דין זה גבי קרבן עולה, וה"ה בשאר הקרבנות, כמפורש בתוספתא יומא פ"א ה"א, וסוכה פ"ד ה"ט, ע"ש, וע"ע גבורת ארי יומא כו, ב.

⁴⁶⁰ מנחות כא, ב, ורמב"ם פ"ה מאיסורי מזבח ה"ג, ועיין רדב"ז פ"ז ממעשה הקרבנות ה"א, ועיין בתוספתא מנחות פ"ז ה"ב ומפרשים שם, וטעם הדבר למה מולחים שם דייקא, כתב בחסדי דוד על התוספתא שם, שהוא כדי להסמיק את המליחה להקטרה ככל האפשר, כדי שלא ימס המלח על האימורים, ויעשה מי מלח הפסול למליחת הקרבנות.

⁴⁶¹ מנחות כא, א.

⁴⁶² המלח שמולחין בו את כל הקרבנות משל ציבור הוא, רמב"ם פ"ה מאיסורי מזבח ה"ג. יש להתבונן בכמות המלח העצומה הנערכת למליחת אימורים של למעלה ממלין קרבנות, והכל מוכן ומזומן שם על הכבש, כנראה הכהנים הביאו כל הזמן עוד מלח מלשכת המלח. יש לציין שהיה בביהמ"ק ממונה מיוחד על המלח, ונקרא שמו בן מקליט, ועיין לעיל הערה 20.

⁴⁶³ ויקרא ב' ג.

⁴⁶⁴ נחלקו הראשונים אם מליחה כשירה בור, עיין רמב"ן קידושין לו, ב שנסתפק בזה, ובפירושו לתורה ויקרא ב' א דעתו שכשירה בור, וכ"כ בריטב"א קידושין שם, והאחרונים האריכו בזה, עיין נו"ב"י י"ד סי' מ"ג, ועיין בהגהות בנו הגר"ש, ועיין שו"ת חת"ס ח"ו ליקוטם סי' כ'. אכן המליחה צריך להיות ע"ג הכבש, ואין זר עולה על הכבש (עיין מנחות כא, א), ולכן כתב בלחם משנה (פ"ה מאיסורי

האימורים יפה יפה כמולח בשר לצלי שמהפך את האבר ומולח⁴⁶⁵, אחר המליחה מעלים את האימורים לראש הכבש, והוא גמר מצות הולכה⁴⁶⁶.

הכהן עולה בצד ימין הכבש, עד שהוא מגיע לסוף הכבש, ומברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו להקטיר אימורי הפסח⁴⁶⁷, וזורק את האימורים בידו⁴⁶⁸ ממקום עמידתו בסוף הכבש⁴⁶⁹ אל תוך אש המערכה הגדולה⁴⁷⁰. בנתינת האימורים על האש צריך להקטיר חלבי כל קרבן לבדו, שלא יערב חלבים של קרבן זה בחלבים של קרבן אחר⁴⁷¹, גם צריך שיזרוק את כל האימורים של כל קרבן ביחד⁴⁷². כשהכהן סיים להקטיר הוא יורד מן המזבח לאחוריו כשפניו לצד המזבח⁴⁷³.

אחר זריקת האימורים לאש, מחמת ריבוי האימורים המונחים זה על זה, מצוי שחלק מן האיברים לא נפלו בדיוק על מקום האש, ומקצתן יוצאין לצדדין, ולכן צריך לערוך את האיברים שיהיו מכוונים כולם כנגד האש, והכהן עולה על ראש המזבח ועורך את האימורים על האש⁴⁷⁴. ואע"פ שהמצוה היא ליתן את האימורים ע"ג האש⁴⁷⁵, מ"מ אם נותן ע"ג אימורים אחרים הוי הקטרה כמצוותה, כי כולם יחד נקטרים⁴⁷⁶.

מזבח ה"ב) דודאי למעשה הכהנים היו מולחים, ומחלוקת הראשונים הוא רק אם עבר ועלה, או אם לא מלחו ע"ג הכבש, וא"כ מבואר דבפועל הכהנים היו מולחים, וכ"ה מבואר בתורה"ש קידושין ע"ש. נפק"מ מזה גם לנוסח הברכה, כי לכאורה מליחת הקרבנות מצוה היא, ומברכין עליה ברכת המצוות, ואם אינה מצוות כהונה א"כ לא נאמר הנוסח אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, רק אשר קדשנו במצוותיו וצונו, ועיין.

⁴⁶⁵ רמב"ם פ"ה איסורי מזבח ה"א, ואם מלח כל שהוא אפילו בגריר מלח אחד כשר.

⁴⁶⁶ תוס' יומא כו, א סד"ה דתנן, ועיין מקדש דוד קדשים סי' ה' סק"ב.

⁴⁶⁷ כנ"ל הערה 340.

⁴⁶⁸ תור"ד פסחים סה"ב דבעת ההקטרה היה נוטלו בידיו מן המגיס ומקטיר. וברמב"ם פ"ב מפסולי המוקדשין הכ"ד כתב דאם זרק על גבי האישים בין ביד בין בכלי וכו' הרי אלו כשרים.

⁴⁶⁹ רש"י פסחים עז, א ומשנה למלך פ"ו ממעשה הקרבנות ה"ד, ע"ש, ועיין אבן האול שם, ועיין ערול"נ סוכה מט, א ברש"י ד"ה בין כבש.

⁴⁷⁰ ובחים סב"ב ורמב"ם שם, וילפינן מקרא שנאמר הבשר והדם, כשם שהדם בוריקה כך הבשר בוריקה, ובגמ' שם אמרו על עולות, אכן ה"ה בשאר קרבנות, עיין רמב"ם פ"ו ממעשה הקרבנות ה"א וה"ב גבי חטאות, ושם פ"ט ה"א גבי אשמות.

והיה הפסק אויר מעט בין הכבש למזבח כדי ליתן האיברים למזבח בוריקה, רמב"ם פ"ב מבית הבחירה ה"ג, ועיין תוס' פסחים עז, א שכתבו דגם בלא אויר היה יכול לקיים מצות זריקה, אלא שהיה אויר כדי שע"י כך יזכור לזרוק.

⁴⁷¹ פסחים שם, וילפינן מקרא (ויקרא ג, יא) וְהִקְטִירֹהּ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחַ, וילפינן והקטירו לבדו משמע, וברמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ז, ופ"י מתמידין ומוספין ה"ז.

⁴⁷² פסחים סד"ב וילפינן מקרא (ויקרא ג, יד) והקריב ממנו וגו' את החלב וגו' ואת שתי הכליות וגו', והקטירם הכהן המזבחה, וילפינן והקטירם כולם כאחד, דין זה לא נתפרש ברמב"ם, ובמהר"י קורקוס פ"א מקרבן פסח ה"ז כתב שהוא בכלל דברי הרמב"ם שם, ע"ש, ועיין במשנה למלך פ"א ממעשה הקרבנות ה"ח שגרס דין זה ברמב"ם שם. שני אלו ההלכות שצריך כל החלבים יחד, וכל זבח לבדו, כתב במאירי פסחים שם דדיעבד כשר.

⁴⁷³ עיין ערול"נ סוכה מה"ב ברש"י ד"ה ומקיפין.

⁴⁷⁴ רמב"ם פ"ו ממעשה הקרבנות ה"ד, ועיין אבן האול שם, ומקורו מתורת כהנים (דיבורא דנדבה פ"ד, ג) שאמרו מה הדם בוריקה אף הבשר בוריקה, יכול יהא זורק ורובג (– פירושו כגל של אבנים זו ע"ג זו) תלמוד לומר וערך הבהן אותם, הא כיצד זורק ועורך, וכ"ה בתוספתא קרבנות פ"ד ה"ב, ועיין מל"מ שם שכתב שנרמז דין זה בגמ' יומא כד"ב, איכא סידור איברים, ע"ש.

מקטירים היום על המזבח כמות עצומה של בשר, תוך שלוש וחצי שעות⁴⁷⁷ האש אוכלת אימורים של 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) קרבנות, ויש לזכור שגודל המערכה הוא לכל היותר 11 X 24 אמות⁴⁷⁸... פלא והפלא איך האש משתלטת. בבית ראשון האש של מעלה – היינו האש היורדת מן השמים – היא היתה אוכלת את הקרבנות, והיא אש שאוכלת לחים ויבשים, והכל נשרף מיד, אבל בבית שני האש של מעלה לא אכלה את הקרבנות, אלא האש של הדיוט אוכלת את הקרבנות⁴⁷⁹, ומ"מ עד שנסתלק שמעון הצדיק היתה אש המערכה מתגברת ודולקת ואוכלת את כל הקרבנות, ולא היו צריכין להוסיף עצים, ומשנסתלק שמעון הצדיק לפעמים היתה אש המערכה מתגברת ולפעמים אינה מתגברת, והיו צריכין להוסיף עצים⁴⁸⁰ ולהפך בצינורא שהוא כעין מזלג, כדי שהאימורים ישרפו לגמרי⁴⁸¹.

מכל הקרבנות הללו נעשה כמות עצומה של דשן, מה עושים עם כל הדשן הזה, כל בוקר מעלים את אפר הקרבנות שנשרפו מן המערכה אל התפוח, שהוא ערימה של אפר באמצע המזבח. כשנתרבה בו האפר ואין מקום למערכה, היו מוציאים את האפר אל מחוץ למחנה⁴⁸², אבל בימות הרגל לא היו מפנים את האפר מן התפוח, והיו משאירים את האפר של כל ימות החג ע"ג המזבח, אף שהיה מפריע להם בסידור המערכה⁴⁸³, ולפעמים בימי הרגלים התאסף עליו כשלש מאות כור אפר⁴⁸⁴. הטעם

והנה ברמב"ם כתב הלכה זו לענין קרבן עולה, ולא נתפרש אם ה"ה בשאר קרבנות, אכן משמעות התור"כ שהוא מדיני הוריקה, שאחר הוריקה צריך לעורכו ע"ג המזבח, וא"כ כיון שנתבאר לעיל הערה 470 שדין זריקה הוא גם בשאר קרבנות, א"כ ה"ה בעריכתם ע"ג האש צריך גם בשאר קרבנות.

⁴⁷⁵ עיין רש"י זבחים ק"א ד"ה והאיכא.

⁴⁷⁶ חזו"א מנחות ס"י כ"ג סוף סק"ב.

⁴⁷⁷ זמן הקרבת קרבן פסח, כנ"ל ליד הערה 240, וע"ע הערה 553.

⁴⁷⁸ לא מצאתי דברים מפורשים על גודל המערכה, אבל לכאורה כן הוא החשבון, כי גודל גגו של מזבח שהוא מקום המערכה הוא כ"ד אמה על כ"ד אמה בערך (רמב"ם פ"ב מבית הבחירה ה"ז), והמערכה הגדולה צריכה להיות במורחו של מזבח עד התפוח (רמב"ם פ"ב מתמידין ומוספין ה"ז), וא"כ נמצא שא"א שיהיה גדול יותר מזה, ויתכן דדין מערכה גדולה במזבח אינו לעיכובא, ובעת הצורך יכולין להוסיף גם בשאר צדדי המזבח, עיין רש"י זבחים נט"ב ד"ה אלף, ועיין במפרש תמיד לא, ב ד"ה במערב. וע"ע בראב"ד פ"ב מתמידין ומוספין ה"ז, ומאירי שקלים פ"ו מ"ג ד"ה שני גזירין, דמבואר בדבריהם גודל המערכה הגדולה היה אמה על אמה.

⁴⁷⁹ יומא כא"ב ומאירי שם.

⁴⁸⁰ יומא דף לט, א ורש"י, והלשון בגמ' שם ולא היו כהנים נמנעין מלהביא עצים למערכה כל היום כולו, וע"ע לעיל הערה 411. עוד יש להעיר כי דלתות העזרה נעולות, ולא היו יכולים להביא עצים מלשכת העצים שהיא בעזרת נשים, וכנראה היו מכניסים עצים באיזה מקום בתוך העזרה שיוכלו להביא עצים משם, ואולי היה זה בלשכת העץ שבדרום העזרה, עיין במשנה מידות פ"ה מ"ד.

⁴⁸¹ מעילה י"א, ועיין תוס' שם, ומל"מ פ"ו מתמידין ומוספין ה"א.

⁴⁸² כ"ה שיטת רש"י ויקרא ו"ד, ובחולין צ"ב ד"ה חולצו, אבל ברמב"ם פ"ב מתמידין ומוספין ה"ג נחלק, וס"ל שבכל יום הוציאו את האפר שבתפוח אל מחוץ למחנה, ועיין מל"מ שם, ובהשגות הראב"ד שם ה"ז.

⁴⁸³ תמיד כח"ב, ורש"י יומא כ"ב ד"ה דנפיש.

⁴⁸⁴ בגמ' שם דף כט, א אמרו דשלוש מאות כור דרך גזומא אמרו, (שיעור שלוש מאות כור – 74,600 ליטר לשיעור רח"ג, ולשיעור החזו"א הוא 130,000 ליטר).

לזה הוא מפני שריבוי האפר הוא נוי למזבח שיש עליו דשן הרבה, להראות שהקריבו קרבנות הרבה על גבי המזבח.⁴⁸⁵

מעשה ניסים היה בתפוח, כי אילו היתה הרוח נושבת על האפר, היה מתפזר האפר על כל ביהמ"ק, ועל כל הכהנים ועולי הרגלים, ואי אפשר היה לעמוד בעזרה אפילו שעה אחת, ובדרך נס מעולם לא נשבה הרוח את האפר שעל התפוח.⁴⁸⁶ בימי הרגל מחמת ריבוי הקרבנות היה כמות עצומה של דשן, שהיו צריכים להעלות מן המערכה אל התפוח, ולכן היו מקדימין עבודה זו מתחילת שליש אמצעי של הלילה, ולא כמו בכל יום שהיו מתחילין בעלות השחר.⁴⁸⁷

השיר יהיה לכם ~ ההלל בהקרבת הפסח

בשעת שחיטת קרבן הפסח והקרבנות⁴⁸⁸ עומדים הלויים⁴⁸⁹ על הדוכן⁴⁹⁰ וקורין את ההלל בשיר ובזמרה⁴⁹¹, ובגמרא⁴⁹² אמרו אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ואין אומרים הלל, דכיון דדבר מצוה הוא טעון הלל, גם⁴⁹³ הוא בכלל מה שאמרו נביאים שביניהן תקנו להם שיהיו אומרים על כל פרק ופרק וכל דבר חידוש⁴⁹⁴. ואע"פ ששיר הקרבנות אומרים רק בשעת ניסוך היין, כי אין שירה אלא על היין, זהו דווקא בשיר של אכילת מזבח, כגון זריקת דמים וניסוך המים והקטרת אימורים, בזה אין אומרים שירה, רק על היין, אבל ההלל בקרבן פסח אינו נאמר על אכילת מזבח כלל, אלא

⁴⁸⁵ כ"כ המפרש לתמיד שם, וכתב שהוא ע"ד שאמרו גבי קרבן פסח (לעיל הערה 405) שבח הוא לבני אהרן שמהלכין עד ארכובותיהם בדם, כך שבח כשיש עליו דשן הרבה.

⁴⁸⁶ היעב"ץ בלחם שמים על תמיד שם, וכתב ונס זה גדול ויקר בעיני יותר מכל הניסים שנעשו במקדש, וכתב דצ"ל שנכלל זה במה שאמרו במשנה אבות (פ"ה מ"ה) ולא נצחה הרוח את עמוד העשן.

⁴⁸⁷ יומא כ"ב ורש"י, ורמב"ם פ"ב מתמידין ומוספין הי"א. ועיין בתוס' ישנים ותורא"ש שם שנחלקו על פירוש, ופירשו דטעם שהקדימו בימות הרגל הוא כיון שהיה בעזרה רוב קרבנות ורוב עם, והיה דוחק גדול בעזרה, ולא היו יכולים להוציא את הדשן ולעבור תוך העם, ולכן היו ממהרין להתחיל לתרום מאשמורת הראשונה כדי שיספיקו להוציא את הדשן קודם קריאת הגבר, ע"ש, ועיין הגהות היעב"ץ שם.

⁴⁸⁸ רמב"ם פ"א מקרבן פסח הי"א. ועיין לקמן ליד הערה 495 דדעת התוס' נראה שאמרו הלל רק בעת השחיטה, וכן משמע בלשון רש"י סד"א ד"ה ואם גמרו, וד"ה ואם שנו, ע"ש.

⁴⁸⁹ מפורש בתוספתא פסחים (פ"ד ה"ט), וכן הוכיחו התוס' פסחים סד"א ד"ה קראו, ועיין תוס' הרשב"א משאנץ שם, וכ"כ הרמב"ם שם, וכן מוכח ממה שהבאנו בהמשך הערה 497.

⁴⁹⁰ תוספתא שם. גודל הדוכן הוא 1.5 x 135 אמה (200 אמות מרובעות), אם נחשב באותו יחס של צפיפות האנשים העומדים בעזרה, דהיינו 100 אנשים לאמה מרובעת (עיין לעיל ליד הערה 311), א"כ יש מקום על הדוכן לעשרים אלף לווים.

⁴⁹¹ פסחים סד"א ודף צ"ב. ומש"כ וקורין את ההלל בשיר וזמרה הוא מלשון התוספתא הנ"ל, והכוונה להדגיש שאינו דרך קריאה, אלא דרך שירה. לפני השירה היו הלויים מברכין ברכת המצות, שו"ת מהר"י אסאד יו"ד סו"ס שני, ויל"ע מה הוא נוסח הברכה.

⁴⁹² פסחים צ"ב ורש"י, ובדף קי"א, ושם הלשון אפשר ישראל שחטו את פסחיהן ונטלו לולביהן ולא אמרו שירה.

⁴⁹³ כ"כ רש"י צ"ב, ונראה שם דתליא בב' תירוצי הגמ', ע"ש.

⁴⁹⁴ פסחים קי"א. וברשב"ם קטוב, פירש כל פרק ופרק – כל רגל ורגל. והלשון כל דבר חידוש הוא מרש"י הנ"ל, והכוונה לכאורה דלא רק ברגלים ממש, אלא כל שהוא זמן ועת מיוחד, ולכן הקרבנות הפסח אף שאינו משלש רגלים, מי"מ הוא דבר חידוש, וטעון הלל.

ההלל נאמר על שחיטת הקרבן⁴⁹⁵. י"א שהישראלים המביאים קרבן פסח היו אומרים הלל⁴⁹⁶, והכוונה לומר שגם הישראלים היו קורין את ההלל⁴⁹⁷. עיקר השירה היא בפה⁴⁹⁸, ומעמידים מקהלה מיוחדת וענקית לכבוד קרבן הפסח⁴⁹⁹, מצרפים גם ילדים למקהלה, לפי שקול הילדים הוא דק, וקולן מנעים את השירה כתבלין המנעים את המאכל, ונקרא שמם צוערי לויים, כי הם מצערין את הלויים הגדולים שאין יכולים לבסם קולם כמותן⁵⁰⁰.

עם השירה בפה מנגנים גם בכלי שיר. התזמורת היתה של צלצל אחד, שש נבלים, מאה ועשרים חצוצרות, וכינורות בלי סוף⁵⁰¹. יש י"ב ימים בשנה שהוסיפו עוד כלי מיוחד מאוד, והוא החליל, ונקרא חליל שהוא לשון מתיקות, כי קולו מתוק לשמוע⁵⁰², כלי זה הוא עיקר התזמורת ונשמע קולו יותר מהכלים האחרים⁵⁰³, ושנים עשר חלילים היו שם⁵⁰⁴, אחד מהימים האלו הוא בעת שחיטת קרבן הפסח⁵⁰⁵. קול שירת הלויים וקול הצלצל והחליל היו נשמעים עד יריחו⁵⁰⁶.

⁴⁹⁵ תוס' ברכות לה, א ד"ה שאין, ועיין תוס' פסחים סד, א ד"ה קראו. ויש להעיר מהנ"ל הערה 488 דברמב"ם מבואר שהיו אומרים גם בשעת ההקרבה, ומ"מ י"ל דאין ההלל מיוחד על אכילת המזבח.

⁴⁹⁶ כ"ה תוס' סוכה נד, א ד"ה שיר בדעת רש"י, וכ"מ בשו"ת הר"י מיגאש סי' מ"ד. ועיין ערו"נ שבלשון רש"י אינו מוכרח כלל, כי רש"י כתב שכל כת אומרים הלל, ויתכן הכוונה שבכל כת אומרים הלויים הלל כדיון, ורש"י לשון המשנה נקט. וכתב עוד ד"ל שחילקו את הלויים לשלוש כתות, וכנ"ל הערה 296, וא"כ כוונת רש"י שהכת הזו של הלויים אומרים הלל, ועיין.

האחרונים הביאו עוד מלשון רש"י פסחים סד, א שבמשנה שם אמרו קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו, ופירש"י קראו את ההלל – אכל כיתות קאי, וכתבו האחרונים דמשמע שהכתות אומרים הלל, וכמדומה גם בלשון זה יש לדחות, דכוונת רש"י שלא תחשוב שקראו את ההלל אם גמרו שנו וכו', הוא על כל שלושת הכתות יחדיו, שבכל הכתות יחד היה רק ב"פ הלל וכו', ולזה הדגיש רש"י אכל כתות קאי, היינו שבכל כת קראו ושנו וכו', ועיין עוד. ועיין בבאר שבע (תמיד לגב), שהביא מחלוקת רש"י ותוס' זו, וכתב וז"ל: ואין בידינו להכריע כי יש פנים לכאן ולכאן, עד שיבא מורה צדק.

⁴⁹⁷ כי הלויים בודאי היו אומרים את ההלל, כמפורש בתוספתא הנ"ל הערה 489, וכן מוכח ממה שיתבאר שהיה גם חליל לשחיטת הפסח, וברש"י ערכין י, א (ד"ה ולא היה) מפורש שהלויים היו אומרים את ההלל, וא"כ צ"ל דהכוונה שגם הישראלים מקריבי הקרבן היו אומרים, וכן הוא בתיאור הרומאי. ועיין בחידושי מרן ר"ז הלוי הלכות קרבן פסח, שכתב ששיר הלויים הוא מדין שיר על הקרבן, ושיר הישראלים הוא הוא דין לומר הלל בעת הקרבת הפסח, וע"ש.

⁴⁹⁸ סוכה נא, א ורמב"ם פ"ג מכלי המקדש ה"ג.

⁴⁹⁹ צריך לכה"פ י"ב לויים, אבל יכולין להוסיף כמה שרוצים ואין שיעור למעלה, ערכין יג, ב ורמב"ם שם, ומן הסתם העמידו הרבה משוררים לכבוד הרגל. גם הנה הלויים חלוקים לכ"ד משמרות, כמבואר ברמב"ם פ"ג מכלי המקדש ה"ט, ובספר החינוך (מצוה תקט"ט) מבואר שגם בלויים אין חילוק משמרות ברגלים וכולם יכולים לשורר (ועיין במנח"ח שם ואכמ"ל), וא"כ ברגלים כולם באו לשורר, וע"ע לעיל הערה 276.

⁵⁰⁰ ערכין שם, ורש"י ורבינו גרשם.

⁵⁰¹ רמב"ם שם ה"ד, וכתבנו כאן את השיעור היותר גדול שמותר לעשות. יצוין שבתיאור הרומאי כתב שבערב פסח היו מוציאים את כל כלי השיר שהיו במקדש.

⁵⁰² כי חלי הוא לשון מתוק בארמית, ערכין י, ב ורש"י.

⁵⁰³ רע"ב ורמב"ם פיה"מ סוכה פ"ה מ"א.

⁵⁰⁴ כנ"ל הערה 501.

בביהמ"ק יש ממונים מיוחדים על הלויים, יש פקיד א' על המשוררים, הוא בורר בכל יום את המשוררים שיעמדו על הדוכן לומר שירה בפה⁵⁰⁷, והוא הממונה ללמד את הלויים את השיר, והוא מתחיל ומסיים את השיר⁵⁰⁸, ונקרא שמו הוגרס בן לוי⁵⁰⁹. יש גם ממונה על המנגנים, הוא המעמיד את המנגנים בכלי השיר⁵¹⁰, והוא מתחיל לנגן בצלצל, ואזי מתחילים כל הלויים לנגן⁵¹¹, ונקרא שמו בן ארזה⁵¹². בביהמ"ק היה לשכה מיוחדת ששם היו כל הכלי שיר, ושם הלויים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר⁵¹³.

כשכת ראשונה מתחילים לשחוט, מתחילים הלויים לקרות את ההלל, אם סיימו את קריאת ההלל ועדיין לא השלימו את ההקרה, היו חוזרים וקוראים פעם שניה, אבל לא היו צריכין לומר פעם שלישית⁵¹⁴, כי היו הרבה כהנים והיו זריזין ומהירין במלאכתן⁵¹⁵.

לפני שמתחילין את קריאת ההלל⁵¹⁶ היו תוקעים הכהנים בחצוצרות⁵¹⁷ שלש תקיעות, היינו תקיעה תרועה ותקיעה, וכן בהלל השני והשלישי שבכל כת, ויחד הרי הם ט' תקיעות⁵¹⁸ בכל כת⁵¹⁹. וי"א שעל כל הלל תוקעים תשע תקיעות, דהיינו שהיו תוקעים תר"ת בראש ג' הפרקים שבהלל, פ"א בתחילת ההלל, והשניה בפרק אהבתי, והשלישית בהודו⁵²⁰.

טעם שתוקעין בחצוצרות הוא כמו שנאמר⁵²¹ ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלוקיכם, ודרשו⁵²² ועל זבחי זו זביחת פסח, והיו

505 ערכין י, א ורש"י.

506 תמיד ל, ב ועיין לעיל הערה 247.

507 רמב"ם פ"ז מכלי המקדש ה"ה.

508 רע"ב ותפא"י שקלים פ"ה מ"א.

509 עיין לעיל הערה 20.

510 רמב"ם שם ה"ו.

511 רע"ב שם.

512 עיין לעיל הערה 20.

513 משנה מידות פ"ב מ"ו, והיא היתה מתחת לעזרת ישראל ופתוחה לעזרת נשים. גם היו לומדים שם את חכמת הנגינה (תבנית היכל אות ל"ט).

514 לדעת רש"י (סוכה נד, ב ד"ה ערב) היו מתחילים פעם שלישית ולא היו גומרין, ולדעת התוס' (שם נד, א ד"ה שייר) אף לא היו מתחילין פעם שלישית.

515 פסחים סד, א ורש"י, ורמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"א.

516 רש"י סוכה נד, ב ד"ה ערב, ורמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ב.

517 מבואר בסוכה נד, א, ע"ש.

518 פסחים סד, א ורמב"ם שם.

519 חוץ מהכת השלישית שלא היו אומרים ג"פ הלל, ולא היו בה ט' תקיעות.

520 תוס' סוכה נד, א ד"ה שייר, ועיין ערוך לנר שם, ולפירוש זה לא תקעו אלא בקריאת ההלל בפעם הראשונה, ולא כששנו ושלשו, ע"ש בריטב"א. וי"א שהיו תוקעים גם כששנו ושילשו לקרות, וכ"ה בתורא"ש שם.

521 במדבר י, י.

לכם לזכרון וכו' זכרון הושעה וטובה. בשאר קרבנות שצריך לתקוע תוקעים בשעת ניסוך היין, בקרבן פסח אין נסכים ולכן תוקעים בשעת שחיטה⁵²³.

כמעשה כת ראשונה ~ כת שניה ושלישית

במשך כל זמן ההקרבה של כת ראשונה⁵²⁴, השערים נעולים אין יוצא ואין בא⁵²⁵, מי שסיים את הקרבת הפסח שלו עומד וממתין עד שיסיימו כולם. אסור לשבת בעזרה⁵²⁶, ומ"מ סמיכה מותרת⁵²⁷, כי עיקר הטעם הוא משום כבוד שכינה, וסמיכה אע"פ שדינה כישיבה, מ"מ אין בה צורת ישיבה ממש, ואין בה חסרון כבוד⁵²⁸.

כשסיימו כת ראשונה פותחים את השערים⁵²⁹, יצאה כת ראשונה ונכנסה כת שניה, נתבונן כמה זמן לוקח לכל הקהל העצום הזה לצאת מהעזרה, ולפנות מקום לכת הבאה שיכנסו, 530,000 אנשים יוצאים, ו- 530,000 אנשים נכנסים⁵³⁰ דרך שער שרוחבו עשר אמות⁵³¹, שלפני השער יש חמש עשרה מדרגות⁵³²... צא וחשוב כמה זמן לוקח לציבור לצאת אחר התפילה מבית הכנסת, או לצאת מן האולם אחרי כינוס של המון רב...

בשערים היו עומדים שנים עשרה לויים מבחוץ וגזרי כסף בידם, ועוד שנים עשרה לויים

⁵²² ספרי זוטא וילקוט שמעוני בהעלותך רמז תשכ"ה, ועיין קרית ספר פ"א מהלכות קרבן פסח אזהרת רנ"ה.

⁵²³ ירושלמי פסחים פ"ה ה"ה ורמב"ם שם. והנה בקרבן התמיד כשהגיעו לפרק ותקעו, היו כל העם שבעזרה משתחווים, עיין תמיד פ"ז מ"ג ורמב"ם פ"ז מתמידין ומוספין ה"ז, וכן גם כשהיו תוקעין בשיר בקרבנות המוספין היו משתחווים, ולכאורה ההשתחוויה היא מצורת השירה (עיין בפסוק דה"ב כט,כח), ויל"ע אם ה"ה בקרבן הפסח כשתקעו על השיר, ולא מצאתי דברים מפורשים בזה, ויתכן דל"ד לשיר תמידין ומוספין, דכאן עיקר השיר הוא כצורת הלל ולא בצורת שירה (עיין לעיל הערה 491 - 492), ועיין היטב בתוספתא שקלים פ"ב ה"ז ומפרשים שם.

⁵²⁴ שהוא בערך שעה וחצי, כנ"ל ליד הערה 240.

⁵²⁵ עיין לעיל ליד הערה 297, ולקמן ליד הערה 529.

⁵²⁶ ורק מלכי בית דוד מותרין לשבת שם, יומא כה,א ורמב"ם פ"ז מבית הבחירה ה"ו. ובשבלי הלקט ר"ח סי' קע"ג כתב דמכאן מקור שהלל צריך עמידה, כי הלא היו קורין את ההלל בשחיטת הפסח בעמידה, כי אין ישיבה בעזרה.

⁵²⁷ תוס' זבחים יח,ב ד"ה וליתב.

⁵²⁸ עיין מג"א קמ"א סק"ב ופמ"ג שם, ותומים חו"מ סי' י"ז סק"ב. ועיין ביאור הלכה סי' תכ"ב ד"ה מעומד, דלפ"ז י"ל דסמיכה מותרת באמירת הלל, כי מקור הדין הוא מהלל של הקרבת פסח כנ"ל, ובוזה היה מותר סמיכה, וע"ש.

⁵²⁹ רמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ט.

⁵³⁰ כן היה מספר האנשים בכת ראשונה ושניה, כנ"ל ליד הערה 302.

⁵³¹ רמב"ם פ"ה מבית הבחירה ה"ה. עיקר הכניסה והיציאה היו דרך שער ניקנור (רש"י יחזקאל מ,טו), וכ"מ ברש"י במדבר ה,יה, ורש"י זבחים כ,א ד"ה ר"א, ומ"מ יתכן שהיו יוצאים גם משאר שערי העזרה, ואכמ"ל.

⁵³² משנה מידות פ"ה מ"ה. ובאמת הוא פלא והפלא איך לא נפלו במדרגות וכו'.

עוד יש להדגיש שהיציאה אינה לרחבה גדולה, אלא לעזרת כהנים שהמקום הפנוי בה הוא בערך כמו מקום 108 x 108 אמה (עזרת כהנים היא 138 x 138 ובארבע הפניות היו ארבע לשכות שכל אחת היתה 40 x 40 אמה)... שער היציאה מעזרת נשים גם הוא רוחבו עשר אמות... (משנה מידות פ"ב מ"ג).

מבפנים וגזרי זהב בידם, כדי לשמור על הסדר, ושלא יזקו הנכנסים והיוצאים זה בזה לרוב המהירות והדוחק.⁵³³

כשיוצאים מביהמ"ק יש הלכות, אין יוצאים ואחוריו להיכל, אלא הולך לאחוריו מעט מעט בנחת עד שיצא מן העזרה.⁵³⁴ כל היוצא מן המקדש צריך השתחויה,⁵³⁵ וא"כ כשהיו יוצאים לביתם היו צריכין להשתחוות. גם היו בהר הבית⁵³⁶ י"ג מקומות מסוימים שכל העובר שם צריך להשתחוות⁵³⁷ בפישוט ידיים ורגלים⁵³⁸.

כת שניה עושיין כמעשה הראשונה, כשסיימו כת שניה יצאו ונכנסו כת שלישית, כת שלישית עמה מועטין⁵³⁹, כי ישראל זריזין במצות, והיו דוחקין את עצמן להיות מן הקודמין במצוה⁵⁴⁰, ונקראו כת עצלנית, ואע"פ שכן הוא הדין הוא שצריך שלוש כיתות, מ"מ כאו"א ראוי לו לזרוז את עצמו להיות מן הראשונות, והמאחר נקרא עצלן.⁵⁴¹

כת שלישית מעולם לא הספיקו לגמור את ההלל אפילו פעם אחת, והספיקו לומר רק עד אהבת⁵⁴², לדעת רבי יהודה לא היו משלימין את ההלל, ודעת חכמים שאף כשסיימו את ההקרבה היו משלימין לגמור את ההלל.⁵⁴³

השלם כל הקרבנות ~ סיום העבודה והנקיון

שלוש הכיתות סיימו את הקרבת הפסח, הכהנים גמרו את עבודות הולכת הדם וזריקתו, עבשיו פותחים את נקב יציאת אמת המים, וכל הדם שהתאסף בעזרה זורם החוצה.⁵⁴⁴ העזרה כולה עדיין מלוכלכת מדם, ולכן היו פוקקים את נקב יציאת אמת המים, ופותחים את נקב כניסת המים⁵⁴⁵ וכל העזרה מתמלאת מים. היו ממלאים מים

⁵³³ תיאור הרומאי. כנראה היו אלו הלויים שהיו נועלים את שערי העזרה בין הכתות כנ"ל ליד הערה 300, והלויים הם השוערים בביהמ"ק כמבואר ברמב"ם פ"ג מכלי המקדש ה"ב.

⁵³⁴ רמב"ם פ"ז מבית הבחירה ה"ד וז"ל: כל שהשלים עבודה ונסתלק לו אינו יוצא ואחוריו להיכל, אלא מהלך אחורנית מעט מעט ומהלך בנחת על צדו עד שיצא מן העזרה, וכן אנשי משמר ואנשי מעמד ולויים מדוכנן כך הם יוצאין מן המקדש כמי שפוסע אחר תפלה לאחוריו, כל זה ליראה מן המקדש, עכ"ל.

⁵³⁵ עיין לקמן הערה 789, ולכאורה ההשתחויה היתה ע"ג האיצטבאות, ולא בתוך הדם, וכנ"ל הערה 413.

⁵³⁶ עיין תפארת ישראל פ"ב ממידות מ"ב.

⁵³⁷ משנה שקלים שקלים פ"ו מ"א ומ"ג, ומידות פ"ב מ"ג ומ"ז, וההשתחויה היא להודות לה' על נוי הבנין, או על שניצחו את מלכי יוון.

⁵³⁸ תפארת ישראל שקלים פ"ו מ"א.

⁵³⁹ פסחים סד, א.

⁵⁴⁰ מאירי ורבינו יהונתן שם.

⁵⁴¹ פסחים סה, א, ועיין רבינו בחיי שמות לב, כז.

⁵⁴² פסחים סד, א ורש"י. ומיתאמרא בשם צדיקים דדייקא אמרו שלא הגיעו לאהבת, שאילו היה בהם מידת אהבת, אהבת ה', אזי היו מודרזין למצוה, ועיין מהרש"א שם.

⁵⁴³ ריטב"א סוכה נד, ב. ובדעת ר' יהודה יל"ע הלא טעון הלל בהקרבתו, ואיך יוצאין יד"ח בחצי ההלל, ואולי כיון שנשלמה ההקרבה שוב ל"ח הלל בהקרבתו, ולא יועיל להשלים, ועיין.

⁵⁴⁴ עיין לעיל ליד הערה 396.

⁵⁴⁵ שהיה פקוק עד עתה, כנ"ל הערה 398.

עד גובה אמה⁵⁴⁶, כדי לשטוף את כל הדם שעל כתלי העזרה עד גובה ארכובותיהם⁵⁴⁷, אח"כ פותחים את אמת המים ויוצאים כל המים עם הדם, וכך היו עושים כמה וכמה פעמים עד שנמצאת העזרה נקיה⁵⁴⁸. גם כשחל ערב פסח בשבת היו עושים כן⁵⁴⁹, ואע"פ שאינו צורך העבודה כי אפשר לעשות את העבודה ע"ג האיציטבאות⁵⁵⁰, ומ"מ התירו משום שאין זה כבוד המקדש שיהיה עומד מלוכלך בדם עד מוצאי יום טוב הראשון, שלא יהיה בית ה' נראה כבית המטבחים⁵⁵¹. אחרי שניקו את הדם מפרקים את האיציטבאות לפני כניסת החג⁵⁵².

הכהנים צריכים לגמור את הקטרת האימורים, הלכה היא שאימורי קרבנות שנקרבו ביום חול אינם קרבים ביו"ט, ולכן הקטרת כל האימורים צריכה להגמר לפני הלילה. ורק בערב פסח שחל בשבת מותר להקטיר כל הלילה, כי חלבי שבת קרבים ביו"ט⁵⁵³, ואעפ"כ היו הכהנים מקטירין את הכל בו ביום אפילו כשחל בשבת, משום שחביבה מצוה בשעתה⁵⁵⁴, ועוד טעם משום שאין חלק הבעלים נותר באכילה עד שיוקטרו האימורים⁵⁵⁵, וא"כ א"א לאכול את קרבן הפסח עד שיגמרו להקטיר⁵⁵⁶, ולכן היו הכהנים מקטירים הכל מיד, ועד שסיימו את צלייתו⁵⁵⁷ ברור לנו שכבר הוקטרו כל אימוריו, ומותר הפסח באכילה.

⁵⁴⁶ עיין לעיל הערה 402.

⁵⁴⁷ כן נראה לכאורה, ויתכן שהיו ממלאים בגובה פחות מזה והיו מסייעים בידיהם לשטוף את הדם מן הכתלים, אכן משמעות הדברים היא שנמצאת נקיה מאליה, ויל"ע עוד.

⁵⁴⁸ פסחים סד, א, ובתוספתא פסחים פ"ד ה"י אמרו פוקקין אותה ומרגילין לה אמת המים עד שנעשית נקיה כחלב, ופירש בפסקי הרי"ד (פסחים שם) שמרגילין לה אמת המים הכונה שהיו פוקקין ושוטפין את העזרה כמה פעמים עד שנעשית נקיה.

⁵⁴⁹ אף שיש בו משום אשווי גומות, עיין פסחים סה, א ותוס' שבת צה, א ד"ה שרא זילחא.

⁵⁵⁰ מאירי שם.

⁵⁵¹ ולכן נחשב צורך המקדש, וא"כ אין שבות במקדש, צל"ח סה, א.

⁵⁵² לא מצאתי מפורש, אבל לכאורה א"צ עוד לאיציטבאות, ואין שום סיבה להשאירם שם ביו"ט, ומסתמא היו מפרקים אותם. וצריך לפרקם לפני החג כי יש בו איסור סותר, כיון שהיו בונים בבנין כנ"ל ליד הערה 409.

⁵⁵³ פסחים נטב, ורמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ח, ועיין פ"א מתמידין ומוספין ה"ח. ועיין לעיל ליד

הערה 240, והערה 477.

⁵⁵⁴ פסחים סח, ב, ורמב"ם פ"ד ממעשה הקרבנות ה"ג.

⁵⁵⁵ בפסחים נטב, אמרו כל כמה דלא מתקטרי אמורין כהנים לא מצו אכלי בשר, והאחרונים דנו אם דין זה נאמר רק בחלק הכהנים, או ה"ה גם בחלק הבעלים, ובתוס' ביצה (דף כב, ב ד"ה מאי) מפורש דה"ה בחלק הבעלים, ע"ש, ועיין צל"ח שם בארוכה, ועיין מנ"ח מצוה קמ"א אות ז', ובמל"מ פ"א ממעשה הקרבנות ה"ד, ואכמ"ל.

⁵⁵⁶ והנה הרמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ח כתב ומקטירין חלבי פסחים כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר וכו' כשחל י"ד להיות בשבת, ע"כ, ותמחו האחרונים א"כ איך יאכלו את הפסח, והלא לא נותר לבעלים עד שיוקטר, וכתב האור שמח דכוונת הרמב"ם דמה"ת אפשר להקריב כל הלילה, אבל ודאי מדרבנן צריכין להקטיר מיד כדי שהבשר יהא מותר לאכילה, וכ"כ טורי אבן על הרמב"ם שם. ובאמת היה מקום לדון דמדברי הרמב"ם ראייה דלא נאמרה הלכה זו על חלק הבעלים (כמ"ש לדון בהערה הקודמת), וע"ע רמב"ם פ"ח מפסולי המוקדשין ה"י, ובפ"ט ממעשה הקרבנות ה"א, ואכמ"ל.

⁵⁵⁷ עיין ליד הערה 643.

שובו לכם לאהליכם ~ הולכים הביתה

סיימנו את הקרבת הפסח, כאו"א לוקח את הקרבן שלו, ועוטפו בתוך העור שלו.⁵⁵⁸ ומפשילו לאחריו, בדרך שהסוחרים הישמעאלים עושים⁵⁵⁹, והיו עושים כן להראות שמבזה עצמו לחביבות המצוה⁵⁶⁰. או שהוא זכר ליציאת מצרים שהיו משארותם צרורות בשמלותם על שכמם⁵⁶¹. ואע"פ שקדשים טעונים שמירה מטומאה, ונפסלים בהיסח הדעת, וא"כ כשמפשילו לאחריו הלא אינו שמירה מעליא⁵⁶², מ"מ כיון שעוטפו בעורו, והעור אינו מקבל טומאה עד שנתעבד⁵⁶³, ע"ז הפסח שמור מטומאה⁵⁶⁴. כעת צריך משנה זהירות שלא יתחלף קרבנו שלו בשל אחר, דא"כ יהא שלא למנויו.

כשבאים הביתה מכניסים את העור לחומר עיבוד⁵⁶⁵ לפני כניסת החג, כדי שלא יתעפש ויתקלקל. אם לא הספיק לפני כניסת החג אסור לעשות כן ביו"ט⁵⁶⁶.

כשחל ערב פסח בשבת, אי אפשר לקחת את הפסח לביתו בשבת, כי ירושלים כרמלית היא⁵⁶⁷, אלא כת הראשונה יוצאין עם פסחיהם ויושבין בהר הבית, כת שנייה יוצאין ויושבין בחיל⁵⁶⁸, וכת השלישית עומדין⁵⁶⁹ במקומן בעזרה. כולם ממתנינים עד מוצאי שבת, ובמוצאי שבת הולך כל אחד לביתו⁵⁷⁰.

⁵⁵⁸ עורות קדשים קלים שייכים לבעלים, כמבואר בזבחים קג,א, וברמב"ם פ"ה מעשה הקרבנות ה"ט, ועיין לעיל ליד הערה 103.

⁵⁵⁹ פסחים סה,ב ורש"י, ורמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ו, ועיין הר המוריה שם שכתב דמשמעות הסוגיא הוא שרק כשחל בשבת היו עושים כן, ע"ש, ולא נתפרש שום טעם בזה, גם בתוס' שבת (קז,א ד"ה דשקיל הב') מפורש דבחול היו עושים כן, ע"ש.

⁵⁶⁰ הגהות היעב"ץ שם, ועיין הערה 284. ויש לציין דבספר נימוקי שובניי (ירושלים תרל"ו) הביא נוסחא ישנה ברש"י פסחים שם מכת"י, וז"ל: אין זה גנאי אלא דרך סוחרים וכו', ע"כ. וע"ע בצ"ח שם.

⁵⁶¹ שמות יב,לד. ועיין ברש"י שם שהיו יכולים להניח על בהמותיהם, אלא שנשאו שיירי מצה ומרור על שכמם לחביבות המצוה.

⁵⁶² פרה פ"ז מ"ה, ורמב"ם פ"י מפרה ה"ד, ועיין שבת צב,ב.

⁵⁶³ רמב"ם פ"ה ממעשה הקרבנות ה"ה.

⁵⁶⁴ אור שמח פ"א מקרבן פסח ה"ו.

⁵⁶⁵ אסור לעשות בורסקי לעיבוד עורות בתוך העיר (ב"ב כה,א), אבל שלב ראשון של מליחת העור וכדו' מותר. וע"ע ביצה יא,א.

⁵⁶⁶ עיין שו"ע אורח תצ"ג ס"ג ובפוסקים שם.

⁵⁶⁷ עירובין קא,א. כמה טעמים נאמרו למה לא היה עירוב בירושלים, ועיין פיה"מ לרמב"ם עירובין פ"י מ"ט. ובתפארת ישראל שם כתב משום משום שהיו בה הרבה צדוקים ובייתוסים שאסרו על האחרים, ולא רצו לבטל רשותן אל הפרושים, ובאגרו"מ (אורח ח"א סי' קל"ט סוף ענף ה') כתב טעם נוסף, מכיון שברגלים היו באים לירושלים מכל המקומות, חששו שמא יראו אנשים ממקומות שלא יהיו מתוקנים במחיצות כמו ירושלים, ויטעו ויטלטלו גם במקומם, ולכן לא עירבו כדי שיהיו אסורים גם בירושלים.

ובעיקר הדבר יש להוסיף, דאפילו אילו היתה ירושלים מעורבת, ג"כ היה אסור לקחת הפסח לביתו, משום דמכין משבת לחול.

⁵⁶⁸ והוא לפנים מן הסורג בהר הבית.

⁵⁶⁹ עומדים דייקא, כי אין ישיבה בעזרה כנ"ל ליד הערה 526.

⁵⁷⁰ רמב"ם פ"א מקרבן פסח ה"ז.

משלשלין את הפסח לתנור ~ תנורי פסחים

כאור"א בא לביתו, ומתחילין בהכנות לצלית הפסח. אפשר לצלות את הפסח ביום י"ד או בליל ט"ו⁵⁷¹. בשחל ערב פסח בשבת אין צולין עד מוצאי שבת⁵⁷². בשחל א' דפסח בשבת צריך להכניס את הפסח לתנור בערב שבת לפני כניסת השבת. ואע"פ שהלכה היא שאין צולין בשר בערב שבת אלא אם יספיק להצלות מבעוד יום, מחשש שמא יבוא לחתות בגחלים, מ"מ בני חבורה זריזין הן, ומדכרי אהדדי, ולא אתו לחתויי בגחלים⁵⁷³, וי"א שצריך לכתחילה לצלותו כולו מבעוד יום⁵⁷⁴.

התנורים עשוין חרס⁵⁷⁵, צורתו של התנור כעיגול, פתחו פתוח בו למעלה והאש מלמטה, ומשלשלים את הפסח לתוכו⁵⁷⁶.

התנורים היו עומדים בחצר⁵⁷⁷, כדי לפרסם את האמונה ושמחת החג⁵⁷⁸, נתאר לעצמנו את הריח בירושלים... אין חצר שאין צולין בה פסח, וריח הצלי מתפשט ונודף בכל ירושלים, ואעפ"כ מעולם לא הפילה אשה מריח בשר הקודש⁵⁷⁹, ואף שאסור לה לאכול לפני שהוא מוכן או לפני זמן אכילתו⁵⁸⁰.

עצי ההסקה המצוים בירושלים הם עצי קינמון⁵⁸¹, וכשהיו מסיקים בהם את התנורים היה הריח נודף בכל ארץ ישראל⁵⁸².

הלכה היא אין צולין שני פסחים כאחד, מחשש שמא יתערבו ונמצא נאכל שלא למנויו⁵⁸³, ולכן צריך כאור"א תנור לעצמו⁵⁸⁴. וא"כ צריך היה בירושלים 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) תנורים⁵⁸⁵, צריך גם עצי הסקה להדליק את כל התנורים⁵⁸⁶,

⁵⁷¹ אכן בדרך כלל היו צולים את הפסח מיד מבעוד יום כדי שלא יתקלקל הבשר, כמבואר בסוגיא פסחים נח,א ורש"י ד"ה בחול דעלמא, ע"ש.

⁵⁷² ובלא"ה אין חוזרים לבתיהם עד מוצאי שבת, כנ"ל ליד הערה 570.

⁵⁷³ עירובין קג,א ורמב"ם פ"ג משבת הט"ו, ועיין לעיל הערה 241.

⁵⁷⁴ עיין לקמן הערה 643.

⁵⁷⁵ עיין לעיל ליד הערה 47.

⁵⁷⁶ רמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"י.

⁵⁷⁷ תענית יט,א ורש"י, ועיין לעיל ליד הערה 47.

⁵⁷⁸ תיאור הרומאי.

⁵⁷⁹ אבות פ"ה מ"ה.

⁵⁸⁰ ועלול לבוא לידי סכנה, כמ"ש ביומא פב,א.

⁵⁸¹ והוא א' מסממני הקטורת, ואינו הקינמון שלנו, כמבואר בגמ' שם שמשחרבה ירושלים נגנוז, וע"ע

כס"מ פ"ב מכלי המקדש ה"ד.

⁵⁸² שבת סג,א.

⁵⁸³ ואפילו אם אחד גדי ואחד טלה, מ"מ אסרו דוימנין דלאו אדעתיהו ואיחלפי, ועיין בשו"ת בנין ציון החדשות (סי' ק"ב) שהקשה למה לא אמרו בני חבורה זריזין הם, ולא חיישינן דאתו לאיחלופי, ע"ש.

⁵⁸⁴ פסחים ע"ב, ורמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"ד. ויתכן שיוכלו שנים להשתמש בתנור אחד בזה אחר זה, ועיין לעיל הערה 241. אכן כל זה תלוי אם תנורי פסחים נאסרים אחר שנשתמשו בהם, עיין לקמן ליד הערה 593, ובהערה 596.

⁵⁸⁵ שזה היה מספר קרבנות הפסח, כמ"ש לעיל ליד הערה 75.

⁵⁸⁶ צריך גם עצים להסקה להבעיר את כל התנורים לבשל את הסעודות כל ימות החג, והוא כמות עצומה של עצי הסקה.

ובאמת אמרו חז"ל⁵⁸⁷ אמרו עשרה ניסים נעשו בירושלים, וא' מהם שלא אמר אדם לחבירו לא מצאתי תנור לצלות פסחים בירושלים.

הפסח צריך להיות צלי אש, לא מבושל ולא צלי מחמת דבר אחר, ולכן אי אפשר לצלות את הפסח בשפוד של מתכת, משום שהמתכת כשמתחמם מקצתו מתחמם כולו, ונצלה הפסח גם מחום השפוד שבתוכו⁵⁸⁸. גם אי אפשר לקחת שפוד של מיני עצים שמוציאים לחות⁵⁸⁹, או עצים שיש בהם קשרים וצריך לחותכם והם מוציאים לחלוחית במקום החתך, כי אזי יחשב הפסח כמבושל, ולכן לוקחים שפוד של רימון⁵⁹⁰ שאינו מוציא לחות ואין בו קשרים⁵⁹¹. וא"כ צריך 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) שפודים של רימון לצליית הפסח, איך יש מספיק שפודים של רימון לכולם, כנראה גם זה בכלל הנס שאמרו חז"ל⁵⁹² שלא אמר אדם לחבירו לא מצאתי תנור לצלות פסחים בירושלים, וכנראה כולל גם את השפוד.

אחר צליית הפסח י"א שנאסר התנור, כי כלי חרס שבישלו בהם קדשים טעונים שבירה, משום שנשאר בהם בליעות והבליעות נעשו נותר, ואף שקרבן הפסח תלוי באויר התנור ואינו נוגע בדפנות התנור, ספק הוא אם בכך"ג טעון שבירה או לאו. ובאמת התנורים בביהמ"ק היו עשויים מתכת, כדי שלא יהיו טעונים שבירה⁵⁹³, אבל תנורי הפסח היו עשויים חרס⁵⁹⁴, וא"כ צריך לשבור 1,200,000 (מליון ומאתים אלף) תנורים, ועל זה אמרו רז"ל⁵⁹⁵ עשרה נסים היו נעשים בירושלים וכו' וכל התנורים שהיו שם כיון שהיו צולין את פסחיהם היתה הארץ בולעת. וי"א שלא נאסרו תנורי הפסח⁵⁹⁶.

⁵⁸⁷ אדר"נ פל"ה.

⁵⁸⁸ פסחים ע"ד.

⁵⁸⁹ ואפילו אם הוא שפוד עץ יבש, אמרו בירושלמי (פסחים פ"ז ה"א) אמרו דשאר עצים אף כשיבשים מבחוץ לחים מבפנים, ושפוד של רימון יבש מבחוץ יבש מבפנים.

⁵⁹⁰ עיין פנים יפות (שופטים כ"ט) שהקשה דהלא עובר משום בל תשחית את עצה, שאסור לברות עצי פרי, ואולי צריך לדחוק שכל השפודים היו מאילנות זקנים שאין מוציאים פירות, וכתב לדון עוד דיתכן דלצורך מצוה לא אסרה תורה, וע"ע ברמב"ם פ"ז מאיסורי מזבח ה"ג דלמזבח היו מביאים מורביות של תאנה ושל אגוז וכו', ע"כ, ועיין מל"מ שם ד"ל שמותר לחתוך ענפים, ולא אסרה תורה רק לברות אילנות שלמים, וע"ש.

⁵⁹¹ בקרית ספר (פ"ח מקרבן פסח אזהרת רנ"ו) כתב דמדרבנן הוא, וכן מבואר בכס"מ פ"ח מקרבן פסח ה", ובקר"ס כתב דמדברי הרמב"ם משמע דאפילו מדרבנן מותר בכל עצים, ורק לכתחלה הוא שהיו בוררין של רמון למצוה מן המובחר, כי הרמב"ם שם כתב וז"ל: כיצד צולין אותו, תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו בשפוד של עץ וכו', ושפוד של רמון היו בוררין לצלייתו כדי שלא יזרוק את מימיו ויבשלהו, ע"כ, ומפורש שהדין הוא שצריך שפוד של עץ, ולא מתכת, והיו בוררין של רימון, היינו לכתחילה, וע"ע לחם יהודה (עייאש) שם שכתב דלשון הגמ' משמע דלעיקובא הוא, וכמ"ש הקר"ס שהוא דין דרבנן.

⁵⁹² הנ"ל הערה 587.

⁵⁹³ כל זה בזבחים צה"ב, וברמב"ם פ"ח ממעה"ק הי"ד.

⁵⁹⁴ תענית יט, א ורש"י.

⁵⁹⁵ אדר"נ נוסחא ב' פל"ט.

⁵⁹⁶ עיין פליתא סימן ק"ג סק"ז, שכתב דא"כ לא יספיקו כל חרסים שבעולם לריבוי התנורים לשוברן תמידין כסדרן, וכתב דהנה מעיקר הדין בתנור אין בו בליעות, וכל הצד בגמ' לאסור הוא רק

יצאו וצלו את פסחיהם ~ צליית הפסח

לפני הצליה היו רוחצים את בשר הפסח⁵⁹⁷, וצריך לנגבו היטב כדי שלא ישארו מים ויתחממו מן האש, ויחזרו ויחממו את הפסח ויחשב כמבושל⁵⁹⁸. י"א שהיו מולחים את הפסח לפני צלייתו⁵⁹⁹. מותר לסוך את הפסח לפני צלייתו ביין ושמן ודבש ובשאר משקין ומי פירות⁶⁰⁰, ואינו נחשב למבושל ע"ז, משום שהוא מדרך הצלי לסוכו במי פירות להטעימו⁶⁰¹. אבל אסור לסוכו במים⁶⁰², שאין זה מדרך הצליה, ודמי לבישול⁶⁰³. לפני הצליה מדיחים את הקרבים במים⁶⁰⁴, הכרס יש בה טינופת הרבה, וצריך להדיחה הרבה, הבני מעים אין בהם כ"כ טינופת ומדיחים אותם שלוש פעמים⁶⁰⁵. אחר ההדחה מנגבין היטב, כדי שיהא צלי ולא יהא מבושל ע"י המים שנשארו עליו⁶⁰⁶.

תנורי פסחים פיהם פתוח למעלה והאש מלמטה, ומשלשלים את הפסח לתוכו⁶⁰⁷, תותבים את השפור מתוך פי הכבש⁶⁰⁸ מצד לצד, ומוציאו דרך נקב התחתון⁶⁰⁹. ראש השפור הוא מחוץ לבשר הפסח, כדי שהלחלוחית היוצא מחתך השפור לא יכנס

משום גזירה דרבנן אטו בלוע, ולכן בקרבן פסח דליכא למיחש לבלוע, כי אם נגע הפסח בחרסו של תנור אסור (פסחים עה,ב), ולכן לא גזרו בפסח. עוד ראיתי לתרץ בשם החזו"א, די"ל דבאמת נאסרו התנורים, אלא שניתרים בהכשר, כי כלי חרס יש להם הכשר אם החזירם לכבשן האש, שנחשבים ככלי חדש, ובתוס' בובחים (דף צו,א ד"ה אלא) דנו דיתכן דגם בתנור אם מסיקו מבפנים ומבחוץ כדרך שהיוצר עושה, נחשב כהחזירן לכבשן וככלי חדש הוא והוכשר, וא"כ י"ל שהיו מכשירין את תנורי הפסחים. ובאמת בגמ' תענית יט,א משמע שהיו משתמשים בתנורי פסחים משנה לשנה, שבעת שירדו גשמים אמר צאו והכניסו תנורי פסחים, ומשמע שבימות הגשמים היה להם תנורי פסחים משנה שעברה, וכ"כ ברמ"ה סנהדרין יא,א, אכן יש לדחות שכבר הכינו תנורים לפסח הבא.

⁵⁹⁷ נדה ע"ב, ורש"י שם, ע"ש, והטעם כמ"ש ברמ"א יו"ד סי' ע"ז ס"ב, די"א שצלי צריך הרחה, מחמת הדם בעין שעליו, וע"ש.

⁵⁹⁸ פשוט, ועיין אור שמח פ"י מחמץ ומצה ה"ז שכתב דהרמב"ם בפיה"מ נדה שם לא פירש כרש"י, ומשמע דס"ל דאסור לרחוץ את הפסח במים לפני צלייתו, שמא ישאר לחלוחית מן המים. וצ"ע דהלא מדיחין קרביו וקרעיו, ובע"כ דסמכין שינגבנו יפה, ובני חבורה זריזין הם, ואולי היכי דלא אפשר שאני, וצ"ע.

⁵⁹⁹ עיין תוס' פסחים עד,א ד"ה כבולעו, וצ"ח שם, וע"ע בפוסקים יו"ד סי' ע"ז ס"ב.

⁶⁰⁰ פסחים מ"ב, ורש"י.

⁶⁰¹ ועיין חזו"א פסחים דף ע"א, תוד"ה בשלמא, שכתב דלא אמרינן שהשמן מתחמם וחוזר ומחמם את הבשר, וא"כ יחשב צלי מחמת דבר אחר, אלא נחשב שהכל יחד מתחמם, וחום האש עובר דרך השמן אל הבשר, וכמו שכבש שלם אין אומרים שהחלק בפנימי נצלה מחמת חום החלק החיצוני, ואינו מחמת האש, אלא הכל יחד נצלה מן האש.

⁶⁰² רמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"ח.

⁶⁰³ האחרונים האריכו לרון מה טעם ומקור החילוק, ולמה מותר רק במי פירות ולא במים, וכאן כתבנו כמ"ש בספר מלכי בקדוש על הרמב"ם שם, וכע"ז במנ"ח מצוה ז' אות י'.

⁶⁰⁴ מיחוי הקרבים והוצאת הפרש ממנה, עשניו לפני הוצאת האימורים, כנ"ל ליד הערה 435, ועתה צריך להדיחם ולשוטפם.

⁶⁰⁵ כן נאמרו אלו הלכות בהדחת קרבי העולה, בתמיד לא,א ורמב"ם פ"ו ממעשה הקרבנות ה"ו. ובאמת הדחת הקרבים בפסח צורך אכילת הדיוט הוא, שנוכל לאכול את הפסח, ואין בו הלכות, אכן כנראה כן היה דרך וסדר ההדחה, וע"ע אור שמח פ"ח מחמץ ומצה ה"ו.

⁶⁰⁶ עיין לעיל הערה 598.

⁶⁰⁷ רמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"י.

⁶⁰⁸ כי הראש עדיין מחובר הוא לבהמה, עיין מלבי"ם שמות יב,ט, ועיין חת"ס פסחים עד,א ד"ה כל שצ"א.

⁶⁰⁹ פסחים עד,א.

לבשר הפסח, ולא יחשב למבושל⁶¹⁰. כשמשלשלין את הפסח לתנור הצד הגס והעבה של השפור הוא למטה, כדי שלא יפול הפסח⁶¹¹. הכבש תלוי על השפור כשצד בית השחיטה כלפי למטה, והוא פתח גדול, וכל הדם שנפלט מהבשר ע"י הצליה זב החוצה משם⁶¹². הראש מחובר אל הכבש⁶¹³, וא"כ לא יוכל הדם לצאת דרך בית השחיטה, אלא הדם יוצא ממנו דרך נחיריו, וצריך שינעץ קנה בנחיריו שלא יסתם, ויוכל הדם לצאת⁶¹⁴.

הפסח נצלה כולו שלם ולא חתוך לחתיכות⁶¹⁵. ומ"מ יש כמה חלקים שהם חתוכים מן הפסח, את הכרעים⁶¹⁶ חותכים⁶¹⁷ מן הבהמה לפני הצליה כדי להדיחם⁶¹⁸. גם הכרס והמעיים חתוכים הם מן הפסח, כי כבר הוצאנו אותם למחות את הפרש לפני הוצאת האימורים⁶¹⁹.

אין חותכין ומוציאין את הכבד לפני הצליה, אלא הוא נצלה כמות שהוא במקומו בתוך הפסח. ואע"פ שהלכה היא שאסור לצלות כבד עם שאר בשר, כי הכבד יש בו ריבוי דם, והוא פולט דם גם אחר שנגמר פליטת דם משאר הבשר⁶²⁰, מ"מ כיון שדיעבד מותר, וקרנן פסח צריך לצלותו ראשו על כרעיו ועל קרבו, לכן לא החמירו בו⁶²¹. וי"א דבאמת היו מולחין את הכבד קודם צליה, וכבר נתמעט דמו, וא"כ מותר לצלותו עם בשר⁶²². וי"א דבני חבורה זריזין הם, ומיד כשנגמר פליטת הדם משאר הבשר הם מוציאין הכבד⁶²³.

⁶¹⁰ פסחים עד,א והרמב"ם לא הביא דין זה, וכתב הכס"מ שם דפשוט וא"צ לאומרו, כי כן הוא דרך הצליה בשפור.

⁶¹¹ תוס' פסחים עד,א ד"ה כיצד.

⁶¹² פסחים עד,ב. והפוסקים ביר"ד סי' ע"ז ס"ב האריכו בזה, דדעת הסמ"ג דכשצולה כולו יחד יש לחוש שמא חתיכה א' עדיין לא נצליה לגמרי, והיא בולעת דם הנפלט מחתיכה אחרת שנצליה כבר לגמרי, והקשו הפוסקים דכאן מבואר שהדם זב ואין חוששין, ונחלקו על הסמ"ג וכתבו דאין לחוש. וכתב הב"ח דלדעת הסמ"ג צ"ל דבני חבורה היו זריזין שיהיה נצלה בשוה בכל צדיו למעלה ולמטה, וא"כ אידי דטריד למיפלט לא בלע.

⁶¹³ כנ"ל הערה 608.

⁶¹⁴ שר"ע יו"ד סי' ס"ח ס"ב וש"ך סק"ד.

⁶¹⁵ כן מבואר במשנה עד,א ופירש"י כדכתיב (שמות יב,ט) צלי אש ראשו על כרעיו וגו' כולו כאחד משמע.

⁶¹⁶ והם ארבע הרגלים מן הארכובה ולמטה (מאירי שם), והארכובה היא מקום חיבור השוק והירך (רש"י חולין מב,ב).

⁶¹⁷ ובמאירי שם הדגיש שאין בזה משום שבירת עצם, כי המחתיך בגידין אין בהם משום שבירת עצם (פסחים פד,ב).

⁶¹⁸ ככתוב בקרבן עולה (ויקרא א,ט) וקרבו וכרעיו ירחץ במים, וה"ה בקרבן פסח, כ"כ המלבי"ם שמות יב,ט. ויל"ע למה א"א להדיחם כשהם מחוברים. וע"ע הערה 598.

⁶¹⁹ כנ"ל ליד הערה 435.

⁶²⁰ חולין קיא,א, ורק אם הכבד למטה מותר, שאין הדם נוטף על הבשר.

⁶²¹ תוס' פסחים עד,א ד"ה כבולעו. ובשפ"א הקשה הלא נוכל לעשות כתירוח הב' דתוס' או כהמאירי, וכמו שיתבאר, וא"כ למה התירו לעשות בכה"ג שהוא דיעבד, ועיין צ"ח שם מש"כ לדון בתירוח הב' דתוס'.

⁶²² תירוח ב' בתוס' שם. ויל"ע במציאות הדברים איך מולחים הכבד כשהוא מחובר בתוך הכבש, כי הלא אם יוציאוהו א"א להחזירו ולצלותו שם, וכמו בני מעים כנ"ל ליד הערה 632, וצ"ל שמולחים את הכבד בפנים, ודם הכבד יוצא ונוטף לחוץ קודם הצליה.

⁶²³ מאירי שם, ע"ש, וכנראה הכוונה שהמשיכו לצלותו בנפרד, עד שיהיה נצלה כל צרכו.

ניקור החלבים והגיד. את כל החלבים הנקטרים על המזבח כבר הוצאנו, וצריך להוציא עוד כמה חלבים האסורים מה"ת⁶²⁴, וכן את הדברים שהם מדרבנן⁶²⁵. את הגיד הנשה⁶²⁶ לא מוציאים לפני הצליה⁶²⁷, וכן גם את שומן הגיד⁶²⁸, אלא בשעת האכילה יוציאו, כדי שלא לחתוך את הפסח לפני צלייתו, כי צריך לצלותו שלם⁶²⁹, וי"א שמוציאים גם את הגיד ועוד כמה חלקים קטנים לפני הצליה⁶³⁰.

החלקים שנחתכו מן הפסח א"א להכניסם לתוך גוף הפסח ולצלותם ביחד⁶³¹, מפני שזה נראה כעין בשול, שנראה כמו שמבשל בני מעיו בתוכו כמו בתוך הקדירה⁶³², אכן אין לצלותו בנפרד משום שצריך לצלות כולו ביחד, ולכן תולה את כרעיו ובני מעיו בצד הפסח⁶³³ סמוך לראשו⁶³⁴, ולכן היו קורין אותו גדי מקולס⁶³⁵ – לשון כובע נחושת, כי המעים עומדין ונראים ככובע נחשת על ראש גיבור⁶³⁶, וכנושא כלי זיינו בצדו⁶³⁷, ויש שפירשו לשון מקולס כלומר משובח ואינו חסר כלום, שצולין את הכבש בשלימותו⁶³⁸.

בעת הצליה צריך זהירות מיוחדת ברוטב הניתז מן הפסח על חרס התנור, שלא יחזור על הקרבן, כי הרוטב הזה נתחמם מחמת החרס, וכשחוזר על הקרבן נמצא הקרבן נצלה מחמת דבר אחר, שאינו חום האש⁶³⁹.

הכל צריך להיות צלוי כהוגן, לא יותר מדאי ולא פחות מדאי. אם אינו צלוי כל צרכו

⁶²⁴ עיין רמב"ן ויקרא ג,ט שכל הנקרא חלב נאסר אף על פי שאינו קרב למזבח, וכגון חלב הטחול, ויש ראשונים שנחלקו בזה, ועיין במגיה למל"מ פ"ג משגות ה"ה, ואכמ"ל.

⁶²⁵ כ"כ הכס"מ בדעת הרמב"ם (פ"י מקרבן פסח ה"א), וי"א שכל מה שאסור מדרבנן אין מוציאים, עיין ליד הערה 621.

⁶²⁶ שהוא בירך, דהיינו חצי העליון של הרגל, והוא מחובר עדיין בבהמה, עיין לעיל הערה 616.

⁶²⁷ והטעם משום שאין בגידין בנותן טעם, ואינם נותנים טעם איסור בשאר הבשר, וא"כ נוכל להוציאם בעת האכילה, כס"מ שם.

⁶²⁸ אף שישבו בנותן טעם, מ"מ אינו אסור אפילו מדרבנן, רק ישראל קדושים ונהגו בו איסור, ובוה אין מוציאים בקרבן פסח, כנ"ל ליד הערה 621.

⁶²⁹ דעת הרמב"ם שם.

⁶³⁰ השנות הראב"ד שם, והאחרונים האריכו הרבה, ואכמ"ל.

⁶³¹ עיין רש"י שמות יב,ט ובמזרחי שם.

⁶³² לשון המשנה כמין בישול הוא זה, וכ"ה לשון הרמב"ם, ומשמע שאינו בישול ממש, וכ"ה במאירי ורבינו יחונתן, ובשפ"א שם פירש כי הלא בית השחיטה פתוח וכל המשקה יורד וזב לחוץ (כנ"ל ליד הערה 612), וא"כ אינו בישול ממש, רק דנראה כצורת בישול, ונפק"מ לענין דיעבה, ועיין לשון רש"י במשנה שם, וע"ע בצל"ח שם.

⁶³³ רש"י פסחים נג,א וברש"י ביצה כב,ב, וכן משמע לשון הרמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"י.

⁶³⁴ לשון רש"י ע"ד,א. וע"פ רש"י ביצה הנ"ל בהערה הקודמת נראה דאין הכוונה שעומד על השפוד מתחת לראש (- כשהפסח משולש למטה), אלא סמוך לו מצידו.

⁶³⁵ ויש להעיר כי רוב פסחיהם היו כבשים כנ"ל ליד הערה 135, ולמה נקרא שמו גדי מקולס, ועיין ברשב"א ביצה כב,ב, ובחת"ס פסחים ע"ד,א מש"כ בזה,

⁶³⁶ רש"י פסחים ע"ד,א.

⁶³⁷ רש"י ביצה הנ"ל, וכע"ז ברש"י פסחים דף נג,א הנ"ל.

⁶³⁸ מאירי ע"ד,א, ורמב"ם פיה"מ ביצה פ"ב מ"ו.

⁶³⁹ פסחים ע"ד,א ורמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"ב, ע"ש.

ה"ז נא⁶⁴⁰ ועובר עליו בל"ת, גם כי אכילת קדשים צריך שיהיה למשחה כדרך שהמלכים אוכלים, וצריך שיהיה צלוי בשלימות שיהיה ראוי לאכילה לגמרי⁶⁴¹. אם נצלה ונתחרך יותר מדאי נחשב שרוף ולא צלי, ומ"מ כל שראוי לאכילה ע"י הדחק יוצא יד"ח⁶⁴². שיעור זמן צלייתו הוא שעה אחת⁶⁴³.

מיד אחר גמר הצליה מורידין את הפסח מן השפוד, כדי שלא יבלע דם מן השפוד⁶⁴⁴. אחר הצליה נוהגים לרחוץ את הצלי ג' פעמים שלא יהא דבוק עליו דם⁶⁴⁵, ויש להקפיד להדיחו אחר שנצטנן, כי אם עדיין רותח הוא יכול להחשב למבושל⁶⁴⁶.

ליל ט"ו ניסן ~ ליל הסדר.

כולנו מסובים ~ יושבים לסדר הפסח

מתיישים ליל הסדר. כולם צריכים לשבת בתוך העיר ירושלים, לפני מן החומה⁶⁴⁷. הכל צריך להיות בקומה ראשונה, כי גגות ירושלים לא נתקדשו לאכילת קדשים קלים⁶⁴⁸, וממילא יושבים בצפיפות גדולה⁶⁴⁹. כאו"א יושב בהסיבה על מיטה עם שלחן קטן לידו⁶⁵⁰, פלא והפלא איך יש מקום בירושלים בשביל 12,000,000 (שתים עשרה מליון) אנשים לשבת בהסיבה... ואולי זהו בכלל הנס שאמרו⁶⁵¹ ולא אמר אדם לא מצאתי מטה לישן עליה, ולא בסא לישב עליו.

כל בני החבורה צריכים לאכול יחד ובבית אחד, ולכן אין מתחלקין לשני חבורות, וגם

⁶⁴⁰ ושיעור "נא" כתב הרמב"ם (פ"ח מקרבן פסח ה"ז) הוא כשנצלה מעט ואינו ראוי לאכילת אדם עדיין, ויל"ע אם כשנצלה כמאב"ד כשר, דלכאורה חשוב ראוי לאכילת אדם וכשר, וכ"כ ערוה"ש העתיד קדשים סי' קצ"ב ס"י, אכן ברש"י בחומש (שמות יב, ט) כתב שאינו צלוי כל צרכו קרוי נא, ולפ"ז מדאורייתא צריך שיהיה צלוי לגמרי, וע"ע הערה הבאה.

⁶⁴¹ פלתי סי' ס"ט סק"ד. ולפ"ז אף אם נאמר דכשהוא כמאב"ד אינו עובר עליו משום נא, מ"מ ברור דהפסח צריך להיות ראוי לאכילה לגמרי, דאין קדשים נאכלים כמאכל לסטים, וכ"כ בפמ"ג יו"ד סי' ע"ז שפתי דעת סק"ד.

⁶⁴² פסחים מא, א ומאירי שם.

⁶⁴³ כ"כ בית יוסף יו"ד סי' ס"ט סי' בשם התרומת הדשן ח"א סי' קס"ז, וראייתו דהא בערב פסח שחל בשבת היו מקדימין את הפסח בשעה אחת, כדי שיספיקו לצלותו מבעוד יום, כמו שאמרו בפסחים נח, א ורש"י, ומבואר שזמן צלייתו היא שעה, ע"כ. ובפלתי שם תמה דהלא מותר ליתנו בתנור בערב שבת עם חשיכה, ולא חששו לשמא יחתה, ולא היו צריכים לצלותו מבעוד יום (כמ"ש לעיל ליד הערה 573), וכתב די"ל דס"ל לתרוה"ד שתיקנו להקדים את התמיד כדי שיוכלו לצלותו כולו מבע"י, ולא רצו חכמים שיצלו סמוך ללילה, שלא יצאו מכשולות, ובגמ' אמרו שאם כך היה מעשה שלא הספיק לצלותו מבע"י, מותר ליתנו עם חשיכה, עכ"ד.

⁶⁴⁴ רמ"א יו"ד סי' ע"ז ס"ד דנוהגין לכתחילה בזה. ולדעת המחבר נוהגין להתיר.

⁶⁴⁵ רמ"א יו"ד סי' ע"ז סס"ב, וש"ך שם סקט"ז. ולדעת המחבר א"צ הדחה.

⁶⁴⁶ פשוט, ועיין צ"ח פסחים מא, א.

⁶⁴⁷ ובחס נוב, ונאכלין בכל העיר, ורמב"ם פ"י ממעשה הקרבנות ה"ה.

⁶⁴⁸ פסחים פה: ורש"י ובעה"מ שם, ועיין שו"ת הרשב"א ח"א סי' ל"ד שנחלק וס"ל דלא גרע מכל שאר העיר שאוכלין בה קדשים קלים, ועיין מנ"ח מצוה שס"ב אות ה', והאריכו האחרונים ואכמ"ל.
⁶⁴⁹ עיין לקמן הערה 737.

⁶⁵⁰ תוס' ברכות מב, א ד"ה סלק.

⁶⁵¹ מגן אבות לרשב"ע ע"מס אבות פ"ה מ"ה, כתב שמצא כן בגירסאות ישנות.

אחרי שהתחילו וישבו להתחיל את הסדר, אין משנים את המקום לעבור לבית אחר⁶⁵². אם הוציא מבשר הפסח מן הבית נאסר באכילה⁶⁵³, בשאר קדשים תיקנו רבנן שהוציא מטמא את הידים וכן מטמא קדשים אחרים, כדי שיזהרו ביותר שלא להוציא⁶⁵⁴, ומ"מ בקרבן פסח לא גזרו, כי בני חבורה זריזין הן, ומזהר זהירי ביה, ומזריזים זה את זה להזהר שלא להוציא⁶⁵⁵.

כל חבורה אוכלת במקום מיוחד ומסוים להם⁶⁵⁶, ולכן א"א לאכול שני חבורות בבית אחד. אם שתי חבורות אוכלות בבית אחד, צריכה כל חבורה מהן לעשות לה היקף מחיצה כל דהוא, וגם הצריכו עוד היכר נוסף, שיהיו אלו הופכין פניהם למזרח ואלו למערב, או אלו לצפון ואלו לדרום⁶⁵⁷, וכל זה כדי לעשות היכר שלא יראו כמעורבין⁶⁵⁸, ושלא יהא נראה כאוכלים משל חבורה האחרת⁶⁵⁹, וגם כדי שלא יבואו לאכול מבשר הפסח של החבורה האחרת⁶⁶⁰, וגם כדי שלא יבוא לקחת חתיכה מפסח זה ולשבת עם החבורה האחרת⁶⁶¹, ואז יהא הפסח נפסל ביוצא⁶⁶². ולכאורה ה"ה בכל מי שאינו נמנה על הפסח, כגון טמא או זקן שאינו יכול לאכול כזית, אסור לשבת עמהם יחד⁶⁶³.

מה נשתנה הלילה ~ ליל הסדר

מיד אחרי קידוש מביאין לשלחן את קרבן הפסח⁶⁶⁴ ואת החגיגת י"ד⁶⁶⁵, וכמו שבזמן הזה צריך שיהיה המצה והמרור על השלחן בעת אמירת ההגדה, כדי שנוכל לומר

⁶⁵² פסחים פ"א, ורש"י ומאירי שם, ועיין רמב"ם פ"ט מקרבן פסח ה"א ובתוספתא פסחים ספ"ו, ואכמ"ל.

⁶⁵³ פסחים פ"ה, ורמב"ם פ"ט מקרבן פסח ה"ב. ובגמ' שם ע"ב אמרו דלענין חיוב הל"ת על הוצאתו, בענין עקירה והנחה כמו לענין שבת, אכן כ"ז לענין החיוב, אבל לענין איסור בכל גזוני אסור, צ"ל שם.

⁶⁵⁴ בעיא דלא איפשטא בפסחים פ"ה, א, וברמב"ם פ"ח משאר אבות הטומאות ה"ה כתב דספק הוא, וספק ידים לקולא, ומ"מ בקרבן פסח ודאי טהור, ותמחו האחרונים כיון דבלא"ה ספק לקולא, א"כ מה נפק"מ בפסח דטהור, וע"ש במל"מ, ובאור שמח פ"ט מקרבן פסח ה"ב כתב דאע"פ שספק ידים לקולא, מ"מ לענין לטמא קדשים ודאי לחומרא אזלינן, ובפסח דבני חבורה זריזין הם טהור. ויצוין עוד לראב"ד בהשגות פ"א מפסולי המוקדשין ה"טו.

⁶⁵⁵ פסחים שם, וע"ע הערה 733, והערה 214.

⁶⁵⁶ עיין חזון יחזקאל בתוספתא פסחים ספ"ו.

⁶⁵⁷ כן מבואר ברמב"ם פ"ט מקרבן פסח ה"ג, והטעם כתב בכס"מ כיון שא"צ מחיצה גמורה וסגי במחיצה כל דהוא, ובני שתי החבורות רואין זה את זה, לכן הצריכו היכר נוסף. וע"ש בכס"מ שכתב לדון די"ל דכוונת הרמב"ם דסגי בא' מהם, או מחיצה או הופכים פניהם, וכ"ה מפורש במאירי שם.

⁶⁵⁸ רמב"ם הנ"ל ע"פ גמ' פסחים פ"א, ורש"י שם נחלק ופירש כל הסוגיא באופן אחר.

⁶⁵⁹ מאירי פסחים פ"א.

⁶⁶⁰ חסד לאברהם על הרמב"ם שם.

⁶⁶¹ נלענ"ד להוסיף טעם זה.

⁶⁶² כמבואר בפסחים פ"ה, ורש"י שם, שאפילו בבית א' אם הוציא ממקום חבורה זו למקום חבורה האחרת נפסל ביוצא, וכ"ה לשון הרמב"ם פ"ט מקרבן פסח ה"ב.

⁶⁶³ כן נראה לכאורה, דגם בזה שייכי אלו הטעמים. ובטמא יתכן שיש להחמיר יותר מחשש שמא יטמא את הפסח.

⁶⁶⁴ משנה פסחים קיד, א.

בהגדה מצה זו מרור זה וכו' ו'להגביה המצה והמרור'⁶⁶⁷, כך גם בזמן המקדש צריך שיהיה הפסח על השולחן שנוכל להגביה את הקרבן פסח⁶⁶⁸, ולומר פסח זה שאנו אוכלין על שום מה⁶⁶⁹.

בארבע הקושיות משמיטים את הקושיא שבכל הלילות יושבים בין יושבים ובין מסובים, ושואלין שאלה אחרת, שבכל הלילות אנו אוכלין צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה צלי⁶⁷⁰.

בהגדה בפיסקא יכול מבעוד יום וכו', אומרים בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה ש"פסח" מצה ומרור מונחים לפניך⁶⁷¹.

בברכת אשר גאלנו, אומרים אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכול בו "פסח" מצה ומרור⁶⁷², ומשמיטים את המשך הנוסח כן ה' אלוקינו יגיענו למועדים וכו'⁶⁷³, ואינו חותם גאל ישראל⁶⁷⁴, וי"א שגם בזמן הבית אומרים בנוסח שלנו⁶⁷⁵.

⁶⁶⁵ רמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"א, ובוה"ז מביאים מיד אחר קידוש שני תבשילין וכו' לקרבן פסח וחיגה (פסחים קיד, א). וע"ע רש"י פסחים קטז, א.

⁶⁶⁶ תוס' פסחים קיד, א ד"ה הביאו לפניו מצה.

⁶⁶⁷ כדינא דגמרא פסחים קטז, ב.

⁶⁶⁸ פשטות הסוגיא קטז, ב וכן מפורש במאמר אפיקומן לרשב"ץ. ועיין רמב"ם פ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"ד שכתב ואומר פסח זה וכו' ומגביה המרור בידו ואומר וכו' ומגביה המצה בידו ואומר וכו', ומשמע שלא הגביהו את הפסח, ותמחו האחרונים מפשטות הסוגיא הנ"ל, שאמר רבא דבזמן הזה אין מגביהין את השני תבשילין, דנראה כאוכל קדשים בחוץ, ומשמע שבזמן המקדש הגביהו את הפסח, וכמה טעמים ופירושים נאמרו בשיטת הרמב"ם. וראיתי מי שכתב לפרש בזה כי צריך נטילת ידים לקדשים, מאחר שמסיח דעת בעת אמירת ההגדה (כמבואר בפסחים קטז, ב), ולכן בזמן הבית אסור ליגע בקרבן הפסח, וע"כ לא נהגו להגביה כלל, ורק אחר החורבן שלא היה קדשים הנהיגו להגביה.

והנה בריטב"א בפירוש ההגדה (פיסקא יכול מראש חודש) כתב לפרש הדרשה בעבור זה – בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, היינו שדורש בעבור זה – לשון מראה באצבע, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך על השולחן שתוכל להראות אותם באצבע כשאתה אומר מצה זו מרור זה, עכ"ד, והנה רש"י (שמות יג, ח) פירש בעבור זה דקאי על פסח מצה ומרור, וא"כ גם פסח בכלל, וא"כ צריך להראות באצבע על הפסח, ולפ"ז נראה דאפילו לפי הרמב"ם שלא היו מגביהים, מ"מ מראים באצבע ואומרים פסח זה שאנו אוכלים.

⁶⁶⁹ ולכן מביאים את גופו של פסח לפני אמירת ההגדה, תלמיד הרשב"א פסחים שם.

⁶⁷⁰ משנה פסחים קטז, א, ורמב"ם פ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"ב וה"ג, ועיין ערוך השולחן א"ח תע"ב ס"ג.

⁶⁷¹ שבלי הלקט פירוש ההגדה, ובאמת רש"י שם (שמות יג, ח) כתב דהפסוק קאי על פסח מצה ומרור, ועיין רמב"ם פ"ז מחמץ ומצה ה"א.

⁶⁷² שבלי הלקט שם, ואברבנאל בהלכות ההגדה.

⁶⁷³ רמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ה, וס"ל דהנוסח שאמרו במשנה פסחים קטז, ב הוא מתקנת חכמים אחר חורבן ביהמ"ק, וחיידוש הוא.

⁶⁷⁴ משנה פסחים קטז, ב בדעת ר' טרפון, ופירשו רשב"ם ותוס' דכיון שאינו מאריך בבקשה היא ברכה קצרה ואינו חותם בה, אלא מסיים לאכול בו מצה ומרור, וא"כ ה"ה בזמן ביהמ"ק שלא הוסיפו את הבקשה כן יגיענו, א"כ היא ברכה קצרה ואין חותם בה. ועיין באברבנאל (הלכות ההגדה) שכתב שבזמן הבית היו אומרים לאכול בו פסח מצה ומרור בא"י גאל ישראל, וכ"כ במטה משה סי' תר"ו, וצ"ע, וע"ע מהרש"א ורש"ש שם.

⁶⁷⁵ חיידוש זה של הרמב"ם לא נזכר בשאר ראשונים, וכנראה לא סבירא להו כן. ובנוסח הבקשה כן יגיענו וכו' אין שום ענין המיוחד לזמן הגלות דווקא, ועיין.

וככה תאכלו אותו ~ אכילת הפסח

מצוה מן המובחר⁶⁷⁶ לאכול את קרבן הפסח על השבוע⁶⁷⁷. פירוש על השבוע הוא⁶⁷⁸ שהאכילה תהיה באופן שבסוף האכילה יהיה שבע⁶⁷⁹ בשלימות⁶⁸⁰, שאזי האכילה היא חשובה, והיא אכילה של הנאה, כי אם אין בו כדי שביעה אזי האכילה אינה אלא כדי לשבר את הרעבון, ואין בו הנאה, אבל כשהיא אכילה של שביעה יש בו הנאה⁶⁸¹. כשיש חבורה קטנה אזי כל אחד ואחד מקבל חתיכה נכבדה מקרבן הפסח ויכול לשבוע מאכילה זו, וד"ז אכילה על השבוע⁶⁸². אבל אם החבורה גדולה וכל אחד מקבל רק חתיכה קטנה – או רק כזית⁶⁸³ – מהקרבן פסח, אזי בסוף אכילתו לא יהיה שבע, ואין לומר שיאכל מקודם מצות ומרורים ושאר מאכלים, כי המדובר כאן אינו על שביעה מתחושת רעב, אלא על שביעה של אכילת בשר, ואין לומר שיאכל מקודם בשר חוליך⁶⁸⁴, כי סוף סוף לא אכל אכילה של שביעה מן הקרבן פסח⁶⁸⁵, ולכן יש קרבן

⁶⁷⁶ לשון הרמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"ג.

⁶⁷⁷ פסחים ע"א, ורמב"ם שם, ובמכילתא (פרשת בא) יליף לה מקרא.

⁶⁷⁸ בענין זה ראיתי מבוכה גדולה, וכר"כ אופנים בדברי הראשונים והאחרונים, וכאן כתבנו באופן המיוסד ע"ד כמה ראשונים, ולפי הדברים מאירים ומבוררים. והארכנו קצת בזה משום שהעולם מורגלים להבין באופן אחר.

⁶⁷⁹ מאירי דף סט,ב וז"ל: הפסח נאכל על השבוע, ר"ל אכילת שבוע שיהיו שבועים בסוף אכילתו, והיו אוכלים תחלה מן החגיגה דכתיב ומברכין בה על אכילת הזבח ואין משביעין את עצמם ממנה, אלא אוכלין ממנה בכדי שישערו בעצמם שתהא אכילת הפסח הבאה אחריה משביעתם, ונמצא הפסח נאכל שלא בכרס מלאה ובאכילה גסה, ונאכל אכילת שבוע ר"ל שנשארים אחר אכילתו שבועים, עכ"ל. וע"ע ברש"י סט,ב ד"ה ובמועט, וד"ה במרובה, ורש"י ע"א ד"ה על השבוע, ויל"ע עוד.

⁶⁸⁰ מאירי קיט,ב כתב שהאכילה על השבוע פירושו שכל אכילה שאחריה תהא אכילה גסה, וכתב דזה טעם איסור האכילה אחר קרבן פסח, דנראה כאילו עדיין לא שבע, ולא אכלו את הפסח על השבוע, ע"ש.

⁶⁸¹ רש"י ע"א ד"ה על השבוע – שיהו נהנין באכילתו, ותיחשב להן, ע"כ, והיינו שיהא אכילה חשובה שהיא אכילה כל צרכה, שהיא אכילה של הנאה, ולא אכילה של לבטל ממנו הרעבון. ועיין נויר כג,א ורש"י ותוס' שם.

⁶⁸² וכל האכילה נקראת על השבוע, ולא רק סוף אכילתו, וכמו שנתבאר. והקשו בזה דבירושלמי (הובא בתוס' פסחים ע"א ד"ה לאו, ודף קכ"א ד"ה מפטירין) אמרו שטעם שצריך לאוכלו על השבוע הוא דא"כ מתוך שהוא רעב לאכול הבשר שסביב העצמות, היה בא לידי שבירתו, והקשו דא"כ גם כשיש לו חתיכה חשובה נחוש לזה, וצ"ל דכשיש לו בשר בשיעור הראוי לשביעה אינו משבר העצמות, ורק כשאין לו בשר כל צרכו באופן שגם אחר אכילתו לא ישבע, אז יש לחוש שישבר עצמות. אלא דיל"ע כי לפ"י הירושלמי הוא רק טעם למה צריך להביא חגיגה, אבל אינו טעם למה להקדים אכילת החגיגה, כי גם אם יאכל הפסח לא יבוא לשבירת עצם כשיש לו בשר כל הצורך, ומשמעות התוס' ככא, שהוא טעם לאחר את אכילת הפסח אחר החגיגה, ע"ש, וצ"ל ע.

⁶⁸³ שהוא השיעור היותר קטן, ואין נמנין על הפסח רק כשהיה כזית לכל אחד מבני החבורה לקיים מצות אכילה, עיין לעיל ליד הערה 208.

⁶⁸⁴ ובאמת בשר חוליך בלא"ה א"א לאכול, כי כתב הרמב"ם פ"א משאר אבות הטומאות ה"ה וז"ל: בשר תאווה אע"פ שהוא טהור גזרו עליו שיהיה כשלישי לטומאה, מטמא את הקדש וכו', ויראה לי שלא גזרו עליו אלא כדי שלא יערבדו עם בשר הקדש ויבואו לטעות ולשגג בו, וידמו שהבשר זה הוא חול והוא קודש ויאכלנו בטומאה, עכ"ל, ולפי"ז א"א לאכול בשר חוליך בליל הפסח, כי יטמא את בשר הקדש, וזהו גופא טעם התקנה כדי שלא יתערבב עם הקדש. ומ"מ אין זה טעם לעיקר ענין חגיגה, כי טומאה זו היא תקנה מאוחרת יותר, וחגיגת י"ד היא מדאורייתא, או לכה"פ נרמזה בתורה (עיין הערה 688).

חגיגת ארבעה עשר⁶⁸⁶, שהוא קרבן השייך לקרבן הפסח⁶⁸⁷, והוא כעין הוספה על קרבן הפסח⁶⁸⁸, ואוכל ממנו ומן קרבן הפסח, ומשניהם יחד יש אכילת שביעה, ונמצא אבל את שניהם על השובע⁶⁸⁹, ומ"מ חשיבות יותר יש בגמר האכילה והשביעה, שהוא עיקר האכילה שיש בה הנאה, ולכן אוכל מקרבן החגיגה ואח"כ מקרבן הפסח⁶⁹⁰.

⁶⁸⁵ כן מוכח ממצות חגיגה, שהיא כדי שיהא הפסח נאכל על השובע, ומוכח שא"א לאכול שאר דברים או בשר חולין כדי להחשיבו על השובע, וכמ"ש. והנה לענין שאר קדשים, שגם הם נאכלים על השובע, מפורש ברמב"ם (פ"י ממעשה הקרבנות הי"א) שאם יש לו מעט אוכל עמו חולין ותרומה, כדי שיהא נאכל על השובע, ומפורש שאפשר לאכול גם שאר מאכלים ולא רק בשר, וגם אפשר לאכול חולין, וזה לכאורה דלא כמ"ש. וצ"ל כמו שיבואר לקמן (הערה 690) שבקרבן פסח הקפידה התורה שיהא בשלימות החשיבות והחרות, ולכן בקרבן הפסח צריך דווקא שביעה מן הפסח עצמו או מחגיגה שעמו, וכמ"ש, אבל בשאר קדשים העיקר הוא שסעודת האכילה הזו תבוא לידי שביעה, ועיין עוד.

עוד יש להוסיף שאם יאכל חולין מקודם, נמצא ממעט מעלת האכילה לתיאבון, שאמרו בגמ' פסחים ט"ב, וע"ש בתוד"ה סמוך, וע"כ צריך לאכול מן החגיגה דייקא שהוא כהוספה לקרבן הפסח, כמו שיתבאר, ועי"ז נמצא האכילה לתיאבון.

⁶⁸⁶ בגמ' פסחים ע"ב, דרשו עה"פ (דברים ט"ז) וזבחת פסח לה' אלו קיץ צאן ובקר, והלא אין פסח בא מן הבקר, אלא בקר הוא חגיגת י"ד, ונחלקו בו תנאים אם מה"ת הוא או מדרבנן, אם הפסוק הוא ילפותא או אסמכתא, והראשונים נחלקו להלכה.

⁶⁸⁷ ונחלקו בו תנאים, י"א דדינו כפסח לכל דבר, והחולקים ס"ל דדינו כשלמים, עיין פסחים ע"ב. ומ"מ לכו"ע מישך שייך לקרבן הפסח, ולכן הוא קרב אחר חצות בזמן הקרבת הפסח דווקא כנ"ל ליד הערה 249, ובאמת בדרשה הנ"ל דרשו הפסוק וזבחת פסח לה"א צאן ובקר, ובקר הכוונה לחגיגה, והרי שנקרא שמו פסח, ועיין גור אריה שם.

⁶⁸⁸ עיין מאירי דף ס"ב, וז"ל: ומתוך כך רמזה תורה להקריב שלמי חגיגה שתצטרף עם הפסח, עד שיהא הפסח נאכל על השובע, ר"ל אכילת שובע שיהיו שבעים בסוף אכילתו, ע"כ, ומבואר שהחגיגה מצטרף עם הפסח, וכמ"ש.

⁶⁸⁹ כי גם בשאר קדשים יש הלכה שנאכלים על השובע (רמב"ם פ"י ממעשה הקרבנות הי"א), והאריכו האחרונים דלכאורה כן החגיגה נאכלת שלא על השובע, ולמשיכ' מיושב שזכר אכילה אחת והיא על השובע. גם לפ"ז א"ש שכל האכילה היא אכילה לתיאבון (עיין לעיל הערה 685), כי הכל נחשב לאכילה אחת, וא"כ נחשב שאוכל את הפסח לתיאבון.

⁶⁹⁰ בגמ' פסחים ע"א, אמרו חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השובע, ולפי מה שנתבאר (בהערה הקודמת) הלא גם החגיגה נאכלת על השובע, כי אכילתו מצורפת עם אכילת הפסח, וכל האכילה היא אכילת שובע כי בגמר האכילה הוא שבע, ולזה כתבנו דמ"מ עיקר החשיבות הוא גמר האכילה והשביעה, שהוא עיקר ההנאה והחשיבות של האכילה, וברש"י שם כתב וז"ל: כדי שיהא פסח נאכל על השובע – שיהו נהנין באכילתו, ותיחשב להן, ע"כ, וכ"כ רש"י ס"ב, וז"ל: ואוכלין החגיגה תחילה כדי שיהא פסח גמר שביעתן, ותיחשב להן אכילה, ע"כ, והכוונה שגמר השביעה יש בה חשיבות יותר, ולא בא לפרש את עיקר דין על השובע, רק שזהו הטעם למה הפסח נאכל אחר החגיגה, כדי שעיקר צורת על השובע יתקיים בפסח.

ודוגמא לדבר, כי הנה במתנות כהונה אמרו בגמ' (חולין דף קל"ב), אין נאכלות אלא צלי ואין נאכלות אלא בחרדל, מ"ט אמר קרא למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים, ובתוס' ורשב"א שם הקשו דבזבחים (דף צ"ב), אמרו וכולן הכהנים רשאים לשנות באכילתן לאכלן צלויין ושלוקין ומבושלין וכו', ותיירצו (לשון הרשב"א) דה"ק אינן נאכלות אלא להנאה ולהתענג כדרך שהמלכים אוכלים, וכל אחד לפי מה שהוא אוהב ונהנה יותר, ע"כ, והיינו דלכן מותר לשנות ולאכול שלוק ומבושל, מדין למשחה לגדולה, כי זה עצמו הוא גם צורה ואופן של חשיבות, שיוכל כ"א לאוכלו כפי חפצו וכפי מה שנהנה ואוהב יותר. ואעפ"כ בקרבן הפסח אמרה תורה שצריך שיאכלנו צלי דווקא, שהוא דרך גדולה וחשיבות יותר (כמבואר בתוס' שם ושו"ע י"ד סי' ס"א סי"ב), כי בקרבן פסח הקפידה תורה שיהא בשלימות החשיבות ודרך גדולה, ולכן בקרבן פסח א"א לאוכלו בדרך שהוא אוהב יותר, אלא באופן שהוא דרך חשיבות ביותר. וכן נאמר גם לענייננו, דבאמת אם בגמר אכילתו הוא שבע, אי כל האכילה יש בה צורת אכילת שובע ונחשבת אכילה חשובה, ומ"מ

י"א שיוכל גם לאכול בשר קדשים מקרבנות אחרים ונדרים ונדבות שהקריב בערב הפסח⁶⁹¹, וגם זה מצטרף עם אכילת הפסח, ואף שאינם מענין הפסח, מ"מ הם אכילת קדשים משולחנו של מלך, וראוים להצטרף עם הפסח⁶⁹².

כשחל ערב פסח בשבת, או כשהפסח בא בטומאה הדחוייה בציבור, אין מביאים קרבן חגיגת י"ד⁶⁹³, ואזי מי שיש לו חבורה קטנה אוכל את קרבן הפסח על השובע⁶⁹⁴, ומי שהוא בחבורה גדולה, א"א לו לקיים מצוה מן המובחר זו, ואוכל כזית מן הפסח אף שאינו על השובע⁶⁹⁵.

סידור פסח כהלכתו ~ סדר הלילה למעשה

בסדר אכילת הפסח יש כו"כ שיטות בראשונים, וכאן נכתוב אופן א'. באכילת הפסח יש מחלוקת תנאים, דעת הלל שצריך לאכול את הפסח בכריכה עם מצה ומרור⁶⁹⁶, ומ"מ צריך לאכול רק כזית א' בכריכה, ואת שאר הפסח יוכל לאכול כפי שירצה⁶⁹⁷.

בקרבן פסח צריך שיהא בדרך גדולה יותר, ולכן צריך שקרבן פסח יהיה גמר השביעה, שבו ניכר החשיבות יותר.

ובאמת הנה הבאנו הרמב"ם (פ"י ממעשה הקרבנות ה"א) שבאכילת קדשים אם יש לו מעט, אוכל עמו חולין ותרומה, ולא הזכיר לאכול את הקדשים באחרונה, ולפירש"י בסוגיא שם אוכל את החולין בחוץ ואח"כ נכנס לעזרה ואוכל את הקדשים, ולפ"ז אצל שיאכל קדשים בסוף, דממילא הוא כן, אבל בתוס' שם מפורש שאוכל גם את החולין בפנים, וא"כ צ"ל"ע למה לא כתבו שיאכל את הקדשים בסוף האכילה על השובע, ולדברינו א"ש, דבאמת בשאר קדשים א"צ שיאכלם דווקא בסוף, וכל שיש שביעה באכילה זו נקרא על השובע, ואולי זהו כוונת רש"י שם שכתב וז"ל: יאכלום מבחוץ ואח"כ יכנסו ויאכלו המנחה, כדי שתאכל עם השבע אכילה הוגנת, עכ"ל, והכוונה שעיקר הענין הוא שיאכל אכילה הוגנת, והקדשים יהיו נאכלים עם אכילה של שובע, ורק בקרבן פסח הקפידה תורה שיהיה בשלימות החשיבות וההנאה בגמר השביעה, כן יתכן לדון. אכן ברש"י פסחים פ"א וברשב"ם ק"ט, מפורש דגם שאר קדשים נאכלים בסוף האכילה על השובע, ויל"ע עוד בכ"ז.

⁶⁹¹ כן מבואר ברשב"ם פסחים קכ"א, ד"ה ברכת, ע"ש. ועיין לעיל הערה 242.

⁶⁹² ובוה אינו מצורף לפסח מצד עצמו של הקרבן, ומ"מ אפשר לצרפו עם אכילת הפסח.

⁶⁹³ פסחים ס"ב, ורמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"ב.

⁶⁹⁴ כמו שנתבאר שזה נחשב אכילת שובע, שאוכל שיעור מספיק לו שבגמר אכילתו יהיה שבע.

⁶⁹⁵ כמו שנתבאר שאין עצה אחרת להחשיבו על השובע, וזש"כ הרמב"ם (פ"ח מקרבן פסח ה"ג) וז"ל: מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה ב"ד, אוכל מהן תחילה ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשבוע ממנו, ואם לא אכל אלא כזית יצא ידי חובתו, עכ"ל, ודנו האחרונים בכוונתו, ועי"פ הנ"ל הכוונה שמצוה מן המובחר לאכול באופן שבגמר האכילה יהיה שבע, ואם א"א לו, סגי במה שאוכל כזית, אף שלא שבע מאכילת בשר.

ומסתמא כשחל ער"פ בשבת שאין מביאים חגיגה, היו משתדלים לעשות חבורות קטנות שיוכלו לקיים את המצוה לאכול את הפסח על השובע.

⁶⁹⁶ לכה"פ לכתחילה, ודנו אי מעכב דיעבד או לא, עיין חידושי הר"ן ומאירי פסחים קט"א, ע"ש.

ומש"כ שכורך פסח עם המצה והמרור, כ"ה מפורש ברשב"ם שם, ובתוס' פסחים קכ"א, ד"ה באחרונה, ורש"י ותוס' זבחים ע"א, וכ"ה מפורש בירושלמי חלה פ"א ה"א, אבל הרמב"ם (פ"ח מחמץ ומצה ה"ו וה"ז) ועוד ראשונים נחלקו ופירש שהיה כורך רק מצה ומרור. ועיין בט"ז אור"ח סי' תע"ה סק"ט וחק יעקב שם סק"ג.

⁶⁹⁷ שפ"א זבחים נ"ב, ובוה כתב ליישב קושית התוס' שם ד"ה הפסח, שאמרו במשנה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא צלי, ולמה לא אמרו ואינו נאכל אלא בכריכה עם מצות ומרורים, וכתב השפ"א דזה רק כזית למצוה, ואת שאר הפסח יוכל לאכול איך שירצה, ול"ד לאינך.

ודעת חכמים שצריך לאוכלו כל אחד בפ"ע דווקא ולא בכריכה⁶⁹⁸, וי"א דלדעת חכמים יכול לאכול איך שירצה, או כ"א בפני עצמו או לכורכם יחד⁶⁹⁹, וי"א דגם לחכמים לכתחילה מצוה לאכלם בכריכה⁷⁰⁰. לא נפסקה הלכה לא כהלל ולא כרבנן⁷⁰¹, ולכן נכתוב את הסדר לפי הלל ולפי רבנן. גם יש בכל זה ב' אופנים, הא' כשהביאו גם קרבן חגיגת י"ד, והב' כשאין לו חגיגה, ונפרש את כל האופנים.

לדעת הלל, מי שיש לו חבורה קטנה, ויש בבשר הפסח מספיק לכא"א כדי שביעה, הסדר הוא כך, אחר כוס שני נוטל ידיו, ומברך ברכת המוציא על המצה⁷⁰², ואח"כ מברך ברכת אשר קדשנו במצוותיו וצונו על אכילת פסח מצות ומרורים⁷⁰³, ואוכל את הכריכה בהסיבה⁷⁰⁴, ואכילה זו נחשבת אכילה על השובע, כיון שיש לו די בשר לאכול ולשובע⁷⁰⁵.

אם אין לו מספיק מקרבן הפסח כדי שביעה, והביאו קרבן חגיגה⁷⁰⁶, אזי מברך המוציא וברכת על אכילת מצה, ואוכל מצה, אח"כ אוכל הסעודה עם קרבן החגיגה, ומברך עליה ברכת אקב"ו על אכילת הזבח⁷⁰⁷, וכשמתקרב לגמר שביעתו אוכל כריכה של

⁶⁹⁸ מאירי ור"ן פסחים קט"א. והטעם דכיון שא"צ כריכה, הרי מצוות מבטלות זו את זו, וכתב המאירי דלרבנן לכה"פ לכתחילה צריך שיאכלם בנפרד, או יתכן דמעכב אפילו דיעבד.

⁶⁹⁹ עיין רשב"ם וראשונים שם.

⁷⁰⁰ עיין ברא"ש פסחים פ"י סי' ל"ד, וקרבן נתנאל שם.

⁷⁰¹ גמ' שם, ולכן בזה"ז אנו חוששים ועושים כדברי שניהם, ואוכלים מצה ומרור בנפרד ואח"כ בכריכה, עיין טשו"ע סי' תע"ה, וע"ע מלחמות דף כה"א מדפי הרי"ף.

⁷⁰² ואינו מברך שהכל על הפסח, כי הוא חלק מן הסעודה. ובראשונים דנו לענין המרור, אם הוא נפטר בברכת הכרפס, או שהוא נפטר בברכת המוציא, עיין רש"י פסחים קיד"ב ותוס' קט"א, וטעם הסוברים שנפטר בברכת הכרפס לכאורה ס"ל דל"ח חלק מן הסעודה ממש, עיין שו"ת הרשב"א ח"א סי' ע"ב, אבל הקרבן פסח לכאורה ודאי הוא חלק מן הסעודה ואין מברכין עליו שהכל. אכן בתוס' שם בסה"ד כתבו לדון בטעם שיטות הראשונים שהכרפס אינו חלק מן הסעודה, וכתבו דיתכן משום שאינו אוכל ממנו אלא כזית, והכוונה לכאורה דנראה כאכילת מצוה, ואינו כחלק מן הסעודה, וא"כ יל"ד אם ה"ה בקרבן פסח.

⁷⁰³ נוסח על אכילת הוא ברמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ו. וי"א שנוסח הברכה הוא לאכול, ולא על אכילת, רשב"ם פסחים קכ"א. ומש"כ "פסח מצות ומרורים", הנוסח מצות ומרורים הוא ברמב"ם שם, ע"ש, והקדמנו את ה"פסח" כי כמדומה להלל העיקר הוא הפסח, והמצות ומרורים באים עם הפסח, וככתוב על מצות ומרורים יאכלוהו, יאכלו את הפסח עם המצות ומרורים, אכן לא מצאתי ד"ז מפורש.

⁷⁰⁴ כי מקיים מצות המצה, ובודאי צריך הסיבה, ועיין לקמן הערה 713.

⁷⁰⁵ כמו שנתבאר.

⁷⁰⁶ וה"ה אם לא הביאו חגיגה, וכגון בטומאה או שחל בשבת, ואז לא יקיים המצוה מן המובחר לאכול את הפסח על השובע של שביעת בשר פסח, ומ"מ אוכלו בסוף סעודתו, מהטעמים האחרים, שישאר טעם פסח בפיו וכו'.

אם יש להם מבשר הפסח יותר מכזית לכא"א, אבל לא כדי שביעה, והביאו חגיגה עמו, אזי שיטת כמה ראשונים שאחר המצה והמרור אוכלים כזית מן החגיגה, ואח"כ אוכלים כזית מן הפסח, (והחגיגה קודמת משום שהיא זבח שלמים, ותדיר קודם), ואח"כ ממשיכים בסעודה ובאכילת החגיגה, וכשבאים לגמר השביעה אוכלים עוד כזית מן הפסח (עיין רמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ה, ומאירי קיד"א ומהר"ם חלאה קט"ב, ואכמ"ל).

⁷⁰⁷ רמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ו. וי"א שמברכין בנוסח "לאכול" הזבח, וכמ"ש לעיל הערה 703. ונוסח "הזבח" כ"כ ברמב"ם שם וברשב"ם דף קכ"א, אכן ברש"י שם כתב שמברכין בנוסח על

פסח מצה ומרור. ברכת המצה שבירך מקודם חלה על המצה שהוא אוכל עתה – שהוא עיקר קיום מצות מצה, ולכן א"צ לברך שוב על המצה, ומברך רק אקב"ו לאכול פסח ומרורים⁷⁰⁸, ואוכל את הכריכה בהסיבה⁷⁰⁹.

אופן נוסף הוא שבתחילת סעודתו יאכל מצה עשירה או סופגנין שאין יוצאין בהם יד"ח מצה, ולא יברך על אכילת מצה, ובסוף הסעודה כשאוכל הכריכה יברך ברכת המוציא, וברכת אקב"ו על אכילת פסח מצות ומרורים⁷¹⁰.

לדעת רבנן⁷¹¹, אם הוא חבורה קטנה, ויש די לכל אחד ואחד מבשר הפסח, אזי מברך המוציא ועל אכילת מצה ואוכל המצה, ואח"כ מברך על אכילת מרור ואוכל את המרור, ואח"כ מברך על אכילת הפסח ואוכל את הפסח⁷¹² בהסיבה⁷¹³. ואם הם חבורה גדולה, וכא"א מקבל רק חתיכה קטנה מן הפסח, אזי אחר המצה והמרור, מברך ואוכל את החגיגה, כנ"ל, וכשמתקרב לגמר שביעה אזי מברך על אכילת פסח ואוכל.

יש להדגיש שכשאוכלים קרבן פסח, המרור הוא מצוה מה"ת⁷¹⁴.

הפסח נאכל בצורה של חבורה, ולכן לא מחלקים את הבשר בצורה של חלוקה, שכל אחד יקבל חלק המגיע⁷¹⁵, אלא אוכלין כאחד, ונותנין המנות לפנייהם כדרך סעודה⁷¹⁶.

באכילת הפסח צריך להתאמץ לאכול הכל⁷¹⁷, שלא ישאר ח"ו נותר כלל, חלק מבני החבורה מקבלים את החלקים הטובים והמשובחים, ויש מבני החבורה שאוכלים את

אכילת שלמים, ועיין לעיל הערה 328 שהברכה צריכה להיות באופן מפורט, ואין מברכין "על אכילת קדשים", אלא בפרטות על אכילת זבח, וא"כ למה לא נברך כמ"ש רש"י על אכילת שלמים בפרטות יותר, ואולי טעם הרמב"ם ורשב"ם דסתם "זבח" הוא שלמים (רשב"א מנחות צא,א), וא"כ נוסח על אכילת הזבח, פירושו על אכילת שלמים, ושפיר נחשב שמפרט ומפרש.

⁷⁰⁸ תוס' פסחים קכ,א ד"ה באחרונה.

⁷⁰⁹ כמ"ש לעיל הערה 704.

⁷¹⁰ תוס' שם ומהרש"א ופסקי תוס' שם.

⁷¹¹ לפי השיטות שלרבנן לכתחילה אוכלין בכריכה, א"כ גם לרבנן נוהגים לכתחילה כשיטת הלל וכנ"ל, וכאן כתבנו לפי השיטות דלדעת רבנן צריך לאוכלין בזה אחר זה דווקא.

⁷¹² כן מבואר מדברי הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ו (ע"פ שיטתו, ואכמ"ל) שאוכל מצה מרור ופסח, ע"ש, וא"כ לרבנן שאין אוכלים בכריכה נראה שאוכלין כסדר הזה. וטעם שעושין בסדר הזה י"ל כי הפת הוא עיקר הסעודה, והבשר הוא בתוך סעודת פת, והמרור הוא כמיני ירקות שהדרך שמקדימים אותם לפני הבשר.

⁷¹³ דבר זה לא נמצא מפורש בראשונים אם קרבן פסח צריך הסיבה, ובב"ח תע"ה כתב בפשיטות שצריך הסיבה, וכ"כ במחמץ תע"ה סק"י, אבל בפמ"ג א"א תע"ז סק"א כתב דברמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ו מנה את הדברים הצריכין הסיבה, ולא מנה קרבן פסח, ומשמע דא"צ הסיבה.

⁷¹⁴ פסחים קכ,א.

⁷¹⁵ ורק אם אי מהם גרגין ואוכל יותר מדאי, אזי יכולים לתת לו את חלקו, שלא יאכל עמהם יחד, ומ"מ צריך שיאכל עם אדם נוסף, כדי שיאכלו שנים ביחד בצורה של חבורה, רמב"ם פ"ב מקרבן פסח הטי"ו, וע"ש במפרשים, וע"ע ברמב"ם פ"ז מהלכות גניבה ה"י ואבהא"ז שם.

⁷¹⁶ רמב"ם שם ע"פ הגמ' פסחים פט,ב, ומאירי שם. אכן הרשב"ם ומאירי שם נחלקו, ופירשו כוונת הגמ' באופן אחר, ע"ש.

החלקים הפשוטים והגרועים כמו הגידים⁷¹⁸ הקרבים וכדו',⁷¹⁹ הכל צריך להאכל שלא ישאר כלום. אוכלים גם את המוח שאפשר להוציאו בלי לשבור את העצם⁷²⁰.

כשחותכים את הבשר אסור לשבור את העצמות⁷²¹, אלא מפרקים את העצמות זו מזו, או חותכים את הבשר מעל העצם⁷²². מכיון שקרבן פסח הוא בן שנה ועצמותיו רכות, לכן צריך זהירות יתירה שלא ישברו עצמות⁷²³. עצם שאין בה מח ואין עליה כזית בשר מותר לשבורה⁷²⁴.

מותר לטבל את הבשר בשעת אכילתו במשקים ובמי פירות⁷²⁵, או בכותח⁷²⁶, או בחרוסת וחרדל⁷²⁷, שאינם מפגיגים את טעם הצלי, אבל במים אסור⁷²⁸.

אחר שסיים את אכילת הפסח אין אוכלים כלום⁷²⁹, שישאר טעם הפסח בפיו, כדי שלא ישכח לגמור את הסדר ולומר הלל⁷³⁰, וגם כדי שימשיך לספר ביציאת מצרים כל הלילה⁷³¹.

⁷¹⁷ לשון הרמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"א, צריך אדם להשתדל שלא ישאר מבשר הפסח עד בקר, שנאמר לא תותירו ממנו עד בקר, ולכאורה הוא פלא כי הוא לית, ומה כתב הרמב"ם לשון להשתדל, ויש שפירשו בזה כי לשון להשתדל פירושו להתאמץ יותר מכפי כוחו, ובתרגום עה"פ (בראשית לב, כה) ויאבק איש עמו, ואשתדל גברא עמיה (וע"ע רמב"ם פ"ב מקרבן פסח ה"ב ומפרשים). ועיין עוד לקמן ליד הערה 743 שמצוי שנשאר בשר ע"ג העצם מחמת הזהירות שלא לשבור עצם, וא"כ י"ל דעל זה כתב הרמב"ם להשתדל יותר שלא יקרה כן.

⁷¹⁸ ועיין פרטי הדינים בפסחים פד,א ורש"י שם. הסחוסים והגידים וכדו' שהם רכים נאכלים. חלקים שהם רכים עכשיו וסופם להתקשות כשהגדי יגדל, אין צריך לאוכלם. ואם גם אחרי שהגדי גדל אפשר לאוכלם ע"י שליקה (- בישול מרובה) הרי הם נאכלים, וכ"ה דעת הראב"ד פ"י מקרבן פסח ה"ח. אכן הרמב"ם שם נחלק ומפרש שהכוונה שמותר לאוכלם, ואין בזה משום שבירת עצם, ע"ש ובמפרשים.

⁷¹⁹ ועיין בנדרים (נד,ב) אמרו קרביים לאו בשר ואוכליהן לאו בר אינש, ואפ"ה הכל צריך להאכל, ועיין רש"י שבת קמב,ב ד"ה ושדי מעיה לשונרא, דלאו אורח ארעא למיכלא ביום טוב, ועיין תוס' ביצה לג. ד"ה ושדי, ובתוס' ישנים שבת כט,א. ובפסחים קז,ב אמרו שהוא חלק של השמש, והיה נותן ממנה לפני האורחים, וכנראה ביו"ט דווקא לא היו אוכלין אותה, אבל בודאי הוא ראוי לאכילה, ועיין.

⁷²⁰ רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"י.

⁷²¹ בריטב"א בפירוש ההגדה כתב שהוא כחוק בלא טעם מוסבר, ועל זה שואל הבן החכם מה העדות והחוקים. ובספר החינוך מצוה ט"ז כתב בשרשי המצוה, וי"ל: שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים, ועל כן בתחלת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה, וע"ש עוד באריכות.

⁷²² רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"א.

⁷²³ תוס' פסחים קכ,א ד"ה מפטירין.

⁷²⁴ רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"ג, ולשון הרמב"ם אין חייבין וכו', ומשמעות הרמב"ם דפטור אבל אסור, וע"ש במל"מ שדן בזה ומסיק דמותר, וכ"כ מנח"ח מצוה ט"ז אות ד', וע"ש דאפילו עצם שיש עליה בשר, אחר שהורידו הבשר ממנה מותר לשבורה.

⁷²⁵ פסחים דף מ,ב ורש"י.

⁷²⁶ מאירי שם. וכמובן מדובר בכותח מיוחד כשר לפסח, ולא כמו הכותח הרגיל שהוא חמץ, עיין פסחים מב,א ודף כא,ב.

⁷²⁷ רש"י פסחים מ,ב.

⁷²⁸ מאירי שם, ועיין צל"ח שם. והטעם יתכן משום שנראה כמבושל, ויל"ע. ועיין או"ש פ"ח מחמץ ומצה ה"ז, ע"ש.

צריך לגמור לאכול את כל הפסח עד חצות⁷³². אחרי חצות י"א שמתמא את הידים⁷³³.

ממשיכין את הסדר ואומרים הלל. ההלל הוא כהמשך של הסעודה, וההלל נאמר על אכילת הפסח⁷³⁴. אכילת הפסח צריך להיות בירושלים בקומה ראשונה, כי גגין ועליות לא נתקדשו⁷³⁵, אבל אחרי שגמרו אכילת הפסח וברכת המזון, כבר מותר לעלות לקומה שניה, ומרוב הצפיפות בבתי⁷³⁶ היו עולים על הגגות ואומרים הלל⁷³⁷ בשמחה עצומה ובקול גדול, עד שהקול היה נשמע למרחוק⁷³⁸, והיה נשמע כאילו הגגין מתבקעים⁷³⁹.

אם נותר בשר מן הפסח שורפין אותו ביום א' דחוה"מ⁷⁴⁰, ואם חל בשבת שורפין למחרת. עצמות הפסח שיש בהם מח, וא"א לאכול את המוח כי א"א לשבור עצם, ג"כ צריכין להשרוף מפני המח שבהם⁷⁴¹. גם עצמות שאין בהם מח צריכין לשרוף, כי לגודל הזהירות שלא לשבור עצם⁷⁴² מצוי שנשאר עליהם מעט בשר, ולכן הצריכו לשרוף עצמות הפסח⁷⁴³, וגם כדי שלא יבואו בהם לידי תקלה, כי השובר עצם אפילו אחר הפסח חייב⁷⁴⁴.

⁷²⁹ פסחים קט"ב, ורמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"י.

⁷³⁰ בעל המאור סוף פסחים, ומאירי קט"ב, ועיין לקמן הערה 737.

⁷³¹ ריטב"א בפירוש ההגדה, פיסקא חכם מה הוא אומר.

⁷³² זבחים נו"ב, ודף נו"ב, ורמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"י. לראב"ע מה"ת זמנו עד חצות, ולר"ע מה"ת זמנו עד עלוה"ש, ומדרבנן אמרו עד חצות כדי להרחיק מן העבירה, ונחלקו ראשונים אם הלכה כר"ע או כראב"ע, עיין מל"מ שם.

⁷³³ פסחים קכ"ב, כדי שיהיו ביותר לסיים קודם חצות. ועיין שפ"א פסחים פה, שהקשה למה גזרו בו טומאה, והלא בני חבורה זריזין הם, וא"צ לגזור עליהם, וכתב עפ"ד התוס' הנ"ל ליד הערה 217, דבדבר שאינו ענין מיוחד בפסח גזרו, ולא אמרינן בני חבורה זריזין הם, ע"ש, ועיין היטב בצ"ח ברכות דף ט"א.

⁷³⁴ פסחים צ"ה, הפסח טעון הלל באכילתו, ובמאירי כתב שזהו בכלל מה שאמרו לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, שההלל נאמר על האכילה. ועיין תענית כ"ה, שאין אומרים הלל אלא על נפש שבעה וכרס מליאה.

⁷³⁵ כנ"ל ליד הערה 648.

⁷³⁶ עיין לעיל הערה 649, והערה 127.

⁷³⁷ פסחים פ"א, ובעל המאור (כו"ב מדפי הרי"ף) פירש שעל זה אמרו כזיתא פסחא והלילא פקע לאיגרא, היינו כי מפני דוחק המקום היו צריכין לזוז ממקומן אחר אכילתן מיד, ועולים לראש גגותיהם לומר את ההלל, וכתב עוד שלכן תיקנו שאסור לאכול אחר הפסח, כיון שעוקרין ממקומם חששו שמא חכמים ישכחו לומר הלל, ולכן תיקנו שאסור לאכול אחר הפסח, שישאר הטעם בפיו כדי שלא ישכח לומר ההלל.

⁷³⁸ תיאור הרומאי.

⁷³⁹ פירוש רשב"ם שם על מה שאמרו כזיתא והלילא פקע איגרא, ועי' פדר"א פמ"ח ובביאור הרד"ל אות ק"ב, וע"ע לקמן הערה 788.

⁷⁴⁰ פסחים פ"א, ורמב"ם פ"ח מקרבן פסח ה"ב.

⁷⁴¹ גמרא ורש"י שם, ועיין מל"מ על הרמב"ם שם.

⁷⁴² עיין ליד הערה 723.

⁷⁴³ ספר החינוך מצוה קמ"ז.

⁷⁴⁴ רמב"ם פ"י מקרבן פסח ה"ב, והאחרונים האריכו להקשות הלא עצם שאין בה מח ואין עליה כזית בשר אין בה משום שבירת עצם, וכנ"ל ליד הערה 724. ועיין מרכה"מ ואור שמח שכתבו דנראה

יום ט"ו ניסן ~ א' דפסח.

נעלה ונראה ונשתחוה לפניך ~ יו"ט ראשון של פסח במקדש

יום ט"ו ניסן, יום ראשון של יו"ט הוא זמן מצות ראיה⁷⁴⁵, והוא זמן הקרבת עולת ראיה ושלמי חגיגה ושלמי שמחה⁷⁴⁶. מי שלא הביא ביו"ט ראשון מביא בשאר הימים, והרי זה מגונה⁷⁴⁷. ולכן כולם עולים היום שוב לביהמ"ק להביא את קרבנותיהם, יש ציבור עצום הרבה יותר מבהקרב קרבן פסח, כי להקריב קרבן פסח עלה רק א' מכל חבורה, וכאן עלה כל מי שהקריב, אכן מאידך כאן אפשר להקריב במשך כל היום⁷⁴⁸.

זריזין מקדימים למצוות, ולגודל חיבת קרבנות הרגל⁷⁴⁹ היו העם עולים מיד בבוקר לעזרה להביא את קרבנותיהם, ובימות הרגל לא היתה קריאת הגבר מגעת עד שהיתה העזרה מליאה⁷⁵⁰ מישראל המביאים קרבנותיהם, להיות מזומנים להקריבן מיד אחר התמיד⁷⁵¹, ולכן היו הכהנים מקדימין את עבודת תרומת הדשן לתחילת אשמורה שניה, כי בבוקר היה בעזרה רוב קרבנות ורוב עם והיה דוחק גדול בעזרה, ולא היו יכולים להוציא את הדשן ולעבור תוך העם⁷⁵².

אם נחשב שכל א' משני בנ"א הקריב ביום הראשון⁷⁵³, א"כ נמצא שהיום עלו 6,000,000 (שש מליון) אנשים עם בהמותיהם, והקריבו סך כזה של בהמות⁷⁵⁴. לקרבנות הראיה והחגיגה אפשר להביא בהמות גדולות כמו שור או פרה או עגל⁷⁵⁵.

דעת הרמב"ם דכל עצם שהיה עליה כזית בשר, יש בה משום שבירת עצם אפילו כשניטל הבשר ממנה, ולכן חיישין שיבואו לידי תקלה.

⁷⁴⁵ רמב"ם פ"א מחגיגה ה"א.

⁷⁴⁶ מצות הראיה היא שיראה פניו בעזרה ביו"ט, ויביא עמו קרבן עולה. מצות חגיגה היא שכ"א מישראל יקריב קרבן שלמים בחג לכבוד הרגל, בבואו להיראות בעזרה. מצות השמחה היא שיקריב קרבן שלמים בנוסף לשלמי חגיגה. ועיין לעיל ליד הערה 156.

⁷⁴⁷ רמב"ם פ"א מחגיגה ה"ה.

⁷⁴⁸ עד השעה 8:30 זמניות, היינו שעתיים וחצי אחר חצות היום (- 3:30 לשעון שלנו), שהוא זמן הקרבת תמיד של בין הערבים, כנ"ל ליד הערה 237, ולא שמענו שברגלים היו מאחרים אותו. ועיין תוס' חגיגה (דף כא, א ד"ה האונן) שכתבו דלפעמים היו מאחרים תמיד של בין הערבים עד הערב, וע"ע דובר צדק למוהרצ"ה (אות ס') שכתב דבמועדים שהיו שם כל ישראל ונפישו נדרים ונדבות היו מאחרים את התמיד, ע"ש.

⁷⁴⁹ מאירי יומא כ"א.

⁷⁵⁰ ויל"ע מה פירוש היתה העזרה מליאה, כי המקום המותר לישראל לעמוד הוא רק מקום קטן כדלעיל ליד הערה 308, ואינו חידוש כ"כ שיהא זה המקום מלא, ולעיל (ליד הערה 314) הבאנו מאדר"נ שאמרו נסים נעשו בעזרה, שאפילו כל ישראל נכנסים בעזרה עזרה מחזיקתן, ועיין לעיל הערה 300.

⁷⁵¹ משנה יומא שם ורש"י.

⁷⁵² תוס' ישנים ותורא"ש יומא כ"ב, ועיין לעיל הערה 487.

⁷⁵³ ומן הסתם היו הרבה יותר.

⁷⁵⁴ לכה"פ, כי חישבנו כאן קרבן א' לכל אדם, ובאמת אפשר לחשב מספר כפול של בהמות 1,200,000 (מליון ומאתים אלף), כי כ"א מביא עולת ראיה ושלמי חגיגה, והרבה הביאו גם שלמי שמחה, וע"ע לעיל ליד הערה 154.

⁷⁵⁵ רמב"ם פ"א ממעשה הקרבנות ה"ח והי"א.

חלק מן הקרבנות האלו הם עולות וחלק הם שלמים, והם חלוקים בכוונה⁷⁵⁶ ובעבודה⁷⁵⁷, והכהנים⁷⁵⁸ מקריבים הכל כדת וכדין, בלי טעות ובלבול. מקריבים היום מליוני קרבנות שלמים, בקרבן שלמים נותנים לכהן את החזה והשוק, וא"כ יש היום כמויות עצומות שהכהנים צריכים לאכול, ועל זה אמרו⁷⁵⁹ שמעולם לא אירע נותר בביהמ"ק, ואפילו במועדים. קרבנות עולה ושלמים טעונים נסכים⁷⁶⁰. שיעור הנסכים⁷⁶¹ לכבש או עז – עשרון סולת בלול ברביעית ההין שמן, ורביעית ההין יין לנסך⁷⁶². נסכי איל – שני עשרונים סולת בלול בשלישית ההין שמן, ושלישית ההין יין⁷⁶³. נסכי פר ועגל – שלשה עשרונים סולת בלול בחצי ההין שמן, וחצי ההין יין⁷⁶⁴. כל המידות צריכות להיות בדיוק גמור, אם הוסיף או גרע כל שהוא פסול⁷⁶⁵.

היכן קונים את הנסכים⁷⁶⁶, יש בביהמ"ק ממונה מיוחד על המכירות, ונקרא שמו יוחנן בן פנחס הממונה על החותמות⁷⁶⁷, המביא קרבן הולך ללשכת החותמות⁷⁶⁸ שם יושב הממונה הזה, ונותן את דמי הנסכים, ומקבל חותם (- פיתקא) וכתוב עליו עבור איזה נסכים שילם. אח"כ הוא הולך אל לשכת בית שמניא⁷⁶⁹, שם יושב הממונה על הנסכים⁷⁷⁰, ונקרא שמו אחיה⁷⁷¹, והוא נותן לו את הנסכים שלו⁷⁷². נמצא שיש היום

⁷⁵⁶ עיין לעיל הערה 333, והערה 267.
⁷⁵⁷ כי העולה שחיתתה וקבלת דמה בצפון, ונקטרת כליל לה, וטעונה הדחת קרבו וקרעיו. ובשלמים מקטירים רק את האימורים, גם שלמים טעונים תנופת אימורים וחזה ושוק.
⁷⁵⁸ עיין לעיל הערה 278.
⁷⁵⁹ אדר"נ פ"ה.
⁷⁶⁰ עיין לעיל הערה 256.
⁷⁶¹ רמב"ם פ"ב ממעשה הקרבנות ה"ד.
⁷⁶² ובמידות שלנו (כל החישובים כאן הם בערך) לשיעור הרח"נ, בערך 1.6 ק"ג קמח, 1 ליטר שמן, 1 ליטר יין, (3.5 פאונד קמח, 0.25 גאלון שמן, 0.25 גאלון יין), ולשיעור החזו"א בערך 2.8 ק"ג קמח, 1.8 ליטר שמן, 1.8 ליטר יין (6 פאונד קמח, 0.47 גאלון שמן, 0.47 גאלון יין).
⁷⁶³ ובמידות שלנו בערך 3.2 ק"ג קמח, 1.3 ליטר שמן, 1.3 ליטר יין, (7 פאונד קמח, 0.35 גאלון שמן, 0.35 גאלון יין), ולשיעור החזו"א 5.6 ק"ג קמח, 3.6 ליטר שמן, 3.6 ליטר יין (12 פאונד קמח, 1 גאלון שמן, 1 גאלון יין).
⁷⁶⁴ ובמידות שלנו בערך 4.8 ק"ג קמח, 2 ליטר שמן, 2 ליטר יין, (10.5 פאונד קמח, 0.5 גאלון שמן, 0.5 גאלון יין), ולשיעור החזו"א 8.4 ק"ג קמח, 5.4 ליטר שמן, 5.4 ליטר יין (18 פאונד קמח, 1.4 גאלון שמן, 1.4 גאלון יין).
⁷⁶⁵ רמב"ם שם ה"ה.
⁷⁶⁶ מעיקר הדין יכול להביא מנחות ונסכים מביתו, אלא שהעמידו ממונים מיוחדים במקדש, כדי שלא יהא צריך כל מביא קרבן לחזר אחר נסכים העשויין על טהרת הקודש, רע"ב שקלים פ"ה מ"ד.
⁷⁶⁷ משנה שקלים פ"ה מ"א, ועיין לעיל הערה 20.
⁷⁶⁸ והיא א' מארבעת הלשכות שבבית המוקד (והיא בצד החול של בית המוקד), יומא טז, א, ורש"י ומאירי שם.
⁷⁶⁹ והיא לשכה מערבית דרומית בעזרת נשים, יומא טז, א.
⁷⁷⁰ לכאורה היא הלשכה של הממונה על הנסכים, וכ"כ בשלטי הגיבורים פכ"ה, וכן מצאתי בפירוש תלמיד ר' שמואל ב"ר שניאור (לא' הראשונים) בשקלים פ"ד ה"א, ועיין עזרת כהנים מידות פ"ב מ"ה ד"ה בית שמנים. אכן במשנה (מידות פ"ב מ"ה) אמרו שיש שם יין ושמן, ולא הזכירו שיש שם סולת, ויתכן שלא היה זה בלשכת בית שמניא, אלא היה מקום מיוחד לזה בהר הבית.

6,000,000 (שש מליון) אנשים⁷⁷³ שעומדים בתור לקנות חותמות, ואח"כ עומדים שוב בתור לקבל את הנסכים⁷⁷⁴. כמה היו צריכים להכין בביהמ"ק עבור כל אלו הנסכים, הכל יחד הוא⁷⁷⁵ כמות של 10,000,000 (עשר מליון) ק"ג קמח, 6,000,000 (שש מליון) ליטר שמן, 6,000,000 (שש מליון) ליטר יין⁷⁷⁶. וכל זה הוא הנצרך ליום ראשון של יו"ט. היכן היה מקום להניח את הכמות העצומה הזו... ואם הכינו בביהמ"ק כמות לשנים או שלשה ימים, הרי החשבון כפול ומכופל.

אחר הקרבת הקרבנות, הכהנים⁷⁷⁷ יוצקים את השמן ובווללים את המנחה כהלכתה⁷⁷⁸, מעלין את מנחת הנסכים על ראש המזבח, שם היה מונחת ערימת מלח, ומולחים את המנחה⁷⁷⁹ ומקטירים אותה ע"ג המערכה⁷⁸⁰, ואח"כ מנסכים את היין בספל שבראש המזבח⁷⁸¹.

בואו חשבון מה עולה על המזבח היום הזה, נוכל לחשב לפחות סך 3,000,000 (שלוש מליון) עולות, שנשרפים כליל על המזבח, אימורים של עוד 3,000,000 (שלוש מליון) שלמים⁷⁸², 10,000,000 (עשר מליון) ק"ג קמח של המנחות⁷⁸³, המעורבים ב- 6,000,000 (שש מליון) ליטר שמן, והכל מוקטר על המערכה⁷⁸⁴, כל זה יחד הוא כמות

⁷⁷¹ משנה שם, ועיין לעיל הערה 20.

⁷⁷² משנה שקלים פ"ה מ"ד, ורמב"ם פ"ז מכלי המקדש ה"י - ה"ב.

⁷⁷³ עיין לעיל הערה 753.

⁷⁷⁴ גם פלא הוא איך יש מקום לשש מליון אנשים לעמוד בבית המוקד לקנות חותמות, ושוב לעמוד בעזרת נשים לקבל את הנסכים. ויתכן שחלק מהציבור היו קונים את הנסכים מן הממונה כמה ימים קודם, ויל"ע.

⁷⁷⁵ חישובנו כאן לפי המספר הקטן ביותר, ולכן חישובנו לפני נסכי כבש או עז, ולפי שיעורי הגר"ח נאה, גם עיגלנו קצת את החשבונות. ולשיעור החזו"א הוא 17 מליון ק"ג קמח, 10 מליון ליטר שמן, 10 מליון ליטר יין (37.5 מליון פאונד קמח, 2.6 מליון גאלון שמן, 2.6 מליון גאלון יין).

⁷⁷⁶ שהם 22 מליון פאונד קמח, 1.5 מליון גאלון שמן, 1.5 מליון גאלון יין. הכמויות עצומות להפליא, ובאמת מצינו שהיה מחסור בענבים לעשות יין לנסכים, ולכן תיקנו תקנות מיוחדות, עיין כס"מ פ"א ממע"ש ה"ז בשם הירושלמי.

⁷⁷⁷ עיין רמב"ם פ"א מפסולי המוקדשין ה"ז, ושפ"א מנחות י"א.

⁷⁷⁸ עיין רמב"ם פ"ג ממהע"ק ה"ה, וחזו"א מנחות ס" כ"ה סק"ו.

⁷⁷⁹ רמב"ם פ"ה מאיסורי מזבח ה"ג, ודלא כשאר הקרבנות שמולחים אותם באמצע הכבש, כמ"ש לעיל ליד הערה 460, אלא מולחים אותם בראש המזבח. גם ההקטרה אינה כשאר הקרבנות שזורקין אותם מסוף הכבש למערכה הגדולה, ובמנחות עומד בראש המזבח ומניחו על המערכה הגדולה (עיין חזו"א מנחות כא, ב).

⁷⁸⁰ רמב"ם פ"ב ממעשה הקרבנות ה"א.

⁷⁸¹ כ"כ רש"י במדבר ט"ד, והראב"ד בהשגות פ"ב ממעשה הקרבנות ה"א. וע"ש ברמב"ם שפשוט לשונו הוא שיוצק את הנסכים על היסוד, וע"ש בנ"כ, ובלח"מ כתב לפרש גם דעת הרמב"ם כהראב"ד, ע"ש.

מן הספלים יורד היין אל השיתין, ונחלקו התנאים י"א שהיין היה יורד לתהום, וי"א שלא היה יורד לתהום, אלא מתחת המזבח היה חלל גדול כעין בור, ושם היה מתלקט כל הנסכים ולא היה נבלע בארץ. עיין סוכה מט"א ורש"י וראשונים.

⁷⁸² עיין לעיל הערה 754.

⁷⁸³ חישובנו את השיעור הקטן יותר, שהוא נסכי כבש, לשיעור הרח"נ, וחישובנו סך 6,000,000 קרבנות, כנ"ל הערה 754.

⁷⁸⁴ ועיין לעיל הערה 478.

עצומה של חומר בעירה⁷⁸⁵, והאש מלהטת ואוכלת הכל⁷⁸⁶. גם שופכים לתוך הספל שעל המזבח 6,000,000 (שש מליון) ליטר יין, חשב בעצמך כמה זמן לוקח לשפוך בקבוק יין, וכאן שופכים מליוני ליטרים לתוך ספל קטן⁷⁸⁷...

כשעולים ישראל למקדש בימי הרגל היו מתפללים בקול גדול⁷⁸⁸, והיו משתחוים לפני ה', כמו שאומרים בנוסח התפילה ואין אנחנו יכולים לעלות וליראות ולהשתחוות לפניך, כי כל היוצא מביהמ"ק צריך השתחואה⁷⁸⁹. בעת שהיו מתפללים היו עומדים צפופים⁷⁹⁰ – מלשון צף, שמרוב העם היו נדחקים איש באחיו, ורגלים היו ניטלים מעל הארץ⁷⁹¹, והיו דחוקים מאוד עד שאין כל בריה יכול להושיט אצבעו ביניהם, וכשהיו משתחוין היו רוחים⁷⁹², והיה נעשה ריוח ביניהם כמלא קומת אדם⁷⁹³, וי"א שהיה ארבע אמות ריוח בין כל אחד ואחד – אמה מכל צד, כדי שלא יהא אדם שומע תפלתו של חבירו ויטעה⁷⁹⁴, וגם כדי שלא ישמעו איש את הוידוי של חבירו ויתבייש⁷⁹⁵.

כשהיו ישראל עולין לרגל, היו מגביהים את השולחן להראותו לעולי הרגלים, שיראו איך לחם הפנים עדיין חם והבל יוצא ממנו כלחם היוצא מן התנור, ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום⁷⁹⁶. בזמן בית ראשון שהיה בקודש הקדשים ארון וברובים, היו גם

⁷⁸⁵ כמות שמן כזו לבד יש בה די כדי לשרוף עיר שלמה...

⁷⁸⁶ פלא והפלא איך אפשר לעמוד בכל העזרה, ליד חום האש העצומה זו, ואיך הכהנים עומדים סמוך לאש לזרוק את הקרבנות והמנחות. וע"ע לעיל ליד הערה 480.

⁷⁸⁷ גדול הספל היה מחזיק ששה לוגין, כי בגמ' סוכה מטב, אמרו שבעת שמנסכין את היין פוקקין את הנקב שהנסכין יורדים בו לשיתין, כדי שיראה מלא ושבע, ולכאורה היה מחזיק כשיעור נסכי פר שהוא חצי ההין, שהוא ששה לוגין.

⁷⁸⁸ תרגום איכה עה"פ (ב,ז) קול נתנו בבית ה' כיום מועד, קלא יהבו בבית מוקדשא דה' כקל עמא בית ישראל דמצליין בגויה ביומא דפסחא, (- תרגום: האובים עשו קולות בביהמ"ק בעת החורבן, כמו קול עם ישראל שהתפללו ביום הפסח), ויל"ע אם נתייחד קול גדול בתפילת הפסח די"קא, ולכאורה הכוונה כי אז היה ציבור היותר גדול מכל השנה, וע"ע ליקו"מ קמא ר"א.

⁷⁸⁹ אדרת אליהו להגר"א עה"פ (דברים כו,י) גבי ביכורים והשתחוית לפני ה', ובעי"ז בביאור הגר"א לתמיד פ"ז מ"א (נדפס עה"ג במשניות וילנא) שהשתחויה היא על היציאה כמו הנפטר מרבו. ועיין כתבי הגר"י יומא כא,ב, ועיין דרך אמונה פ"ג מביכורים הי"ב ביאורו"ל ד"ה וישתחוה, ע"ש. וע"ע רש"י אבות פ"ה מ"ה וז"ל: עומדין צפופין דחוקין בעמידתן, וכשהיו משתחוים כלפי השכינה לבקש ולשאול כל אחד אחד כפי צרכיו היה ריוח וכו'.

⁷⁹⁰ ועיין שו"ת חת"ס יו"ד סי' רל"ד, שכתב שלא רצה הקב"ה לעשות נס גם שיהיו עומדים רוחים, כדי שיהא להם שכר אגרא דחוקא דבי כלה, עיין ברכות ו,ב, וע"ע דברי תורה לגה"ק ממנוקאטש ח"ט אות ס"ה.

⁷⁹¹ רש"י יומא כא,א.

⁷⁹² יומא שם.

⁷⁹³ אדר"נ פלי"ה, ואמרו שזה היה נס גדול מכולם.

⁷⁹⁴ קה"ר פ"א,ה, ועיין דברי רש"י באבות שהבאנו לעיל (הערה 789).

⁷⁹⁵ רש"י יומא שם, ויל"ע היכן מצונו וידוי ברגלים, ואין לומר דקאי על ההשתחויה ביה"כ, דבגמ' שם אמרו בשעה שישראל עולין לרגל עומדין צפופין וכו', ומפורש דקאי על הרגלים, ויל"ע.

⁷⁹⁶ יומא כא,ב, וריטב"א שם. ועיין מל"מ פ"א ממשכב ומושב הי"א שביאר שנחלקו הראשונים אם היו מוציאים את הארון לחוץ להראותו, או שהיו מגביהין אותו מבפנים שיוכלו העומדים בחוץ לראותו.

מגלגלין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן ראו חיבתכם לפני המקום⁷⁹⁷.

פנים ההיכל היה מצופה זהב, הציפוי היה עשוי מטבלאות, ובימות הרגל היו מפרקים אותם, והיו מניחים אותם במקום גבוה בהר הבית, כדי שיראו ישראל את שלימות יופי המלאכה⁷⁹⁸.

כ"ב ניסן ~ מוצאי יו"ט ואסרו חג.

משעבר הרגל ~ סידור ביהמ"ק אחר החג

במוצאי יו"ט צריכין הכהנים לפנות את על הדשן שהצטבר על המזבח במשך כל ימי החג⁷⁹⁹, ואף שהיתה עבודה קשה, מ"מ מעולם לא נתעצלו הכהנים מלעסוק בעבודה⁸⁰⁰.

במוצאי הרגל צריכין לטבול את כל הכלים שבמקדש, דהיינו כל המזרקות היעים והמחתות והמגיסים וכו', וכן גם את כל בגדי הכהונה. כי בימות הרגל נגעו בהם עמי הארצות, ואף שבימי הרגל לא גזרו עליהם טומאה, מ"מ לאחר הרגל צריכין טבילה⁸⁰¹. ומכריזין בין הכהנים שיתקבצו כל הכהנים לעסוק בעבודה זו להטביל את כל הכלים, ומניחים כל דבר אחר ועוסקים בזה⁸⁰².

ופנית והלכת לאהלך ~ נוסעים הביתה

רוב הקהל נשארים בירושלים עד סוף הרגל⁸⁰³. אחר הרגל כולם נוסעים הביתה לאהליהם שמחים וטובי לב⁸⁰⁴, כולם בשלום ושלוחה, ומעולם לא אירע שמת אחד

⁷⁹⁷ יומא נד"א, ועיין בגבורת ארי שם שהקשה איך מותר ליכנס להיכל לגלול את הפרוכת, והיו ביאה ריקנית, וע"ש, ויתכן שהיו עושים זה כשהיו נכנסים להיכל לעבודה, כגון להדליק את המנורה או להקטיר קטורת.

הקשו האחרונים איך מותר להסתכל בהיכל ובקודש הקדשים, והלא אמרו (מידות פ"ד מ"ה, ורמב"ם פ"ז מבית הבחירה הכ"ג) שכשהיו צריכין לתקן את ההיכל וקד"ק היו מכניסים את האומנים בתוך תיבות, כדי שלא יזונו עיניהם, ועיין תפא"י שם, ובשו"ת תורת חיים (להגרי"ח זוננפלד סי' קכ"ב) כתב דהנה מעיקר הדין קול מראה וריח אין בהם משום מעילה, אלא שמעלה עשו בבית קד"ק, ואסרו לזון עיניהם, ורש"י פסחים כו"א פירש לזון עיניהם – שמשביע עצמו ממראית נוי המלאכה ונהנה, עכ"ל, ומשמע רק הנאה גשמית ממראה נוי המלאכה אסרו, אבל להתענג מראיית המראה הנורא הזה שהוא תענוג רוחני לא אסרו חכמים.

⁷⁹⁸ פסחים נו"א, ועיין משנה שקלים פ"ח מ"ד.

⁷⁹⁹ חגיגה כו"א. כי בכל ימות הרגל לא היו מפנים את הדשן מן המזבח, להראות יופי המזבח וריבוי הקרבנות, ובמשך החג הצטבר כמות עצומה של דשן, כמ"ש לעיל ליד הערה 483.

⁸⁰⁰ תמיד כט"א ומפרש שם. ואע"פ שאין בה חשיבות עבודה.

⁸⁰¹ חגיגה דף כ"א, ורמב"ם פ"א ממטמאי משכב ומושב ה"א, ועיין לעיל ליד הערה 182.

⁸⁰² מאירי ופסקי הרי"ד שם, ועיין טורי אבן שם שהקשה למה צריכין הכהנים דייקא לעסוק בעבודה זו, ולמה אי אפשר לעשותה ע"י לויים וישראלים.

⁸⁰³ ולכן תיקנו שאילת גשמים ט"ו יום אחר סוכות שיגיע אחרון שבירשאל לנהר פרת, כמו שאמרו בב"מ כח"ב, ומבואר שהמנהג היה שנשארו עד סוף הרגל. ועיין בפסוק דברים טז, ומפרשים שם, ועיין בתוס' סוכה מז"א ד"ה לינה, ובתוס' זבחים צו"א ד"ה ופנית, ובתוס' חגיגה יז"ב ד"ה דכתיב, ותוס' ר"ה ה"א ד"ה מה, וערול"ג שם, ואכמ"ל. וע"ע לעיל הערה 108.

⁸⁰⁴ חת"ס חידושי ש"ע או"ח תכ"ט, וכתב דלכן תיקנו שמחה ביום אסרו חג, זכר לשמחה זו.

מעולי רגלים, וכולם באו כולם לביתם חיים בריאים ושלמים⁸⁰⁵. גם מעולם לא נפגע אדם בירושלים, ולא ניזוק אדם ולא נכשל במקדש מעולם⁸⁰⁶, ואפילו מי שנפגע חוץ לירושלים, כיון שהיה מסתכל בחומות ירושלים היה מתרפא⁸⁰⁷. כשבאים הביתה מוצאים את הכל כראוי בלא שום תקלה נזק או הפסד, הן בגוף והן בממון⁸⁰⁸, וכמו שאמרה תורה⁸⁰⁹ ופנית בבוקר והלכת לאהלך, ודרשו והלכת לאהלך מלמד שאתה הולך ומוצא אהלך בשלום שליו ושקט⁸¹⁰.

כשחזרו לעירם היו מלאים יראת ה', ע"י שראו מקום שכינה וכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם⁸¹¹, ואף צורת פניהם היה נשתנה לטובה, וכל רואיהם הכירו כי הם עם ה' ונחלתו⁸¹².

חסל סידור קרבן פסח כהלכתו, ככל משפטו וחוקתו, כאשר
זכינו לסדר אותו, כן נזכה לעשותו,
במהרה בימינו אמן.

⁸⁰⁵ אגרו"מ או"ח ח"ב סי ק"ו.

⁸⁰⁶ אדר"נ פל"ה.

⁸⁰⁷ אדר"נ נוסחא ב' פל"ט.

⁸⁰⁸ פסחים ח"ב ומכאן למדו ששלוחי מצוה אין ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן.

⁸⁰⁹ דברים טז.

⁸¹⁰ פסחים ח"ב ומאירי שם, וכמו שאמרו כמה עובדות נוראות ע"ז במדרש שהש"ר פ"ז, א, ועיין

תשב"ץ ח"א סי' ג'.

⁸¹¹ רשב"ם דברים יד, כג.

⁸¹² שפ"א פסח תרנ"ד ד"ה בפסוק.

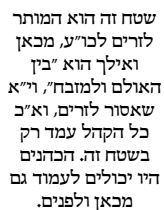
אלוקינו ואלוקי אבותינו, אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו, ורוממתנו מכל הלשונות וקרבתנו לעבודתך, וצויתנו להקריב תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן, ולהקריב קרבן הפסח במועדו בארבעה עשר לחודש הראשון, ולהיות כהנים בעבודתם ולזים בדוכנם וישראל במעמדם. ועתה בעונותינו מפני חטאינו גלינו מארצנו, ונתרחקנו מעל אדמתנו, ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירנו ושכום בית מקדשנו, וגלח יקרנו וגומל כבוד מבית חיינו, ואין אנחנו יכולים לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך, ולעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו.

אנא רחום ברחמך הרבים, שובח אלינו בהמון רחמך, גלח כבוד מלכותך עלינו מהרה, וחופע והנשא עלינו לעיני כל חי, שא נס לקבץ גלויותינו וקרב פזורינו מבין הגוים, ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ, ותעלנו בשמחה לארצנו ותטענו בגבולנו. לירושלים עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת, והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם, והשב שכינתך לציון עירך וסדר העבודה לירושלים. ותשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמך הרבים, ותבנהו מהרה ותגדל כבודו, בנה ביתך כבתחלה וכוונן מקדשך על מכונו, וחראנו בבנינו ושמחנו בתקוננו, והשב את העבודה לדביר ביתך, ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך. מזבח חדש בציון תכין ועלינו נעלה לפניך את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם, והשב כהנים לעבודתם ולזים לשיירם ולזמרים, ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו, ובשיירי דוד עבדך הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך. ואשי ישראל באהבה תקבל ברצון, ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך, ונעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות. (מלוקט מתפילות שתיקנו אנשי כנח"ג).

אבינו אב הרחמן חוס וחמול על פליטת עמך בית ישראל, ותמחר ותחיש לגאלנו גאולת עולם, ותשלח לנו את משיח צדקנו, בן דוד יבוא ויגאלנו, ותבנה חרבות ירושלים עיר הצדק קריה נאמנה, ותאיר עלינו באור פניך, ותבנה בית מקדשנו ותפארתנו, ושם נקריב לפניך את קרבנות חובותינו, למחרנו מעונותינו ולסלוח חטאתינו, ונזכה להקריב לפניך בכל יום ויום קרבנות התמיד בבוקר ובערב, וכל קרבנות המועדים והמוספים במועדם, ונזכה להקריב קרבן הפסח במועדו ובמקומו כהלכתו, ויקוים בנו מקרא שכתוב והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי, ותגלה ותראה מלכותך על כל באי עולם, ותתגדל ותתנשא ותתרום אמנותך ומלכותך למעלה למעלה, וכולם יכספו וישתוקקו לעבודתך, ותמלוד אתה מהרה לבדך על כל מעשיך, כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוד בכבוד, ככתוב בתורתך ה' ימלוד לעולם ועד, ונאמר וזהה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, אמן. (ע"פ ליקו"ת ח"א ל"ה ועוד).

נא אב הרחמן תשוב לציון, עין בעין נראה בבנין אפריון, והבית הזה יהיה

עליון, ואז גאולים יפיעחו צהלה (מתוך תיקון חצות, קינה קול ברמה).

ציור השורות להולכת הדם

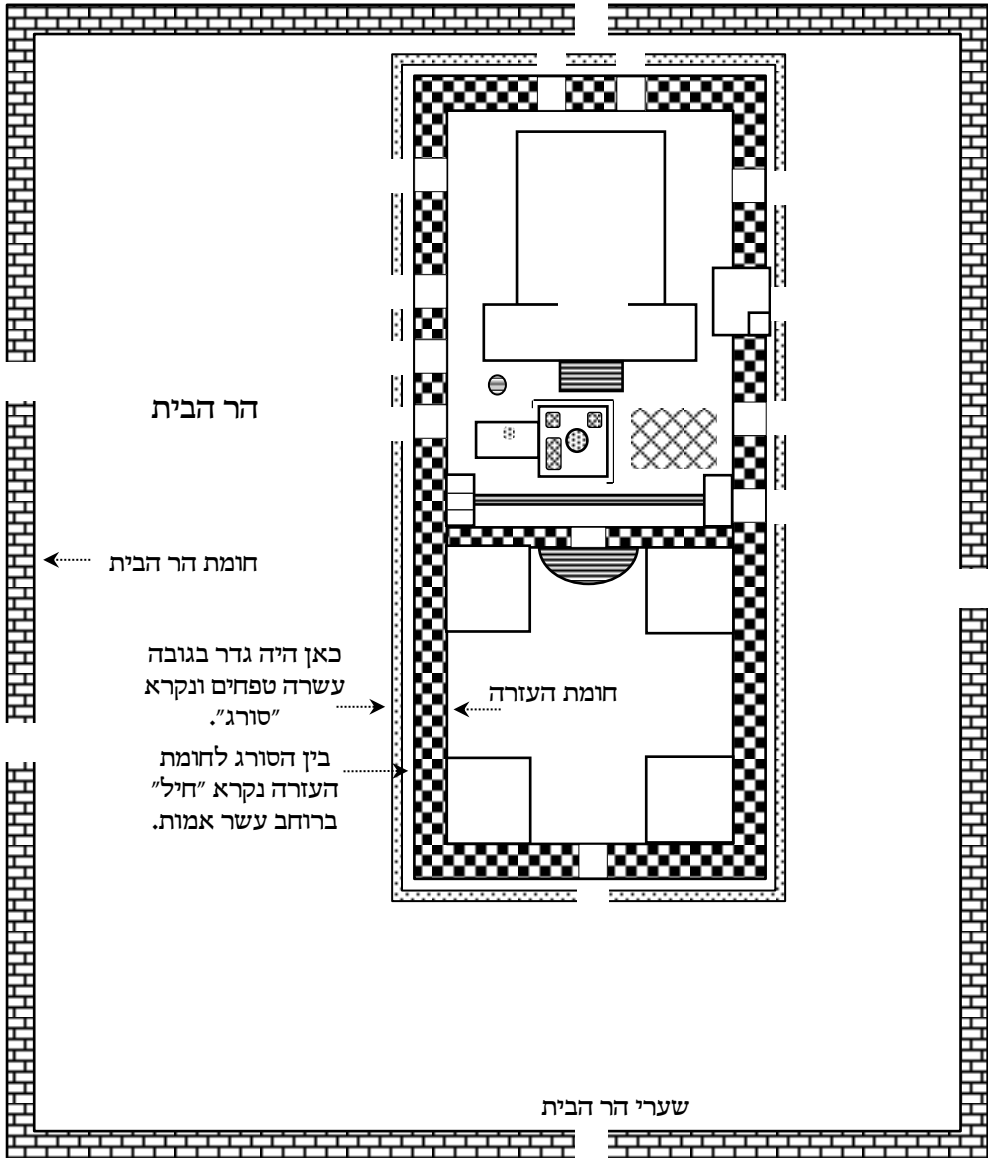
מקום שחיטת קרבן פסח הוא בעזרת ישראל ועזרת כהנים בלבד. המקום המותר לזרים לכו"ע הוא רק עד סוף מקום המזבח. וא"כ נמצא שכל הצד של יסוד מערבי אין הישראלים יכולים לעמוד, (ומלבד זה הוא גם מקום צר מאוד), ולכן מסתבר שהיו עושים את השורות במעוקם כלפי מזרח, שראש השורה יהיה במקום המותר לזרים. יתכן שעשו גם חלק מהשורות פונות לצד מערב עבור הכהנים שיכולים לעמוד גם מן המזבח ולפנים.

מקום בית המטבחים משמש לתליית הפסחים להפשט וניתוח, וא"כ א"א לעשות שם שורות להולכת הדם. וכנראה גם השורות מיסוד צפוני הלבן במעוקם.

צ״ירונו כאן לדוגמא בעלמא כמה שורות הולכות במעוקם כלפי המקום המותר לזרים, וכמה שורות הפונות למערב עבור הכהנים.

צורת הר הבית, הסורג והחיל.

מערב

סדר אמירת קרבן פסח

ע"פ הגר"א

(כמ"ש במעשה רב אות ק"צ, עם כמה הוספות)

עם פירוש משולב, מלוקט מדברי המפרשים

(כוונת הפירוש אינה אלא להקל על האמירה, להבין פירוש המילות, ואינו בתורת פירוש המקרא כלל וכלל)

שמות פרק י"ב.

(א) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: (ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשִׁי חֲדָשִׁים רֵאשֹׁן הוּא לָכֶם לַחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה: (ג) דַּבְּרוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּעֲשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבֵית אִבְתִּי שֶׁה לְבֵית: (ד) וְאִם יִמְעַט הַבֵּית מִהְיוֹת מֹשֶׁה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֶל בֵּיתוֹ בַּמִּכְסֵּת נִפְשֵׁת אִישׁ לִפִּי אֲכָלוּ תִּכְסּוּ עַל הַשֹּׁה: (ה) שֶׁה תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן הַבְּבָשִׁים וּמִן הָעֲזִים תִּקְחוּ: (ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה וְשִׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרֵבִים: (ז) וְלָקַחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזֻזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף עַל

(א) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִחוּץ לְעִיר מְקוֹם שֶׁלֹּא הִיא עֲבוּדָה זָרָה, לֵאמֹר לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל: (ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה חֹדֶשׁ נִסָּן הוּא לָכֶם רֵאשִׁי לְכָל ה' – חֲדָשִׁים, רֵאשֹׁן הוּא לָכֶם לְמִנְיַן לַחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה כְּדֵי שְׁעִי' תִּזְכְּרוּ אֶת נִסֵּי יְצִיאַת מִצְרַיִם: (ג) אֲתָם – מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דַּבְּרוּ הַיּוֹם בֶּר"ח נִסָּן אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, שְׁבִיּוֹם בַּעֲשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ יְכִינֹס לָהֶם כָּל אִישׁ שֶׁה עֲבוֹר לְבֵית אִבְתִּי – כָּל הַמִּשְׁפָּחָה יַחַד, אוֹ שֶׁה לְבֵית לְבִנֵּי בֵיתוֹ לְבַד (אם בְּנֵי בֵיתוֹ מְרֻבִּים): (ד) וְאִם יִמְעַט מִסְפַּר בְּנֵי הַבֵּית מִהְיוֹת מִסְפִּיקִים לְאֲכֹל מֹשֶׁה שְׁלֵם, וְלָקַח הוּא יַחַד עִם וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֶל בֵּיתוֹ, בַּמִּכְסֵּת בַּחֲשׁוֹן נִפְשֵׁת אִישׁ לִפִּי כְּמוֹת אֲכָלוֹ – אֲבִילָתוֹ, לִפִּי הַחֲשׁוֹן תִּכְסּוּ עַל הַשֹּׁה (כְּדֵי שִׁיחִיָּה מִסְפִּיק לְאֲכֹל כֹּזֵית, וְכוּלֵם יַחַד יִאֲכָלוּ אֶת הַשֹּׁה כֻּלּוֹ): (ה) שֶׁה תָּמִים בְּלֹא מוֹם זָכָר בֶּן שָׁנָה בְּתוֹךְ שְׁנָתוֹ הָרֵאשׁוֹנָה יִהְיֶה מִה שֶׁתִּקְחוּ לָכֶם לָכֶם, מִן הַבְּבָשִׁים אוֹ מִן הָעֲזִים תִּקְחוּ: (ו) וְהָיָה הַשֹּׁה לָכֶם בְּבִיתְכֶם לְמִשְׁמֶרֶת לְבוֹדְקוֹ וּלְשׁוֹמְרוֹ מִמּוֹם עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה, וּבִיּוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר וְשִׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרֵבִים אַחֲרֵי הַצְהָרָה: (ז) וְלָקַחוּ וְקִיבְלוּ מִן הַדָּם בְּכָלִי (- קִבְּלוּ הָדָם)

הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אוֹתוֹ בָּהֶם: (ח) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה עָלֵי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מִרְיִים יֹאכְלֻהוּ: (ט) אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשָׂל מִבָּשָׂל בְּמִים כִּי אִם עָלֵי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ: (י) וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהִנָּתַר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ: (יא) וְכַכָּה תֹאכְלוּ אוֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נַעֲלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלַכֶּם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אוֹתוֹ בַּחֲפֹזוֹן פֶּסַח הוּא לֵי:

(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוֹ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסַח: (כב) וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר בְּסָף וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֵל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן הָדָם אֲשֶׁר בְּסָף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר: (כג) וְעֵבֶר יִי לִנְגָף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הָדָם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפֶסַח יִי עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לִנְגָף: (כד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדִּבָּר הַזֶּה לְחֹק לְךָ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם: (כה) וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְיָ לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת: (כו) וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם: (כז) וְאָמַרְתֶּם זֶכֶר פֶּסַח הוּא לֵי אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתִי

וְנִתְּנוּ מִן הָדָם עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת הַמִּשְׁקוֹפִים שֶׁמֶן הַצֵּד וְעַל הַמִּשְׁקוֹף שְׁלֹמֶעֱלָה, עַל פֶּתַח הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אוֹתוֹ אֶת קֶרֶבן הַפֶּסַח בָּהֶם: (ח) וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלִילָה הַזֶּה לִיל ט"ו עָלֵי אֵשׁ, וְיִחַד עִם וּמִצּוֹת עַל עִם מִרְיִים יֹאכְלֻהוּ אֶת הַפֶּסַח: (ט) אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא שְׂאִינוּ צִלּוֹי כֹל צִרְכּוֹ, אוּ וּבָשָׂל מִבָּשָׂל בְּמִים, כִּי אִם עָלֵי אֵשׁ, וְצִלְיָתוֹ תִּהְיֶה כִּשְׁהוּא שְׁלֵם עִם רֹאשׁוֹ עַל עִם כְּרָעָיו וְעַל עִם קִרְבּוֹ: (י) וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ מִבָּשָׂר הַקֶּרֶבן עַד בֹּקֶר, וְהִנָּתַר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ: (יא) וְכַכָּה תֹאכְלוּ אוֹתוֹ אֶת קֶרֶבן הַפֶּסַח מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נַעֲלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמִקְלַכֶּם בְּיָדְכֶם כְּעוֹמְדִים מוֹכְבִּים וּמוֹמְנִים לְצֹאת לְדֶרֶךְ וְאָכַלְתֶּם אוֹתוֹ בַּחֲפֹזוֹן וּבְמַהֲרִית, קֶרֶבן פֶּסַח הוּא לֵי וְעָשׂוּ כֹל מַעֲשָׂיו לְשֹׁמוֹ:

(כא) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שֶׁהֵם יֹאמְרוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל, מִשְׁכּוֹ מִשְׁלָכֶם, וּמִי שְׂאִין לוֹ וּקְחוּ לָכֶם מִן הַשּׁוֹק צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ אוֹתוֹ לְקֶרֶבן הַפֶּסַח: (כב) וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת שְׁלֹשָׁה קִלְחִים שֶׁל אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר בְּסָף – בְּכָלִי וְהִגַּעְתֶּם הַזֶּה אֶת הָדָם אֶל הַמִּשְׁקוֹף שְׁלֹמֶעֱלָה וְאֵל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת הַמִּשְׁקוֹפִים שְׁבַעֲדִידִים מִן הָדָם אֲשֶׁר עַל אֲגוּרַת הָאֲזוּב שְׁטַבַּלְתֶּם בְּסָף – בְּכָלִי, וְאַתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ כֹּל לִיל ט"ו עַד בֹּקֶר: (כג) וְעֵבֶר יִי בְלִילָה הַזֶּה לִנְגָף לַחֲכוֹת אֶת מִצְרַיִם, וְרָאָה אֶת הָדָם אֲשֶׁר עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת, וּפֶסַח וִירָחֵם יִי עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַקֶּבֶ"ה רְשׁוֹת וִיכּוֹלֵת ל– הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לִנְגָף – לַחֲכוֹת: (כד) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדִּבָּר הַזֶּה – הַקֶּרֶבן קֶרֶבן הַפֶּסַח לְחֹק לְךָ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם: (כה) וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן יְיָ לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר הַבְּטִיחַ לְאֲבוֹתֵיכֶם, וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת שֶׁל הַקֶּרֶבן הַפֶּסַח: (כו) וְהָיָה כִּי כְּאֲשֶׁר יֹאמְרוּ יִשְׂאֲלוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה טַעַם הָעֲבֹדָה הַמִּיּוֹחֶדֶת הַזֹּאת שֶׁל קֶרֶבן פֶּסַח לָכֶם: (כז) וְאָמַרְתֶּם לְבְנֵיכֶם זֶכֶר פֶּסַח הוּא לְהוֹדָאָה לֵי עַל אֲשֶׁר פֶּסַח רִיחֵם עַל בְּתִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם,

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בִּנְגַפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתִינּוֹ הֲצִיל וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ: (כח) וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בֶּן עֶשְׂרִי:

(מג) וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כֹּל בֶּן נָכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ: (מד) וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנֵת כֶּסֶף וּמִלְתָּה אֹתוֹ אִזּוֹ יֹאכַל בּוֹ: (מה) תּוֹשֵׁב וְשִׁכִּיר לֹא יֹאכַל בּוֹ: (מו) בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה וְעַצֶּם לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ: (מז) כֹּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: (מח) וְכִי יִגֹּר אֹתָךְ גֵּר וַעֲשֵׂה פֶסַח לִי הַמּוֹל לֹא כָל זָכָר וְאִזּוֹ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֹזֶרֶח הָאָרֶץ וְכָל עֶרֶל לֹא יֹאכַל בּוֹ: (מט) תּוֹרָה אַחַת יְהִיָּה לְאֹזֶרֶח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכָכֶם: (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן בֶּן עֶשְׂרִי:

שמות פרק י"ג. (פסוק זה הוא הוספת הגרסה"ש פראנק זצ"ל).

(ה) וְהָיָה כִּי יָבִיֵאֵךְ יי אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ וְעַבְדְּתָה אֶת הָעֶבְדָּה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

בִּנְגַפּוֹ בַּחֲבוּתוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתִינּוֹ הֲצִיל, כֹּאשֶׁר שָׁמְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּם וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לַהֲדוּת לַה' עַל בְּשׂוֹרַת הַגְּאוּלָּה וּשְׁכֻנָּתוֹ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל: (כח) וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לַחֲכִין כֶּבֶשׂ לַקֶּרֶבן פֶּסַח בֶּן עֶשְׂרִי:

(מג) וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח כֹּל הַהֲלָכוֹת דְּלַהֲלֹךְ: כֹּל בֶּן נָכָר גּוֹי אוֹ מוֹמֶר לֹא יֹאכַל בּוֹ: (מד) וְכָל עֶבֶד – עֶבֶד כְּנַעֲנִי שֶׁל אִישׁ יִשְׂרָאֵלִי מִקְנֵת שְׁקִינִית בְּ– כֶּסֶף וּמִלְתָּה אֹתוֹ אִזּוֹ יֹאכַל בּוֹ: (מה) אֲבָל גֵּר תּוֹשֵׁב – (שְׁקִיבֵל עֲלָיו לְקִיִּים ו' מִצְוֹת בְּנֵי נֹחַ) וְשִׁכִּיר גּוֹי לֹא יֹאכַל בּוֹ וּאֲפִילוֹ אִם מִהוּלִים הֵם: (מו) בְּבֵית – בַּחֲבוּרָה אֶחָד יֹאכַל, לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת – מִן הַחֲבוּרָה מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה מִמָּקוֹם קְבִיעוֹת הַחֲבוּרָה, וְעַצֶּם שִׁישׁ עֲלֶיהָ כֹּזֵית בֶּשֶׂר לֹא תִשְׁבְּרוּ בּוֹ בַּקֶּרֶבן הַפֶּסַח: (מז) כֹּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַחֲדוֹ יַעֲשׂוּ אֹתוֹ וְאִין צָרִיךְ חֲלוּקָה לְמִשְׁפָּחוֹת כִּמּוֹ בַּפֶּסַח מִצְרַיִם: (מח) וְכִי יִגֹּר אֹתָךְ גֵּר וְהוּא רֹצֵחַ וְעֹשֶׂה – לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לִי, הַמּוֹל לֹא כָל זָכָר מִבְּנֵי בֵיתוֹ וְאִזּוֹ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֹזֶרֶח הָאָרֶץ, וְכָל עֶרֶל לֹא יֹאכַל בּוֹ וּאֲפִילוֹ מִי שִׁמְתּוֹ אַחֲדוֹ מִחֲמַת מִלֵּה שְׁאִינוֹ צָרִיךְ לְמוֹל, מ"מ אִינוֹ יִכּוֹל לֵאכּוֹל מִקֶּרֶבן הַפֶּסַח: (מט) תּוֹרָה אַחַת גַּם בְּשֹׂאֵר כָּל הַמִּצְוֹת יְהִיָּה לְאֹזֶרֶח וְלִגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכָכֶם: (נ) וַיַּעֲשׂוּ כָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יי אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן שִׁימוּלוֹ כָּל הַזִּכְרִים בֶּן עֶשְׂרִי:

(ה) וְהָיָה כִּי כֹאשֶׁר יָבִיֵאֵךְ יי אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לָךְ אוֹתָהּ, שֶׁהִיא אֶרֶץ זָבַת שְׁנוּטָף בַּחֲלָב מִן הָעִזִּים וּדְבַשׁ מִן הַתְּמָרִים וְהַתְּאֵנִים, וְעַבְדְּתָה אֶת הָעֶבְדָּה הַזֹּאת שֶׁל הַקֶּרֶבָּת קֶרֶבן פֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

ויקרא פרק כ"ג.

(ד) אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְיָ מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם: (ה) בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים פֶּסַח לַיְי:

במדבר פרק ט'.

(א) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְעֵצָתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְאָמֹר: (ב) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: (ג) בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֲרֵבִים תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמַעַדּוֹ כְּכֹל חֻקֹּתָיו וְכָכֹל מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: (ד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח: (ה) וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים בְּמִדְבַּר סִינִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת מֹשֶׁה בֶּן עֶשְׂרִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ו) וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנֵי אֶהֱרֹן בַּיּוֹם הַהוּא: (ז) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הַחֲמָה אֵלֵינוּ אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתִּי הַקָּרִיב אֶת קָרְבָּנוֹ יְיָ בְּמוֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמִדוּ וְאַשְׁמַעְהָ מֶה יַצִּיחַ יְיָ לָכֶם: פ (ט) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (י) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לְנֶפֶשׁ אוֹ בְּדֶרֶךְ רַחֲקָה לָכֶם אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם

(ד) אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְיָ מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ תִּקְבְּעוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם הֵרָאִי לָהֶם: (ה) בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן חֹדֶשׁ נִסָּן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים מִשֵּׁשׁ שָׁעוֹת וְלִמְעַלָּה, הוּא זְמַן הַקֶּרֶבֶת קֶרֶבֶן פֶּסַח לַיְי:

(א) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינִי, בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְעֵצָתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיַּעֲשׂוּ שִׁיעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרוֹת אֶת קֶרֶבֶן הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: (ג) בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֲרֵבִים אַחֲרֵי הַצְהָרִים תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ אֶת קֶרֶבֶן הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ כְּכֹל חֻקֹּתָיו הֵם הַמִּצְוֹת שֶׁבִּגּוֹף הַקֶּרֶבֶן – זָכַר תָּמִיד בֶּן שָׁנָה) וְכָכֹל מִשְׁפָּטָיו הֵם הַמִּצְוֹת שֶׁעָלִיו – צָלִי אֲשֶׁר רָאִשׁוּ עַל בְּרַעְיוֹ וְעַל קֶרֶבֶן) תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: (ד) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה שׁוּב – אֵף שֶׁכִּבֵּר צִוָּה אוֹתָם כְּשֶׁנֶּאֱמַר הַצִּיּוֹ מִסִּינִי) אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְצִוָּה אוֹתָם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח: (ה) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קִיִּימוּ אֶת הַצִּוּיוֹ וַיַּעֲשׂוּ אֶת קֶרֶבֶן הַפֶּסַח בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים בְּמִדְבַּר סִינִי, כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת מֹשֶׁה בֶּן עֶשְׂרִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמִצְוֹתָיו וְכִּלְכַּתוֹ: (ו) וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם – טוֹמְאוֹת מֵת, וְלֹכֶן וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת אֶת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא, וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנֵי אֶהֱרֹן כְּשִׁישְׁבוּ יַחַד בְּבֵיהֶמ"ד בַּיּוֹם הַהוּא: (ז) וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הַחֲמָה אֵלֵינוּ – אֵל מֹשֶׁה רִבִּינוּ, אֲנַחְנוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם – טוֹמְאוֹת מֵת, לָמָּה נִגְרַע נִמְנָע לְבַלְתִּי שְׁלֹא ל– הַקָּרִיב אֶת קָרְבָּנוֹ יְיָ בְּמוֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה עֲמִדוּ בַּפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאַשְׁמַעְהָ מֶה יַצִּיחַ יְיָ לָכֶם עֲלֵיכֶם: (ט) וַיְדַבֵּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (י) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טָמֵא לְנֶפֶשׁ טוֹמְאוֹת מֵת (אוֹ שֶׁאֵר טוֹמְאוֹת) אוֹ

וְעָשָׂה פֶּסַח לִי: (יא) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵבִים יַעֲשֶׂה אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמִרְדִּים יֹאכְלֵהוּ: (יב) לֹא יִשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְעַצֶּם לֹא יִשְׁבְּרוּ בּוֹ כָּכָל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשֶׂה אֹתוֹ: (יג) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וּבִדְרֹךְ לֹא הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּיהָ כִּי קָרְבָן יִי לֹא הִקְרִיב בְּמַעֲדוֹ חֲטָאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: (יד) וְכִי יִגֹּר אֶתְכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶּסַח לִי כַחֲקַת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלִגֵּר וּלְאֶזְרָח הָאָרֶץ:

במדבר פרק כ"ח.

(טז) וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לִי:

דברים פרק ט"ז.

(א) שְׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לִי אֶלֶלְיָהּ כִּי בַחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָהּ יִי אֶלֶלְיָהּ מִמִּצְרַיִם לִילָה: (ב) וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לִי אֶלֶלְיָהּ צֹאן וּבִקֹּר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יִי לְשִׁכְנוֹ שְׁמוֹ שָׁם: (ג) לֹא תֹאכַל עָלָיו חֲמִיץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בַחֲפוּזוֹן יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן

שהוא בדרך רחקה מן ביהמ"ק לכם או לדתיתכם ואינו יכול להקריב את הפסח, וְעָשָׂה קָרְבַּן פֶּסַח לִי - : (יא) יַעֲשֶׂה קָרְבַּן פֶּסַח לַה' בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי חֹדֶשׁ אִיִּר בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵבִים יַעֲשֶׂה אֹתוֹ אֶת קָרְבַּן פֶּסַח שְׁנֵי עַל עִם מִצּוֹת וּמִרְדִּים יֹאכְלֵהוּ אֶת קָרְבַּן הַפֶּסַח: (יב) לֹא יִשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְעַצֶּם לֹא יִשְׁבְּרוּ בּוֹ כָּכָל חֻקַּת הַמִּצּוֹת שֶׁהֵם מְדִינֵי קָרְבַּן הַפֶּסַח הָרִאשׁוֹן יַעֲשֶׂה אֹתוֹ: (יג) וְהָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טָהוֹר וְלֹא הָיָה טָמֵא, וְגַם וּבִדְרֹךְ רְחוּקָה לֹא הָיָה, וְחָדַל - וְנִמְנַע לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּיהָ, כִּי אֶת קָרְבָן יִי לֹא הִקְרִיב בְּמַעֲדוֹ חֲטָאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: (יד) וְכִי יִגֹּר אֶתְכֶם גֵּר צָדֵק וְעָשָׂה גַם הוּא פֶּסַח לִי אֶע"פ שֶׁהוּא לֹא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם, כַּחֲקַת הַפֶּסַח הֵם הַמִּצּוֹת שֶׁבִּגּוֹף הִקְרִיב - (זכר תמים בן שנה) וּכְמִשְׁפָּטוֹ הֵם הַמִּצּוֹת שֶׁעָלָיו - (צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו) כֵּן יַעֲשֶׂה, חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלִגֵּר וּלְאֶזְרָח הָאָרֶץ:

(טז) וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן חֹדֶשׁ נִיסָן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הוּא זְמַן הַקְרִיבָתָה קָרְבַּן פֶּסַח לִי:

(א) שְׁמוֹר לִקְבוֹעַ אֶת חֹדֶשׁ נִיסָן בְּזִמְנָה הָאָבִיב זְמַן בִּישׁוּל הַתְּבוּאוֹת, וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל עֲבוֹדוֹת קָרְבַּן פֶּסַח לִי אֶלֶלְיָהּ, כִּי בַחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָהּ יִי אֶלֶלְיָהּ מִמִּצְרַיִם לִילָה שְׁבִלִילָה נֶתַן לָךְ פֶּרְעָה רְשׁוּת לְצֵאתָ, וְהִצִּיאָהּ עֲצֻמָּה הִיטָה בְּיוֹם שְׁלֹאֲחֵרִי: (ב) וְזָבַחְתָּ לְקָרְבַּן פֶּסַח לִי אֶלֶלְיָהּ צֹאן וּבִקֹּר לְקָרְבַּן הַפֶּסַח וּבִקֹּר חֲגִיגַת יִיד, בְּבִיהֶמ"ק שֶׁהוּא בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יִי לְשִׁכְנוֹ שְׁמוֹ שָׁם: (ג) לֹא תֹאכַל עָלָיו עֲמוֹ - בְּזִמְנָה הַקְרִיבָתָה הַפֶּסַח חֲמִיץ, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו עִם קָרְבַּן הַפֶּסַח (כָּל שִׁבְעַת הַיָּמִים הֵם כְּהַמְשָׁךְ לְקָרְבַּן הַפֶּסַח) מִצּוֹת שֶׁהֵם לֶחֶם שֶׁהוּא לִזְכֹּר עֲנִי שֶׁהִיָּה לָךְ בַּמִּצְרַיִם, כִּי בַחֲפוּזוֹן גִּרְשׁוֹךְ הַמִּצְרַיִם עַד שֶׁ- יֵצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, לְמַעַן תִּזְכֹּר ע"י אֲכִילַת

תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ: (ד) וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלָּךְ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא יִלִּין מִן הַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בְּעֶרְבַּי בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר: (ה) לֹא תוֹכֵל לִזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יִי אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ: (ו) כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יִי אֱלֹהֶיךָ לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּעֶרְבַּי כִּבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם: (ז) וּבִשְׁלֵת וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יִי אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפְנִיתָ בַּבֹּקֶר וְהִלַּכְתָּ לְאַהֲלֶיךָ: (ח) שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מִצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצַרְתָּ לִּי אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה:

יהושע פרק א'.

(י) וַיַּחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּאַדְבָּעָה עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבַּי בְּעֶרְבוֹת יְרִיחוֹ: (יא) וַיֹּאכְלוּ מֵעֵבֹר הָאָרֶץ מִמִּחְרַת הַפֶּסַח מִצֹּת וְקִלְוֵי בָעֵצִים הַיּוֹם הַזֶּה:

מלכים ב' פרק כ"ג.

(כא) וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לֵאמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לִי אֱלֹהֵיכֶם כַּכְּתוּב עַל

לְמַעַן תִּזְכֹּר ע"י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך: (ד) וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שָׂאֵר חֲמֵץ קֹשֶׁה שֶׁמֶחֱמִצִּים בּוֹ עִיסוֹת אַחֲרוֹת בְּכָל גְּבֻלָּךְ – רְשׁוּתךָ שִׁבְעַת יָמִים, וְלֹא יִלִּין יִשְׂאֵר מִן הַבֶּשֶׂר שֶׁל הַקֶּרֶבן אֲשֶׁר תִּזְבַּח בְּעֶרְבַּי בֵּין הָעֲרֵבִים שֶׁל בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן הֵינּוּ הַקּוֹדֶם ("ד' ניסן הקודם לחג הפסח), עַד לַבֹּקֶר: (ה) לֹא תוֹכֵל לִזְבַּח לִשְׁחוּט וּלְהַקְרִיב אֶת קֶרֶבן הַפֶּסַח בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ עֵרִיךְ אֲשֶׁר יִי אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וּאֲפִילוּ בַּבִּמָּה (– בַּמֶּת יְחִיד): (ו) כִּי אִם אֶל בֵּיהֶמ"ק שֶׁהוּא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יִי אֱלֹהֶיךָ לִשְׁכֹּן שְׁמוֹ, שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּעֶרְבַּי בֵּין הָעֲרֵבִים, וְתֹאכַל אֶת הַפֶּסַח כִּבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בַּלֵּילָה, וְתִגְמֹר אֲכִילָתוֹ עַד הַבּוֹקֶר מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם וְאַח"כּ נֹתֵר הוּא וְתִשְׂרַפְנוּ: (ז) וּבִשְׁלֵת אֶת הַקֶּרֶבן צִלִּי אֵשׁ וְאָכַלְתָּ אוֹתוֹ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יִי אֱלֹהֶיךָ בּוֹ הֵינּוּ בְּכָל הָעִיר יְרוּשָׁלַיִם, וְאַח"כּ תִּשְׂאֵר לָלוֹן בִּירוּשָׁלַיִם וּפְנִיתָ בַּבֹּקֶר שֶׁל מַחְרַת יו"ט וְהִלַּכְתָּ לְאַהֲלֶיךָ: (ח) וְאַח"כּ עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים נוֹסְפִים תֹּאכַל מִצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח עֲצַרְתָּ שְׁבִיתָה מִמְּלָאכָה וְהִתְאַסְפוֹת שֶׁל שְׂמֵחָה לִי אֱלֹהֶיךָ, לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה:

במשך השנים שהיו ישראל במדבר, לא מלו בני ישראל את בניהם, וממילא לא יכלו להקריב את קרבן הפסח. אחר שעברו בני ישראל את הירדן מל יהושע את בני ישראל (י) וַיַּחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָּל שֶׁם הָיָה בַּמֶּת צִיבּוֹר וַיַּעֲשׂוּ שָׁם אֶת הַפֶּסַח בְּאַדְבָּעָה עֶשֶׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבַּי בֵּין הָעֲרֵבִים בְּעֶרְבוֹת יְרִיחוֹ שֶׁהוּא בָּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: (יא) עַד כָּאן אָכְלוּ יִשְׂרָאֵל מִשְׂאֵרֵי הַמֶּן שֶׁהָיָה לָהֶם, וּבַיּוֹם הַזֶּה וַיֹּאכְלוּ מֵעֵבֹר מִתְּבוֹאֵת הָאָרֶץ מִדֶּהֱתוּבָה הַחֲדָשָׁה, אַחֲרֵי שֶׁהִקְרִיבוּ אֶת קֶרֶבן הָעוֹמֵר מִמִּחְרַת יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן שֶׁל הַפֶּסַח, מִצֹּת לֶחֶם אֲפוּי מִצֹּת וְקִלְוֵי חִיטִּים קְלֻוִּים בְּעֵצִים הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא בַּלֵּילָה, כִּי אַז עָדִיין לֹא קָרַב הָעוֹמֵר:

ספר הברית הזו: (כב) **כִּי לֹא נַעֲשֶׂה כַּפֶּסֶח הַזֶּה מִיָּמֵי הַשְּׁפָטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת יִשְׂרָאֵל וְכָל יָמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה:** (כג) **כִּי אִם בְּשִׁמְנָה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמֶלֶךְ יֵאָשִׁיחוּ נַעֲשֶׂה הַפֶּסֶח הַזֶּה לִּי בִירוּשָׁלַם:**

יחזקאל פרק כ"א. (פסוק זה הוא הוספת הגרס"ז גרוסברג זצ"ל).
(כא) **בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפֶּסֶח חֵג שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת יֵאָכֵל:**

עזרא פרק ו'. (פסוקים אלו הם הוספת הגאון האדר"ת).
(יט) **וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי הַגּוֹלָה אֶת הַפֶּסֶח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן:** (כ) **כִּי הִשְׁתַּחֲוּ וְהָלִוּם בְּאַחַד כָּל־שָׁחֳרָיִם וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסֶח לְכָל בְּנֵי הַגּוֹלָה וְלֹא־חִיָּהֶם הַכֹּהֲנִים וְלָהֶם:** (כא) **וַיֵּאָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבִיִּים מִהַגּוֹלָה וְכָל הַנִּבְדֵּל מִשְׁמַאֲת גּוֹי הָאָרֶץ אֲלֵהֶם לָדָרֵשׁ לִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:** (כב) **וַיַּעֲשׂוּ חֵג מִצּוֹת שְׁבַעַת יָמִים בְּשִׁמְחָה כִּי שָׁמְחָם יי וְהִסָּב לָב מֶלֶךְ אֲשׁוּר עֲלֵיהֶם לְחֹזֶק יָדֵיהֶם בְּמִלְאֲכַת בֵּית הָאֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:**

(כא) המלך יאשיהו ביער את העבודה זרה והבמות ויצו המלך את כל העם לאמור עשו קרבן פסח ליי אלהיכם, ככתוב על ספר התורה הנקרא ספר הברית הזו: (כב) **כִּי לֹא נַעֲשֶׂה קרבן פסח כמו כפסח הזו בטהרה ובביעור הבמות והעבודה זרה מימי השפטים אשר שפטו את ישראל,** וגם **וְכָל יָמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה** לא נעשה קרבן פסח בביעור העבודה זרה כראוי: (כג) **כִּי אִם בְּשִׁמְנָה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמֶלֶךְ יֵאָשִׁיחוּ נַעֲשֶׂה הַפֶּסֶח הַזֶּה לִי בִירוּשָׁלַם** כמו שקרבן הפסח במצרים היה בביעור הע"ז מישראל, גם כאן ביערו את הע"ז והקריבו את הפסח:

(כא) בנבואת יחזקאל נתנבא על חנוכת ביהמ"ק לעתיד לבוא, והקרבנות המיוחדים שיקריבו לחנוכת הבית, ואמר כי כל זה הוא מלבד מצוות היום כתיקונם, **בְּרִאשׁוֹן בחודש הראשון בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם יום הקרבת קרבן הפסח, חֵג שְׁבַעַת יָמִים מִצּוֹת יֵאָכֵל** כמצוותו, ובנוסף לזה יהיו הקרבנות המיוחדים לחנוכת המקדש:

(יט) אחר שנשלם בנין בית שני בחודש אדר, ועשו חנוכת הבית, וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבִיִּים מן הגולה את קרבן הפסח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: (כ) **כִּי הִשְׁתַּחֲוּ וְהָלִוּם בְּאַחַד וְהָיוּ כָּל־שָׁחֳרָיִם וַיִּשְׁחֲטוּ הַלִּוּיִם אֶת הַפֶּסֶח לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבִיִּים מן הגולה הישראלים, ואח"כ שחטו וְלֹא־חִיָּהֶם הַכֹּהֲנִים ואח"כ שחטו גם וְלָהֶם עצמם:** (כא) **וַיֵּאָכְלוּ אֶת קרבן הפסח בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַשְּׂבִיִּים מִהַגּוֹלָה, וְכָל הַגּוֹיִם הַנִּבְדֵּל שֶׁנִּבְדְּלוּ מִשְׁמַאֲת גּוֹי הָאָרֶץ והעבודה זרה והתחברו אֲלֵהֶם ונתגייירו לָדָרֵשׁ לִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:** (כב) **וַיַּעֲשׂוּ חֵג מִצּוֹת שְׁבַעַת יָמִים בְּשִׁמְחָה, כִּי שָׁמְחָם יי וְהִסָּב והטה את לָב דְּרוֹשׁ מֶלֶךְ אֲשׁוּר ופרס, לטובה עֲלֵיהֶם לְחֹזֶק יָדֵיהֶם בְּמִלְאֲכַת בְּנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁעַזְרָה לָהֶם בְּהוֹצָאֹת הַבִּנְיָן וגם להשקיט האויבים והמפריעים:**

דברי הימים ב' פרק ל'.

(א) וַיִּשְׁלַח יְחִזְקִיָּהוּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהוּדָה וְגַם אֲגָרוֹת כָּתַב עַל אִפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לָּבֹא לְבֵית יְיָ בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַיהוָה יִשְׂרָאֵל: (ב) וַיּוֹעֵץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל הַקָּהָל בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי: (ג) כִּי לֹא יָכֹלוּ לַעֲשׂוֹת בָּעֵת הַהִיא כִּי הִכְהִנּוּ לֹא הִתְקַדְּשׁוּ לַמִּדִּי וְהָעָם לֹא נֶאֱסָפוּ לִירוּשָׁלַם: (ד) וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וּבְעֵינֵי כָל הַקָּהָל: (ה) וַיַּעֲמִידוּ דָבָר לְהַעֲבִיר קוֹל בְּכָל יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד דָּן לָבֹא לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַיהוָה יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם כִּי לֹא לָרֹב עָשׂוּ כְּמָתוֹב: (ו) וַיֵּלְכוּ הָרָצִים בְּאֲגָרוֹת מִיַּד הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו בְּכָל יִשְׂרָאֵל וַיְהוּדָה וּבְמִצְוֹת הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתָהֶם יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב אֵל הַפְּלִיטָה הַנִּשְׁאָרָה לָכֶם מִבֶּן מֶלֶכִּי אֲשׁוּר: (ז) וְאֵל תְּהִיו בְּאֲבוֹתֵיכֶם וּבְאֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מָעַלּוּ בִיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם וַיִּתְּנֵם לְשִׁמָּה כַּאֲשֶׁר אָתֶם רְאִיתֶם: (ח) עֲתָה אֵל תִּקְשׁוּ עֲרֻפְכֶם בְּאֲבוֹתֵיכֶם תִּנּוּ יָד לַיהוָה וּבִאֲשֶׁר לְמִקְדָּשׁוֹ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ לַעֲוֹלָם וְעָבְדוּ אֵת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וַיֵּשֶׁב מִכֶּם חֲרוֹן אַפּוֹ: (ט) כִּי בְשׁוֹבְכֶם עַל יְיָ אֲחֵיכֶם וּבְנֵיכֶם לָרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵייהֶם וְלָשׁוּב לָאָרֶץ הַזֹּאת כִּי חָנוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא

(א) אחרי מיתת אחז מלך יהודה, מלך חזקיהו בנו, והוא טיהר את ביהמ"ק מכל העבודה זרה והגלולים שהיו בו, וחידש את עבודת המקדש, וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לבני מלכות ישראל עשרת השבטים לבוא לבית יי בירושלם, לעשות קרבן פסח ליי אלהי ישראל: (ב) ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלם לעשות הפסח בחדש השני, ועי' לעשות הפסח בחדש השני שהיה ראוי להיות החדש השני חודש אייר, ועתה עיברו את השנה ונעשה לחודש ניסן: (ג) כי לא יכלו לעשות בעת ההיא בחודש שהיה ראוי להיות ניסן כי הכהנים לא התקדשו – הטהרו כולם כדי שיהיה למדי מספיק כהנים כפי הצורך לעבודה, וגם והעם לא נאספו עדיין לירושלם: (ד) ויישר הדבר בעיני המלך ובעיני כל הקהל לעבר את השנה, אבל הסנהדרין לא הסכימו לזה, כי כבר היה ר"ח ניסן, ואין מעברין את השנה בניסן: (ה) ויעמידו דבר החליטו להעביר קול בכל גבול מלכות ישראל עשרת השבטים מבאר שבע ועד דן לבוא לעשות קרבן פסח ליי אלהי ישראל בירושלם, כי לא לרב – ברוב השנים הקודמות לא עשו את קרבן הפסח כמתוב בתורה, ולכן היה צריך לזרוז ולעוררם: (ו) וילכו הרצים נושאים באגרות מיד המלך ושריו בכל עשרת השבטים מלכות ישראל ובמלכות יהודה, למסור את האגרות, גם יכריזו שם ובמצוות המלך לאמר, בני ישראל שובו אל יי אלהי אברהם יצחק וישראל ובשתשובו אל ה' וישב גם ה' אליכם אל הפליטה הנשארת לכם מבן מלכי אשור – שהיו מושלים עליהם ומשעבדים אותם) להצילכם: (ז) ואל תהיו באבותיכם ובאחייכם שכבר הגלה אותם מלך אשור על אשר מעלו בני אלהי אבותיהם ויתנם לשמה לשממה כאשר אתם ראים: (ח) עתה אל תקשו ערפכם באבותיכם לעמוד ברשעתכם, אלא תנו יד ליי כביכול הושיטו ידכם אל ה' שיחזיק בכם ויעזרם ויבאו למקדשו אשר הקדיש לעולם, ועבדו את יי אלהיכם ואז וישב מכם חרון אפו: (ט) כי בשובכם על יי אז גם אחייכם ובניכם שכבר הלכו בשבי יתנם ה'

יִסִּיר פָּנִים מִכֶּם אִם תָּשׁוּבוּ אֵלָיו: פ (י) וַיְהִיו הָרָצִים עֲבָרִים מַעִיר לַעִיר בְּאַרְץ אֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְעַד זְבֻלֹן וַיְהִיו מִשְׁחִיקִים עֲלֵיהֶם וּמִלְעָגִים בָּם: (יא) אֶף אֲנָשִׁים מֵאֲשֶׁר וּמְנַשֶּׁה וּמְזַבְלוֹן נִכְנְעוּ וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלַם: (יב) גַּם בִּיהוּדָה הָיְתָה יָד הָאֱלֹהִים לָתֵת לָהֶם לֵב אֶחָד לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים בְּדָבָר יי: (יג) וַיֵּאָסְפוּ יְרוּשָׁלַם עִם רַב לַעֲשׂוֹת אֶת חֵג הַמִּצְוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי קֹהֶל לְרַב מֵאֹד: (יד) וַיָּקֻמוּ וַיִּסִּירוּ אֶת הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וְאֶת כָּל הַמִּקְטָרוֹת הַסִּירוּ וַיִּשְׁלִיכוּ לַנַּחַל קֶדְרוֹן: (טו) וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי וְהַכְּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נִבְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בַּיִת יי: (טז) וַיַּעֲמִדוּ עַל עֲמֻדָם כַּמִּשְׁפָּטָם כְּתוּרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים הַכְּהֲנִים זִרְקִים אֶת הָדָם מִיַּד הַלְוִיִּם: (יז) כִּי רַבָּת בִּקְהֵל אֲשֶׁר לֹא הִתְקַדְּשׁוּ וְהַלְוִיִּם עַל שְׁחִיטַת הַפֶּסַח כֹּל לֹא טָהוֹר לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה: (יח) כִּי מִרְבִּית הָעָם רַבָּת מֵאֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה וּזְבֻלֹן לֹא הִטְהִירוּ כִּי אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּלֹא כִפְתוּב כִּי הִתְפַּלֵּל יִחְזַקְיָהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר יי הַטוֹב יִכְפַּר בְּעַד: (יט) כָּל

לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם שִׁתְּנוּ לָהֶם רְשׁוֹת וּלְשׁוֹב לְאַרְץ הַזֹּאת אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי חֲנוּן וְרַחוּם יי אֱלֹהֵיכֶם וַיִּקְבַּל אֶתְכֶם בַּתְּשׁוּבָה וְלֹא יִסִּיר פָּנִים מִכֶּם אִם תָּשׁוּבוּ אֵלָיו בַּתְּשׁוּבָה: (י) וַיְהִיו הָרָצִים עֲבָרִים מַעִיר לַעִיר בְּגִבּוֹל מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְץ אֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְעַד זְבֻלֹן וַיְהִיו מִשְׁחִיקִים צוֹחִקִים עֲלֵיהֶם וּמִלְעָגִים לוֹעֲגִים בָּם וְעַל זֶה נִחְתָּם דִּינָם שֶׁל עֲשֵׁרֶת הַשְּׁבֻטִּים לְגִלּוֹת: (יא) אֶף הָיוּ הִרְבֵּה אֲנָשִׁים יְחִידִים מֵאֲשֶׁר וּמְנַשֶּׁה וּמְזַבְלוֹן שֶׁהֵם נִכְנְעוּ לְדַבֵּר חֻזְקִיהוּ הַמֶּלֶךְ וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלַם: (יב) גַּם בִּיהוּדָה שָׁגַם הֵם הָיוּ חוֹטְאִים וְרָעִים, אֲבָל הָיְתָה בָּהֶם יָד הָאֱלֹהִים – שָׁפַע אֱלֹהִי לַחֲטוֹת לִבָּם לָתֵת לָהֶם לֵב אֶחָד כּוֹלֵם כֹּאֲחֵד לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לַקִּיִּים הַמִּצְוָה בְּדָבָר יי: (יג) וַיֵּאָסְפוּ אֶל יְרוּשָׁלַם עִם רַב לַעֲשׂוֹת אֶת חֵג הַמִּצְוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי שַׁעֲשֹׂאוֹהוּ לַחֲדוּשׁ נִסָּן קֹהֶל לְרַב מֵאֹד: (יד) וַיָּקֻמוּ לְטַהֵר אֶת יְרוּשָׁלַם מֵעֲבֻדָּה זָרָה וַיִּסִּירוּ אֶת הַמִּזְבְּחוֹת לַעֲבֻדָּה זָרָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם וְאֶת כָּל הַמִּקְטָרוֹת מִזְבְּחוֹת מִיּוֹחָדִים לַקְטוֹרֶת לַעֲזֹר הַסִּירוּ וַיִּשְׁלִיכוּ לַנַּחַל קֶדְרוֹן: (טו) וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי שַׁעֲשֹׂאוֹהוּ לַחֲדוּשׁ נִסָּן, וְהַכְּהֲנִים וְהַלְוִיִּם נִבְלְמוּ נִתְבַּיִּישׁוּ עַל שֶׁלֹּא הִתְקַדְּשׁוּ בְּזִמְנָם בַּחֲדוּשׁ הָרִאשׁוֹן וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בַּיִת יי לְרִצּוֹת לַה' עַל שֶׁאִי־חָרוּ: (טז) וַיַּעֲמִדוּ הַכְּהֲנִים וְהַלְוִיִּם עַל עֲמֻדָם לַקִּיִּים כֹּא"א מֵהֶם אֶת מִצְוֹתָם כַּמִּשְׁפָּטָם כְּתוּרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים הַכְּהֲנִים מִקְבִּלִים וְגַם זִרְקִים אֶת הָדָם מִיַּד הַלְוִיִּם שֶׁשְׁחָטוּ אֶת הַקֶּרְבָּנוֹת: (יז) וְטַעַם שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ שׁוֹחֲטִים וְלֹא הִבְעִלִּים כִּי הָיוּ רַבָּת הִרְבֵּה בִּקְהֵל אֲשֶׁר לֹא הִתְקַדְּשׁוּ הִטְהִירוּ וְהַלְוִיִּם הָיוּ מְמוֹנִים עַל שְׁחִיטַת הַפֶּסַח כֹּל לֹא טָהוֹר מִי שְׁהִיָּה לֹא טָהוֹר וְהַלְוִיִּם שְׁחָטוּ בְּמִקְוֵם לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה: (יח) כִּי כָל מַלְכוּת יְהוּדָה נִטְהָרוּ לְקִרְבֵּן הַפֶּסַח, אֲבָל מִרְבִּית רִיבּוֹי הָעָם הָיְתָה רַבָּת הִרְבֵּה מֵהֶם וּמְנַשֶּׁה וּזְבֻלֹן וַיָּשִׁיכּוּ וּזְבֻלֹן וְהֵם לֹא הִטְהִירוּ לֹא הִסְפִּיקוּ לַהֲטָהֵר לִפְנֵי הַפֶּסַח (כ) לֹא בָּאוּ רַק ע"י הַתְּעוֹרֵרוֹת הָאֲגֻרוֹת, וְלֹא הִכִּינוּ אֶת עֲצָמָם לְקִרְבֵּן הַפֶּסַח, אֲלֵא כִּי אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּטוֹמָא בְּלֹא כִפְתוּב שֶׁלֹּא כַּעֲקֵר דִּינוֹ וְצוּרָתוֹ (וְלִכֵּן אָכְלוּ אֶת הַפֶּסַח בְּטוֹמָא צִיבּוֹר, וְאִפ"ה הַקֶּרְבָּת הַפֶּסַח עָשׂוּ בַּטְהָרָה, וְלִכֵּן הַלְוִיִּם שְׁחָטוּ עֲבוּרָם), וְאֵעִפ"כ נִתְרַצָּה ה' לָהֶם וַיִּבֹל הַקֶּרְבֵּן בִּאֲהָבָה כִּי הִתְפַּלֵּל יִחְזַקְיָהוּ עֲלֵיהֶם לֵאמֹר יי הַטוֹב יִכְפַּר בְּעַד – (יט) ה' יִכְפַּר בְּעַד כָּל אִישׁ אֲשֶׁר לָבָּא חֲכִין לְדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים יי

לָבְבוּ חֵכִין לְדְרוֹשׁ הָאֱלֹהִים יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו וְלֹא כְּתִהְרַת הַקֹּדֶשׁ: ס (ב)
וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶל יַחְזָקִיהוּ וַיִּרְפָּא אֶת הָעַם:

דברי הימים ב' פרק ל"ה.

(א) וַיַּעַשׂ יֵאֱשִׁיהוּ בִירוּשָׁלַם פֶּסַח לַיְי וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר לַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן: (ב) וַיַּעֲמֵד הַכֹּהֲנִים עַל מִשְׁמֹרוֹתָם וַיַּחְזֹקֻם לְעִבּוּדַת בַּיִת יְיָ: (ג)
וַיֹּאמֶר לְלִוִּים (הַמְבוּנוֹים) הַמְבוּנִים לְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוּשִׁים לַיְי תָּנוּ אֶת אֲרוֹן
הַקֹּדֶשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָכֶם מִשָּׂא בְכַתֵּף
עֲתָה עֲבֹדוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: (ד) (וְהַכּוֹנוּ) וְהַכִּינוּ לְבֵית
אֲבוֹתֵיכֶם כַּמְחֻלְקוֹתֵיכֶם בְּכַתֵּב דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבַמְּכַתֵּב שְׁלֹמֹה בְּנוֹ: (ה)
וַעֲמִדוּ בַקֹּדֶשׁ לַפְּלָגוֹת בֵּית הָאֲבוֹת לְאַחֵיכֶם בְּנֵי הָעַם וַחֲלֻקַּת בַּיִת אֲב
לְלִוִּים: (ו) וַשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח וְהִתְקַדְּשׁוּ וְהַכִּינוּ לְאַחֵיכֶם לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר יְיָ בְּיַד
מֹשֶׁה: פ (ז) וַיֵּרָם יֵאֱשִׁיהוּ לְבְנֵי הָעַם צֶאן כִּבְשִׁים וּבְנֵי עֲזִים הַכֹּל לַפֶּסַחִים
לְכָל הַנִּמְצָא לְמִסְפַּר שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּבִקָּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אֶלֶף מֵרְכֹשׁ

אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו וּבֹא לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח, וְאֵע"פ שְׁהִיָּה בְטוֹמָא וְלֹא כְּתִהְרַת הַקֹּדֶשׁ, מ"מ חֵכִין לָבְבוּ
לְדְרוֹשׁ אֶת ה', וְלִכְן יִכְפַּר ה' עֲלֵיו: (ב) וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶל תְּפִלַּת יַחְזָקִיהוּ וַיִּרְפָּא אֶת הָעַם כִּיפַר
לָהֶם עַל זֶה וְנִתְקַבַּל קִרְבָּנָם:

יֵאֱשִׁיהוּ הַמֶּלֶךְ חִידֵשׁ אֶת בִּיהֶמ"ק וַחֲזִיק אֶת בֵּדֵק הַבַּיִת (א) וַיַּעַשׂ יֵאֱשִׁיהוּ בִירוּשָׁלַם פֶּסַח לַיְי
וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת קִרְבֵּן הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: (ב) וַיַּעֲמֵד אֶת הַכֹּהֲנִים כָּל אֶחָד
וְאֶחָד עַל מִשְׁמֹרוֹתָם וַיַּחְזֹקֻם לְהִתְחַדֵּשׁ וּלְהִתְחַזֵּק לְעִבּוּדַת בַּיִת יְיָ: (ג) וַיֹּאמֶר יֵאֱשִׁיהוּ הַמֶּלֶךְ
לְלִוִּים (הַמְבוּנוֹים) הַמְבוּנִים הַמְלַמְדִּים תּוֹרָה וּבִינָה לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַקְּדוּשִׁים לַיְי, תָּנוּ הַחֲזִירוּ
אֶת אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בְּבֵית קוֹדֶשׁ הַקְּדֻשִׁים אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (אֲחֵר)
שֶׁהַמְלָכִים הַקּוֹדֶמִים הִרְשָׁעִים הוֹצִיאוּ אֶת הָאֲרוֹן וְהִנִּיחוּ תַּחְתָּיו (פֶּסֶל), וּמִיד כִּשְׁתִּימוּ אֵין לָכֶם
עוֹד עִבּוּדַת מִשָּׂא בְכַתֵּף וְתִהְיֶה פְנוּיִם מִמֶּלֶאכָה, עֲתָה עֲבֹדוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל
לַעֲסֹק בַּעֲבוּדַת הַקִּרְבָּנוֹת: (ד) (וְהַכּוֹנוּ) וְהַכִּינוּ וּסְדְּרוּ אֶת יְחוּס עֲצַמְכֶם לְבֵית אֲבוֹתֵיכֶם
כַּמְחֻלְקוֹתֵיכֶם כְּחֻלּוֹת הַמִּשְׁמֹרוֹת כְּפִי שְׁחִילֵק בְּכַתֵּב דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבַמְּכַתֵּב שְׁלֹמֹה בְּנוֹ
שְׁחִילֵק דוֹד הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֹּהֲנִים וְהַלִּוִּים לִכ"ד מִשְׁמֹרוֹת, וְהִתְחִילוּ בַּעֲבוּדָתָם כִּשְׁבָנָה שְׁלֹמֹה
הַמֶּלֶךְ אֶת בִּיהֶמ"ק: (ה) וַעֲמִדוּ מוֹכְנִים וּמוֹזְמָנִים בַּקֹּדֶשׁ בַּעֲזָרָה מְחֻלְקִים לַפְּלָגוֹת כְּחֻלּוֹת בֵּית
הָאֲבוֹת הַמִּשְׁמֹרוֹת, כָּל מִשְׁמֵר לְבַדּוֹ, לַעֲשׂוֹת אֶת הָעִבּוּדָה לְאַחֵיכֶם בְּנֵי הָעַם שִׁתְּחַלְקוּ גַם הֵם
לְבִתֵּי אֲב, וְכָל מִשְׁמֵר כֹּהֲנִים יַעֲשׂוּ אֶת הָעִבּוּדָה לְבֵית אֲב מִיִּשְׂרָאֵל, וְכֵן יִתְחַלְקוּ גַם וַחֲלֻקַּת
בַּיִת אֲב לְלִוִּים כַּמִּשְׁמֹרוֹת: (ו) כִּי תִפְקִידְכֶם יִהְיֶה וַשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח עֲבוֹר יִשְׂרָאֵל, וְלִכְן וְהִתְקַדְּשׁוּ
וְתִטְהָרוּ אֶת עֲצַמְכֶם וְהַכִּינוּ וְתִזְרְזוּ לְאַחֵיכֶם הַיִּשְׂרָאֵלִים שִׁטְהָרוּ גַם הֵם לַעֲשׂוֹת אֶת קִרְבֵּן
הַפֶּסַח כַּדָּבָר יְיָ בְּיַד מֹשֶׁה: (ז) וַיֵּרָם יֵאֱשִׁיהוּ תְרוּמָה וְנִדְבָה לְבְנֵי הָעַם הַיִּשְׂרָאֵלִים צֶאן כִּבְשִׁים
וּבְנֵי עֲזִים הַכֹּל לַפֶּסַחִים עֲבוֹר קִרְבָּנוֹת הַפֶּסַח לְכָל הָעַם הַנִּמְצָא בִירוּשָׁלַם, וְהִיָּה סֵךְ הַכֹּל
לְמִסְפַּר שְׁלֹשִׁים אֶלֶף, גַּם נָתַן לָהֶם וּבִקָּר לַחֲגִיגַת י"ד שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים, אֶלֶף מֵרְכֹשׁ הַמֶּלֶךְ:

המלך: ס (ח) ושריו לנדבה לעם לפנהנים וללויים הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי בית האלהים לפנהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות: (ט) (וכונניהו) וכנניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי הלויים הרימו ללויים לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות: (י) ותבון העבודה ויעמדו הפנהנים על עמדם והלויים על מחלקותם כמדות המלך: (יא) וישחטו הפסח ויזרקו הפנהנים מידם והלויים מפשיטים: (יב) ויסירו העלה לתתם למפלגות לבית אבות לבני העם להקריב ליי ככתוב בספר משה וכן לבקר: (יג) ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריעו לכל בני העם: (יד) ואחר הכינו להם ולפנהנים כי הפנהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה והלויים הכינו להם ולפנהנים בני אהרן: (טו) והמשירים בני אסף על מעמדם כמדות דוד ואסף וחימן וידתון חוזה המלך והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל עבדתם כי אחיהם הלויים הכינו להם: (טז) ותבון כל עבודת יי ביום ההוא לעשות הפסח

(ח) ושריו המלך נתנו לנדבה לעם דהיינו לפנהנים וללויים, ואלו שמות השרים אשר הרימו חלקיה וזכריהו ויחיאל נגידי השרים הממונים על בית האלהים הם לפנהנים נתנו לפסחים, והיה סך הכל עבור הכהנים אלפים ושש מאות צאן ועיזים לקרבן פסח, ובקר שלש מאות לחגיגת י"ד: (ט) ועבור הלויים (וכונניהו) וכנניהו ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד שרי הלויים הם אשר הרימו ללויים צאן ועיזים לפסחים, והיה סך הכל עבור הלויים חמשת אלפים לקרבן פסח, ובקר חמש מאות לחגיגת י"ד: (י) ותבון העבודה נעשית כתיקונה ויעמדו הפנהנים על עמדם – מקומם והלויים על מחלקותם כחלוקת משמורתיהם כמדות המלך שיעמוד כל משמר לבדו: (יא) וישחטו הלויים את הפסח, וקיבלו ויזרקו הפנהנים את הדם מידם, והלויים מפשיטים את עור הפסחים: (יב) והלויים ניתחו את הקרבן ויסירו ממנו את האימורים העלה שצריכין להעלותם למזבח, כדי לתתם למפלגות הכהנים המחולקים כנגד חלוקת לבית אבות לבני העם הישראלים, להקריב את האימורים ליי ככתוב בספר משה, וכן עשו גם לבקר של שלמי חגיגת י"ד, ניתחו הלויים והוציאו את האימורים לתתם לכהנים להעלותם למזבח: (יג) ויבשלו הלויים את בשר הפסח לצלותו באש כמשפט, ואת בשר והקדשים חגיגת י"ד בשלו בשר בשול בסירות ובדודים ובצלחות – מיני קדירות), ואחר שהכינום לאכילה ויריעו הלויים הולכים במהירות ובמרצה את בשר הקרבנות לכל בני העם: (יד) ואחר שהכינו לכל ישראל הכינו הלויים להם לעצמם ולפנהנים, כי הפנהנים בני אהרן היו עוסקים בעבודה בהעלות העולה והחלבים למזבח עד לילה ולא היה להם פנאי לצלות את הקרבנות, ולכן והלויים הכינו להם לעצמם ולפנהנים בני אהרן: (טו) וכן גם והמשירים הלויים בני אסף עמדו על מעמדם על הדוכן לשורר את המזמורים שנחברו כמדות דוד ואסף וחימן וידתון שכולם היו חוזה המלך הנביאים אשר למלך דוד, וכן גם והשערים הממונים לשער ושער עמדו על מקומם, אין להם רשות ואין להם צורך לסור מעל עבדתם, כי אחיהם הלויים הכינו וצלו ובישלו להם את בשר הקרבנות: (טז) ותבון

והעלות עלות על מזבח יי במצות המלך יאשיהו: (יז) ויעשו בני ישראל הנמצאים את הפסח בעת ההיא ואת חג המצות שבעת ימים: (יח) ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי שמואל הנביא וכל מלכי ישראל לא עשו בפסח אשר עשה יאשיהו והכהנים והלויים וכל יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלים: ס (יט) בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה הפסח הזה:

כל עבודת יי ביום ההוא כתיקונה, לעשות הפסח והעלות עלות היינו הקטרת האימורים על מזבח יי במצות המלך יאשיהו: (יז) ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלים את קרבן הפסח בעת ההיא כתיקונו ואת חג המצות קיימו שבעת ימים כהלכתו: (יח) ולא נעשה קרבן פסח כמוהו בישראל שיהיו ישראל בלב שלם לעבוד את ה' ולבער את הגילולים מימי שמואל הנביא, ואפילו וכל ימי מלכי ישראל לא עשו את קרבן הפסח בשלימות כמו בפסח אשר עשה יאשיהו והכהנים והלויים וכל יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלים: (יט) בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה הפסח הזה:

סדר אמירת קרבן פסח ע"פ סידור היעב"ץ

רבון העולמים, אתה צויתנו להקריב קרבן הפסח במועדו בארבעה עשר לחדש הראשון, ולהיות כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם קוראים את ההלל, ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל הקרבת הפסח. ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו. ואתה אמת ונשלמה פרים שפתינו. לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקבל ומרצה לפניך, כאלו הקרבנו את הפסח במועדו ועמדנו על מעמדו ודברו הלויים בשיר והלל להודות ליי, ואתה תכונן מקדשך על מכונו ונעלה ונקריב לפניך את הפסח במועדו, כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור:

וַיֹּאמֶר יי אֵל מֹשֶׁה וְאֵל אֶהְרֹן בְּאַרְצֵי מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֲדָשִׁים רֹאשׁוֹן הוּא לָכֶם לַחֲדָשִׁי הַשָּׁנָה: דְּבַרוּ אֶל כָּל עַדְתִּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בְּעֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לִבִּית אֲבֹת שֶׁה לִבִּית: וְאִם יִמְעַט הַבֵּית מִהְיוֹת מֹשֶׁה וְלָקַח הוּא וּשְׂכָנֹו הַקָּרֹב אֶל בֵּיתֹו בְּמִכְסֹת נִפְשֹׁת אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ תִכְסּוּ עַל הַשֶּׁה: שֶׁה תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן הַכֹּבְשִׁים וּמִן הָעֹזִים תִּקְחוּ: וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֲדָשׁ הַזֶּה וְשִׁחֲטוּ אֹתֹו כָּל קָהָל עַדְתִּי יִשְׂרָאֵל בֶּן הָעֲרֻבִים: וְלָקְחוּ מִן הָדֶם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתֹו בָּהֶם: וְאֲכָלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צָלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: אֶל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשָׂל מִבָּשָׂל בְּמִים כִּי אִם צָלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל בְּרָעִיו וְעַל קָרְבּוֹ: וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהִנָּתַר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפוּ: וְכִכָּה תֹאכְלוּ אֹתֹו מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים נִעְלִיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתֹו בַּחֲפוּזֹן פֶּסַח הוּא לֵיִי:

כֹּךְ הָיְתָה עֲבוֹדַת קָרְבֵן פֶּסַח בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר בְּנִיסָו, אִין שׁוֹחֲטִין אוֹתֹו אֵלָא אַחַר תְּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֲרֻבִים. עָרֵב פֶּסַח בֵּין בָּחוּל בֵּין בְּשִׁבַּת הָיָה הַתְּמִיד נִשְׁחַט בְּשִׁבְעָה וּמִחְצָה, וְקָרֵב בְּשִׁמוּנָהּ וּמִחְצָה, וְאִם חָל עָרֵב פֶּסַח לִהְיוֹת עָרֵב שְׁבַת הָיָה שׁוֹחֲטִין אוֹתֹו בִּשְׁשׁ וּמִחְצָה וְקָרֵב בְּשִׁבְעָה וּמִחְצָה וְהַפֶּסַח אַחֲרָיו. כָּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל אַחַד הָאִישׁ וְאַחַד הָאִשָּׁה בְּנֵי בֵיתֹו הַגְּדוֹלִים וְהַסְּהוּרִים וְנִמְוָלִים (וּבָשָׂם שְׁמִילָתֹו מַעַכְבֶּת מַלְעָשׂוֹת הַפֶּסַח וּמִלֹּאכּוֹל בּוֹ, כֹּךְ מִילַת בְּנָיו הַקִּטְנִים וּמִילַת עֲבָדָיו בֵּין גְּדוֹלִים בֵּין קִטְנִים וְטְבִילַת אֲמָהוּתֹו מַעַכְבֶּת) כָּל שֶׁיִּכּוֹל לְהִגִּיעַ לִירוּשָׁלַיִם בְּשַׁעַת שְׁחִיטַת הַפֶּסַח חַיֵּב בְּקָרְבֵן פֶּסַח:

מִבִּיאֹו מִן הַכֹּבְשִׁים אוֹ מִן הָעֹזִים זָכָר תָּמִים בֶּן שָׁנָה (אִינוּ טְעוּ סְמִיכָה), וְשׁוֹחֲטֹו בְּכָל מְקוֹם בְּעֶזְרָה אַחַר גִּמְרַת עֲבוֹדַת תְּמִיד הָעָרֵב וְאַחַר הַטְּבַת הַנִּרוֹת, וְאִין שׁוֹחֲטִין הַפֶּסַח וְלֹא זוֹרְקִין הָדֶם וְלֹא מַקְטִירִין הַחֶלֶב עַל הַחֲמִץ (אֲפִילוּ הָיָה בִּזְיַת בְּרִשּׁוֹתָיו שֶׁל אַחַד מִבְּנֵי הַחֲבוּרָה בְּשַׁעַת אַחַת מִהָעֲבוֹדוֹת שֶׁל קָרְבֵן פֶּסַח, הוּא לֹוֹקָה וְהַפֶּסַח כָּשֶׁר):

שָׁחַט הַשׁוֹחֵט (אֲפִילוּ זָר) וְקִבֵּל דָּמֹו כַּהֵן שֶׁבְּרָאשׁ הַשּׁוּרָה בְּכָלִי שְׂרֵת, וְנָתַן לְחִבְרֹו וְחִבְרֹו לְחִבְרֹו, כַּהֵן הַקָּרֹב אֲצֵל הַמִּזְבֵּחַ זוֹרְקוֹ זִרְקָה אַחַת כִּנְגַד הַיְסוֹד, וְחֹזֵר הַכָּלִי רִיקָו לְחִבְרֹו וְחִבְרֹו לְחִבְרֹו, מִקְבֵּל אֶת הַמֶּלֶא וּמִחֲזִיר אֶת הָרִיקָו, וְהָיוּ הַכַּהֲנִים עוֹמְדִים שׁוֹרוֹת וּבִידֵיהֶם בְּזִיכִין שְׂפוֹלִין פֶּסֶף אוֹ כּוֹלֵל זָהָב, וְלֹא הָיוּ מַעֲוֵרִבִים, וְלֹא הָיוּ לְבָזִיכִין שׁוֹלִים שֶׁלֹּא יִנְחוּם וַיִּקְרַשׁ הָדֶם.

אַחַר כֹּךְ תוֹלִין אֶת הַפֶּסַח בְּאוֹנְקְלוּת (אוֹ בְּמִקְלוּת דָּקִים מִנִּיחַ עַל כֶּתֶפוֹ וְעַל כֶּתֶף חִבְרֹו, תוֹלָה) וּמַפְשִׁיט אוֹתֹו כּוֹלֵל (וּבְשִׁבַּת עַד הַחֲזָה וּמִשָּׁם לְמִטָּה שְׁקַל לִיהַ בְּבִרְזָא) וְקוֹרְעִין בִּטְנֹו וּמוֹצִיאִין אִימוּרִים, הַחֶלֶב שֶׁעַל הַכֶּרֶס וְיוֹתֶרֶת

הפבר ושתי הכליות וחלב שעליהן. והאליה אם היה ממין הכבשים לעומת העצה, נותן בכלי שרת ומולחן ומקטירן הפהן על המערכה, חלבי כל זבח וזבח לבדו, בחול ביום, ולא בלילה שהוא יום טוב, אבל אם חל ערב פסח בשבת מקטירין והולכין כל הלילה. ומוציא קרביו וממחה אותן עד שמסיר מהן הפרש (כדי שיהיו נקיים פשעוליהו עמם), שחיסתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו דוחין את השבת, ושאר עניניו אין דוחין:

בשלוש פתות הפסח נשחט, ואין פת פחותה משלשים אנשים, נכנסה פת אחת נתמלאה העזרה, נועלן אותה, ובעוד שהן שוחטין ומקריבין, הלויים קורין את ההלל, אם גמרו קודם שיקריבו את כלם, שנו, אם שנו, שלשו, על כל קריאה תקעו הריעו ותקעו. גמרה פת אחת להקריב, פותחין העזרה יצאה פת ראשונה, נכנסה פת שניה נעלו דלתות העזרה, גמרה, יצאה שניה, נכנסה שלישית, כמעשה הראשונה, כך מעשה השניה והשלישית. אחר שיצאו כלן דוחצין העזרה מלכלובי הדם ואפילו בשבת, אמת המים היתה עוברת בעזרה, שפשונו לצד הדיח הרצפה סותמין מקום יציאת המים והיא מתמלאה על כל גדויתה עד שהמים עולין וצפין ומקבצין אליהם כל דם ולכלוף שבבעזרה, אחר כך פותחין הסתימה ויוצאין המים עם הלכלוף, נמצאת הרצפה מנוקה, זהו כבוד הבית.

יצאו כל אחד עם פסחו (ועוד שלו) וצלו אותם, כיצד צולין אותו מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו, ותולוהו לתוף התנור והאש למטה, ותולה כרעיו ובגיו מעיו חוצה לו. ואין מנקרין את הפסח כשאר בשיר. בשבת אין מוליכין את הפסח לביתם, אלא פת הראשונה יוצאין בפסחיהן ויושבין בהר הבית, השניה יוצאין עם פסחיהן ויושבין בחיל, השלישית במקומה עומדת, חשכה יצאו וצלו את פסחיהן:

כשמקריבין את הפסח בראשון, מקריבין עמו ביום י"ד זבח שלמים, מן הפקר או מן הצאן, גדולים או קטנים, זכרים או נקבות, והיא נקראת חגיגת ארבעה עשר, על זה נאמר בתורה וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר, ולא קבעה הכתוב חובה אלא רשות בלבד, מפל מקום היא פחובה מדברי סופרים, כדי שיהא הפסח נאכל על השוכע, אימתי מביאין עמו חגיגה, בזמן שהוא בא בחול, בטהרה, ובמועט. ונאכלת לשני ימים ולילה אחד, ודינה ככל תורת זבחי שלמים, טעונה סמיכה ונסכים ומתן דמים שתיים שהן ארבע, ושפיכת שירים ליסוד, זהו סדר עבודת קרבן פסח וחגיגה שעמו בבית אלקינו שיבנה במהרה בימינו אמן:

ועריך האדם הירא וחרד על דבר ה' לקרות אותו בזמנו שתעלה קריאתו במקום הקרבתו, וידאג על חורבן הבית ויתפלל לפני ה' בורא עולם שיבנה אותו במהרה בימינו אמן:

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ. טוֹב וּמְטִיב הַדָּרֵשׁ לָנוּ. שׁוּבָה אֵלֵינוּ בְּהַמּוֹן רַחֲמֶיךָ. בְּגִלְלֵי אָבוֹת שְׁעָשׂוּ רְצוֹנְךָ. בְּנֶה בֵּיתְךָ כְּבִתְחִלָּה וְכוּנֵן מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוּנוֹ. וְהִרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוּ וּשְׁמִיחָנוּ בְּתַקּוּנוֹ. וְהִשָּׁב כְּהַנִּים לְעִבּוּדְתָם וְלוֹאִים לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם. וְהִשָּׁב יִשְׂרָאֵל לְגֻוִּיהֶם. וְשֵׁם נִעְלָה וְנִרְאָה וְנִשְׁתַּחֲוָה לְפָנֶיךָ בְּשִׁלֵּשׁ פְּעָמֵי רְגְלֵינוּ כְּפִתּוֹב בְּתוֹרָתְךָ. שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאָה כָּל זְכוּרָךְ אֶת פָּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר. בְּחַג הַמִּצּוֹת. וּבְחַג הַשְּׁבָעוֹת. וּבְחַג הַסֻּכּוֹת. וְלֹא יִרְאָה אֶת פָּנֵי יְיָ רִיקָם. אִישׁ כְּמִתְנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:

תיאור הרומאי

כפי שהובא בסידור היעב"ץ

לתוספת ביאור סדר קרבן פסח בזמן הבית, נביא בכאן מה שכתב בספר שבט יהודה (לרבי שלמה בן וירגא, מגולי ספרד) עדות בן נכר נציב הרומיים, שהיה עד ראיה בירושלים, ומאשר ומקיים כל הכתוב במשנה תורה שבעל פה על פי חכמינו זכרונם לברכה, עם הרחבה ותפארת בדברים שאינם מגופי הלכותיו, ממנו יראה הדר כבוד בית אלוֹקֵינוּ, ונדע מה שאבדנו בחטאינו ונתפלל בלב שלם לה' יתברך שיחזיר עבודת בית מקדשנו במהרה בימינו.

וזה לשונו: כשמגיע ראש החודש הנקרא אצלם ניסן, יוצאים רצים ושלוחים במאמר המלך והשופטים לכל סביבות ירושלים, שכל מי שיש לו מקנה צאן ובקר ימהר להביא המקנה כדי שימצאו עולי רגלים די זבחייהם וגם למאכלם, כי העם רב מאוד, וכל מי שלא היה בא לזמן הקצוב היו מחרים כל ממונו לקדשי הבית. אז היו כל אנשי מקנה ממהרים ובאים, ובנחל סמוך לירושלים היו מעבירים המקנה בנחל כדי שירחץ וינקה מכל לכלוך, ואמרו שלזה אמר שלמה שעלו מן

הרחצה, ובהגיעם להרים אשר סביב לירושלים היה הרבוי כל כך עד שלא נראה דשא, כי כולו הפך לבן מלבנינות הצמר. ובהגיע יום העשור, כי ב"ד מן החדש היו עושין אותו קרבן, היו יוצאין כולם לקנות את הזבח הנקרא אצלם פסח. ומתקנת היהודים שכשיוצאין לעבודה זו לא יאמר שום אדם לחבירו גש הלאה, או שיאמר הניחני ואעבור, אפילו היה האחרון שלמה או דוד מלכם, ושאלתי לכהנים כי זה אינו מדרך המוסר, והשיבו כי הוא להראות שאין גבהות לפני המקום בזמן הכנת עבודתו, כל שכן בעבודתו ממש, ובאותם שעות כולם שוים לטובה.

ובהגיע יום י"ד לחודש, היו עולין במגדל גבוה שבמקדש, קראוהו העברים לול, וכבש שלו עשוי כמין קאנפריו שלנו, ושלשה חצוצרות של כסף בידם ותוקעים, ואחר תקיעה מכריזין ואומרים עם ה' שמעו הגיע זמן שחיטת הפסח לשם מי ששיכן שמו בבית הגדול והקדוש הזה, וכאשר שמעו העם הקריאה היו לובשים בגדי מועד, כי מחצי היום ולמטה היה יו"ט לכל היהודים, לפי שהוא זמן הקרבן. ובפתח העזרה הגדולה היו עומדים י"ב לויים מבחוץ וגזרי כסף בידם, וי"ב מבפנים וגזרי זהב בידם, אלו שבחוץ ליישב ולהתרות בבאים שלא יזיקו זה לזה לרוב המהירות והפחו, ושלא יכנסו בערבוביא ויבואו למחלוקת, וכבר אירע בפסח א' שמעכו שם זקן א' עם קרבנו לרוב הלחץ, והעומדים בפנים היו גם ליישב היוצאים שלא ידחקו זה לזה, וכן אלו היו נועלין שעת העזרה כאשר ראו שנכנסו מה שיש בו די בפעם אחת.

ובהגיע אל מקום השחיטה, שורות שורות של כהנים היו וכפות של כסף וכפות של זהב בידם, ושורה שהתחלתה של כסף כולה של כסף ושל זהב כולה של זהב, וכל זה להדור ותפארת, וכל אחד מן הכהנים שבראש השורה מקבל כף אחת מדם השחיטה, ונותנה לחבירו וחבירו לחבירו עד מקום המזבח, ושבראש המזבח היה מחזיר הכף ריקם ונותנה לחבירו וחבירו לחבירו עד סוף, באופן שכל כהן וכהן היה מקבל כף אחת מלאה ומחזיר כף אחרת ריקנית, ולא היה זה לזה עכוב כי היו כל כך זריזים בעבודה זו עד שהיו הכפות נראות רצות ובאות כחיצים ביד גבור, ושלשים יום מקודם היו מרגילים עצמם בעבודה זו, רואים מקום הטעות אשר אפשר או מכשול שיסופק להם.

ושני עמודים גדולים גבוהים ועליהם שני כהנים בחצוצרות של כסף בידם, ותוקעים בהתחלת קרבן כל כת וכת, כדי להשמיע לכהנים העומדים שם על דוכנם שיאמרו ההלל בקול רינה ותודה ובכל כלי שיד אשר להם, וכל הכלים היו מוציאין שם ביום ההוא, וכן בעל הקרבן אומר ההלל, ואם עדיין לא נגמרה השחיטה חוזרין וקורין.

אחר השחיטה היו יוצאים אל העזרות, ושם כל הכותלים סביב משיני ברזל ומזלגות לתלות הקרבן ולהפשיט, ושם אגודות אגודות של מקלות, שכאשר לא

ימצא מזלג פנוי לוקח מקל א' על כתף חבירו ומפשיט, ונותן מה שראוי לתת למזבח, ויוצא והולך בשמחה וטוב לבב כמו שהולך למלחמה ונוצח, כי דופי וקלון מתמיד היה מי שלא קרב קרבן הפסח במועדו.

והכהנים בשעת אותה עבודה היו לובשים אדום (הגהות היעב"ז: זה צריך עיון, והוא שלא כדברי הר"מ, שצפיקוס כתב בחצור (הלכות כלי המקדש פ"ח ה"א) שהיו בגדי כהן הדיוט לבנים, אמנם לא ידעו מנין לו. אמנם בגדי כהן גדול כיום כפור נקראו ככל מקום בגדי לבן, והם כמותן של כהן הדיוט. עוד יש לי קצת ראיה לדבריו מדמקשי תלמודא (שלהי תמיד נשחט סה:) והא מיתוסי מאנייהו) מפני שלא יראה דם אם יפול על הבגד, והלבוש לבוש קצר עד השוק (הגהות היעב"ז: זה נראה קצת נגד התלמוד (ס) דבעינן שיהו כמדתו ממש, שמא על המכנסים נתכוין המספר, שהוא לבוש קצר עד השוק), ועומדים יחפים ובתי היד עד הזרוע לבד, כדי שלא יעכב בשעת אותה עבודה, ועל ראשן כובע קטן ושלוש אמות מצנפת קשור סביבו, והכהן גדול היה לו ארבעים כריכות במצנפת כפי מה שספרו לי, והוא מצנפת לבן.

והתנורים שהיו צולין בהם הקרבן היו על ידי פתחיהם, ואמרו לי כי הוא לפרסם האמונה ולשמחת החג, ואחד הצליה אוכלים בקול הלל ורינה ונשמע קולם למרחוק. ואין שער משערי ירושלים שינעל הדלת בלילי הפסח מפני כבוד העוברים והשבים כי רבו, עד כאן לשון הרומיי.

וכשקרא מלך ספרד אלפונסו הגדול דברי האגרת הזאת, אמר כלשון הזה, היהודים ראויים לכבוד על אשר כך נמצא בהם.

וכתב בעל הספר (שבט מיהודה) זה לשונו: ואני שלמה שלחוני לקבץ לפדיון שבויי מאלאגא, ושם בחצר המלך בקשו הגוים להגיש קרבן פסח, ועשו בפועל מזבח ושורות כהנים עם כלי כסף ומשוררים אומדים ההלל, ותמהו העם והמלך מאוד. אמר המלך יהודים שכך ראו ונאבד מהם, טוב מותם מחייהם, עד כאן הספור ההוא. והעתקתיו אולי יראו יקחו מוסר בני עמנו וילמדו קל וחומר להשתוקק אל העבודה הקדושה, מתי תשוב לציון ותחזינה עינינו ויתאוננו על חורבן בית חמדתינו ויתפללו ויתחננו בלב שלם לאלוקינו, ישיב שבותנו ויעלנו לארצנו, יבנה עירנו ויכונן מקדשנו, ובעבודתו במהרה נשמח כולנו, אמן כן יהי רצון.